

Unicus est solus modus re-
tendi est Interroga-
tio nis

1. Quia nulla aptior est ad profi-
ciendum in literis iuris, neque componendis
opus ad eruditionem experientiam con-
sequendam ratio quam interrogandi
docere eo disere.
2. Quia in iudicibus non potest certius
eo melius iudicare de profectu disci-
puli quam quando ex iisdem
quo modo interrogantur acciperint.
3. Quia nec repetendi ea revolvendi
via, profecta ab interrogatione con-
ducit ad brevitatem tum ad pro-
ficiendum, et liberat dubitationibus.
4. Quia haec est antiquissima ratio do-
cendi, quippe Socratica et omnium
quae sunt veritas fuerit.

s. Cuius in nihilo exemplo atq; imita-
tionem Magistri, nihil maiore cum
fidelitate discipuli ipsi quoq; in tra-
ditione pariter fuisse sum.

188

Arts Oratoria.

^{III}
RHETORI

CA IOANNIS CAESARII, IN SEPTEM LIBROS SIVE

*tractatus digesta, uniuersam ferè eius artis uim
compendio complectens, tertio iam per
authorem diligenter recognita,
& castigata, locu-
pletataq;.*

COLONIAE,
Ad intersignium Monocerotis.
Anno 1565.

GENERO

SIS ATQVE OPTI-

MAE SPEI ADOLESCENTIBVS

Ioanni à Vueda, & Antonio à Scauenburgo Comi-

tibus, suis quidem fautoribus charissimis

Ioannes Cæsarius S. D.

AM dudum cogitanti mihi, quidnam tandem rependerē uobis pro beneuolentia erga me uestra, magna quidē illa & minimē uulgari, qua me ex animo (ut planē animaduerto) amplectimini, & prosequimini sedulō inclyti & generosi adolescentes, in mentem uenit extare adhuc penes me, sed delitescere in angulo aliquo collectanea quaedam in artem Rhetoricam, quæ anno superiori, cū Dialecticam meam prælegerem studiosis quibusdam eius artis, tum adolescentibus tum iuuenibus, collegerā ex optimis autoribus, atq; eadem seorsum certis quibusdam ex eisdem illis auditoribus dictauerā rogatus ab ipsis, quæ uidelicet ipsi exciperēt, ueluti è manibus in manus tradita. Atq; hæc proinde nunc uestra

A 2 potiss-

EPISTOLA.

*potissimum causa in animum induxi ad manus reuo-
 care, atq; recognoscere, et in ordinem aliquem com-
 ponere, quæ uobis dedicarẽ inuicem, ut per quæ post
 Grammaticæ & Dialecticæ rudimenta sub præce-
 ptore uestro Petro Medmanno, uiro utique doctissi-
 mo, mediocriter percepta, ad ipsam quoque Rhetor-
 ricam aditus aliquis uobis pararetur, & uia utcunq;
 sterneretur, idq; tãto facilius, quòd in his nostris col-
 lectaneis elementa tantummodo eius artis contine-
 antur. Esset hinc mihi campus profectò amplissimus
 & apprimè opportunus, per quem liberè decurre-
 rem ad commemorandum, quo me fauore & benefi-
 centia in utraque uestra familia domestici proceres
 ijdemq; benè nati, prosecuti semper sint, ac prose-
 quantur hodie, uel ex ijs qui in humanis adhuc agunt,
 aliò in me animus auocaret. Quippe qui in hoc to-
 tus iam sum, ut adhorter atque admoneam uos non
 modò ad studia bonarum literarum prosequenda,
 sed & ad pulchros mores ante omnia amplecten-
 dos, ut quibus animus præcipuè formatur, & indices
 melior redditur, idq; ad eò, ut si cui quantumuis eru-
 dito illi defuerint, parùm ei profuerit literis uel ma-
 ximè promouisse. Verùm quia intelligo ac uideo
 ipse subinde uos ultrò atque ad eò sponte uestra ad
 ipsa studia ueluti procurrere, & ad pulchros quo-
 que mores induendos animum non segniter submit-
 tere*

EPISTOLA.

tere, ita ut me iam admonitore propemodum opus non habeatis, & tamen id interim quid tentare nocebit? (ut ille ait) non possum sanè committere, quin campum illum hætenus sepositum repetam, & decursum interim quoque posthabitu, de integro capeffam, hoc est, ut de utriusque familie uestræ domesticis illis proceribus eisdemq; bene natis, illud quod dicere proposuerā, hîc in medium adferam, quod alioqui pudori mihi esset, de adeò benemeritis de me, præsertim quum iam occasio sese exhibeat, nihil prorsus commemorare. Vt ergò ad singulas ueniam, in tua Antoni familia mihi occurrit generosus & illustris Comes ADOLPHVS à Scauenburgo frater tuus Germanus insignis Ecclesiæ Leodiensis Præpositus, & nuper electus Coadiutor diocæsis Colonensis, uir, imò iuuenis, si ad ætatem respicias, multis præclaris dotibus tum animi tum corporis præditus, ut per quas haud dubiè ad dignitates illas prouectus sit. Is autem quanto me fauore, beneuolentia, imò & beneficentia prosequatur, quid attinet longius prosequi? Sed & in tua mi IOANNES, quis non ex patris illis tuis uiris me hercule generosis & illustribus me adiuuerit identidem beneficijs uel citra meritum, et inter ipsos cum primis generosus & illustris uir GVILHELMVS à Vueda Comes

A 3 Morscha

EPISTOLA.

Morsensis piæ & felicitis memoriæ. Cuius si meritas laudes persequi hîc nunc uellem, dies citius me deficeret. Audeo dicere ac ingenuè dicam me non expertum unquam uirum meliorem illo, utpotè multis magnisq; uirtutibus insigniter nobilitato, nempe præter singularem prudentiam (qua pollebat) fortitudine, liberalitate, magnanimitate, mansuetudine, & ut semel finiam, fide & pietate in Deum & homines. Vnde & non iniuria illum inter priscos illos heroes numerauerim. Cæterum reliquos tuos patruos prudens hic nunc silentio transeo, ne si illorû uirtute est ab his meritas laudes referre ac recensere ad plenum uellem, epistolæ modum excederem. Itaq; hîc finem tandem faciam, & uos illius tantummodo semel admonitos uolo, ut illorum cognatorum uestrorum, quos supra iam recensui, uestigijs pro sua uterque uirili innitamini atque insistatis, rem interim facturi uobis minimè unquam pœnitendam. Bene ualeat uterque nostrum.

Coloniæ ex ædibus meis, Anno
1534. Mense Augusto.

A V T O

AVTORVM, EX QVI-

BVS HOC OPVSCVLVM COL-

lectum atque conflatum est, nomina

hæc ferè sunt.

Aristoteles

Quintilianus

Suetonius

Sulpitius Victor.

Victorinus

Chirius Fortunatianus

Martianus Capella

Georgius Trapezuntius

Philippus Melanchthon

Ex Grammaticis & Poëtis.

Virgilius

Ovidius

A. Gellius

Cicero

Plinius

Autor magni ety-
mologici.

Aurel. Augustinus

Plutarchus

Aphthonius

Boëthius

Franciscus Mathe-
rantius.

Horatius

Iuuenalis

Diomedes.

A 4 IN

IN COMPENDIA

RIAM ARTIS RHETORICAE

institutionem, utpotè quæ primæ eius artis rudimen-
ta, hoc est, capita tantum amplectatur,

Ioannis Casarij præfatio.

TRACTATUS PRIMVS.

AMETSI RHETORICA

una est ex ijs artibus, quæ commu-
niter triuiales (ut quibusdam pla-
cet) à triuio, in quo olim tradeban-
tur, aut etiam sermocinales dicuntur, quòd circa ser-
monem peculiariter uersentur, uel quòd ad sermo-
nem, hoc est, ad orationem tendant: cuiusmodi qui-
dem artes sunt numero tres. Grammatica, Dialecti-
ca, Rhetorica: attamen nõ ut Grammatica à literis
orditur & syllabis, quæ primæ & minime eius ar-
tis partes sunt, nec ut Dialectica à simplicibus uoci-
bus, quæ prædicamenta appellantur, quæ & ipsa ni-
mirum in ea arte prima & minima habentur, sic
& Rhetorica aut à literis & syllabis, aut à simpli-
cibus uocibus ueluti principijs, siue elementis qui-
busdam auspiciatur, hoc est, exordium capit, sed ad
solam se confert orationem, quam instruat suis ip-
sius

*tantum in ar-
ca p[er]gramm[ati]c[am]
Oratio & u[er]ba
lyonho
et h[er]ic[us] h[er]ic[us]
syllab[ar]um
si h[er]ic[us] u[er]ba
oratio
simpliciter u[er]ba
et h[er]ic[us] h[er]ic[us]
et h[er]ic[us] h[er]ic[us]
et h[er]ic[us] h[er]ic[us]
et h[er]ic[us] h[er]ic[us]
et h[er]ic[us] h[er]ic[us]*

TRACTATUS PRIMVS.

sius ad hoc utens præceptis, at non qualem Gram-
 matica ex dictionibus simpliciter cõponere docet,
 nempe congruam aptamq; ad exprimendum men-
 tis conceptum, neque qualem Dialectica instituit, ut
 in qua ueritas falsitas ue deprehendatur, tum et per
 quam aliud ex alio inferatur, siue per quam aliud
 quippiam ex ijs quæ posita sunt, colligatur. Cuius-
 modi tamen orationibus, ut & uerbis ipsa interim
 utitur, uelut à superioribus illis artibus mutuo ac-
 ceptis, sed non planè gratuito, aut etiam absque
 fœnore. Quippe quæ ornatum illis addit & splen-
 dorem. Vndè & talem cum primis orationem mo-
 litur, per quam quisquis huius artis præceptis pro-
 bè institutus fuerit, ut est Orator, is tum copiose,
 tum appositè de quacunque re proposita dicere po-
 terit, in hoc præsertim ut persuadeat. Verùm quia
 huiuscemodi oratio non poterit ab aliquo institui,
 neque commodè tractari ad finem artis, utpote
 quæ multo longior sit reliquis duabus, imò quæ cer-
 tis eisdemq; magnis ex partibus constet, nisi ab eo
 qui prius didicerit, quibus rebus eum qui ad dicen-
 dum apparatus, instructum esse oporteat, tū quem-
 admodum siue quo ordine de illis dicat is, qui ad di-
 cendum iam instructus accedit, & quibus inter di-
 cendum uerbis utatur, & quod eidem nisi firma ad-
 sit memoria, frustra talis comparatur oratio, ut cui

A S nec

passio...
 oratio...
 splendor...
 fœnore...
 commo...
 apud...
 conno...
 p...
 t...
 f...
 f...
 s...
 e...
 m...

ARTIS RHETORICAE

A. 110
 nec suppetit apta decensq; pronunciatio. Quae sane omnia quia sola Rhetorica nobis suppeditat, atque subministrat, de ipsa iam post Grammaticam et Dialecticam dicendum nobis est, & tractatus aliquot parandi. Primum igitur dicendum, quid sit Rhetorica, & quot eius partes, tum quod officium eius, & quis finis, & quot genera causarum, circa quae Orator cum plurimum uersatur, quae etiam ciuiles quaestiones appellantur, nec non qui in uno quoque genere causae auditores habeantur: postremo autem & de ipsa oratione, quae (ut uult Boethius) ipsius artis instrumentum habetur, & quibus & quot partibus illa constet, et quod opus siue affectus artis. Quibus quidem breuiter et tanquam per compendium a nobis tractatis atq; expositis, facilius erit (ni fallor) studiosis huius artis aditus atq; accessus ad magnos eiusdem artis autores, hoc est ad eos, qui exactius et copiosius de hac arte scripserunt, & praecipua tradiderunt, inter quos mihi non postremus habendus est Philippus Melanchthon, uir profecto (id quod citra adulationem dico) acri & magno iudicio, & exactissimus triuialium disciplinarum scriptor, ut cuius proinde lucubrationes passim circunferuntur, & leguntur non sine profectu multorum. Ceterum priusquam nos haec omnia, quo ordine paulo supra a nobis annotata sunt, aggredi tentemus, non inutile fore

TRACTATUS PRIMVS.

le fortassis fuerit indicare, quæ sit huius artis utilitas, idq; ex non uulgaribus autoribus: ut hac scilicet utilitate percepta, lubentiùs animum suum huic quoque arti admouerint, quicunque bonarum artium cupidi, alioquin sunt & studiosi. Quos etiam nunc hîc admonitos uolo, me interim dum artis Rhetoricæ capita tantummodo colligo, nihil ferè de meis adijcere inuentis (etenim quid dici iã potest, quod non sit dictum prius? ut ille ait) sed omnia maxima ex parte ex magnis illis huius artis autoribus decerpere, & in unum ueluti fasciculum, hoc est, summam atque compendium componere, non ad alium sanè usum, quàm ut supra dixi.

Quod magna sit inter Grammaticam, Dialecticam & Rhetoricam cognatio, tum uerò quemadmodum etiam differant inter se, distentq;. Cap. I.

EX prædictis liquidò patere potest, quòd non solum differant inter se distentq; Grammatica, Dialectica et Rhetorica, suis scilicet ac proprijs finibus, sed & cognatæ sibi inuicem sint. Cognatio autem hæc inter eas ex eo esse dicta est, quòd communi nomine appellètur tum triuiales, tum sermocinales, imò uerò quæ et à nonnullis rationales præterea appellantur, nec id quidem ab re. Quippe quæ

*Distant hæc
Grammaticam
Dialecticam
off.*

*De his
si non sit hæc
nisi ratio*

*Ratio si sit in illam autem quæ est
hæc homo dicitur. Cetero in tot. h. de in
Si ut ut ut ut ut ut ut ut ut ut
2. non p. q. ut ut ut ut ut ut
3. q. ut ut. Si ut ut ut ut ut*

*Poëtica ipsa ars, consensu bonae versionis.
Historiae dicitur narratio & rerum gestarum expositio
anno 1509 q. sporadicis vel cognoscens signi*
ARTIS RHETORICAE

*Grammatica
quoniam etiam
sunt in istis
fuisse fudom
positum deo se
nec de re q
quo ne credul
ta in la am ge
noni vob
tridung
I can son
fabulas
si q
auctores
Hesiodus
plu
et alij
maxima
ma
Aesopu
mily*

ea nobis suppeditant, quibus ratio redditur de du-
bijs ac incertis propositis. Verum hinc nunc fortas-
sis dubitabit quispiam, quo nam pacto illud de Grā-
matica quoque dici aut etiam intelligi possit? Cer-
te si huic arti poëtica subiecta est, et historia item,
ut multorum certa est sententia & opinio, habet u-
tique & Grammatica, unde fidem faciat probetq;
aliquid, ac rationem quodammodo reddat, loco ali-
quo (ubi & quādo res postulauerit) ex historijs ma-
ximè probatis desumpto, aut adducta fabula ex his
praesertim fabulis quae Aesopi cuiusdam nomine cir-
cunferuntur celebranturq;. De fabulis quidem huius
modi paulò altiùs à nobis repetetur tractatu ter-
tio, ubi de argumentis agemus. Cæterum si propo-
sitæ rei ad praesens exemplū quæris, habes in prom-
ptu apud Plinium de illustribus uiris Menenium
Agrippam, qui rebellanti aduersus Senatum plebi
Romanae proposita tantummodo fabula ex Aesopo
de uentre ob ingluuiem à cæteris humani corporis
membris accusato persuasit, ut cum Senatu absque
ulla cunctatione in gratiam rediret. Non iniuria
igitur cognatae inter se dictæ sunt tres supra dictæ
artes siue disciplinae. Quas proinde si quis separa-
uerit, ac non potius eas sibi coniunxerit ad cumu-
lum studiorum, is profectò uix docti hominis no-
mīn merebitur, quantumuis in una aut altera earum
profe-

*similitud
offen
militar
possi
Lijm
46
ab
C.
redire
mi
vni
ciliar*

TRACTATUS PRIMVS.

profecerit. Ceterum hanc ipsam cognationem maiorem habet Rhetorica cum Dialectica, quam cum Grammatica, atque id ita esse testatur Aristoteles quoque ipse in initio statim eius operis quod de arte Rhetorica ad Theodectem inscripsit, adeoque ut dicat Rhetoricam cum Dialectica conuerti, uel (ut paulò apertius dicam) æquiualentem esse Dialecticæ. Eius autem hæc sunt uerba: ἡ ῥητορικὴ ὅστις ἀνατίσσοφθαι τῆ διαλεκτικῆ. Nam de talibus quibusdam (inquit) utraq; est, quæ cognoscere quodammodo omnium communiter est, nullius definitæ determinatæq; scientiæ. Quin & de fide faciunda Rhetoricam ait uitam esse & rationem artificiosam, fidemq; potissimum demonstratione fieri, quod utique ipsa Rhetorica (ut alibi ab eodem dicitur Aristotele) per exempla facit et enthymemata. Enthymema porrò demonstratio Rhetorica est, id quod præcipuum est in persuasionem.

Quam inter se habeant differentiam Dialectica & Rhetorica duntaxat, partim ex Boethio, partim ex Zenone Stoico philosopho, imò Stoicorum sectæ principe, obiteriq; eadem ex Quintiliano quàm breuissimè repetuntur.

Cap. II.

Quemadmodum igitur conueniant inter se, sibiq; inuicè cognatæ sint tres illæ sæpè dicitur

*Artyz o Rhet
a n T Geo delo*

*Artyz in dem
in bono*

*de p da hie
pasta*

*Enthymema
ma in del to
liff huss in
de gillo pinn
pinn un
in ntm flom*

ARTIS RRETORICAE

Etæ artes, Grammatica, Dialectica & Rhetorica,
 rursus q; quemadmodũ inter sese quoq; discrepent,
 distent q; suis scilicet ac proprijs finibus, ex prædi-
 ctis hucusq; haud obscurum est intelligere. Sequitur
 hinc alia quædam, quæ inter Dialecticam duntaxat
 & Rhetoricam uersatur discrepantia dissimilitu-
 doq; quam & hic nunc adijcere quid uetat? Quip-
 pe quod eam scire atq; intelligere, habeat nonnihil
 momenti ad uim artis Rhetoricæ citius percipien-
 dam. Discrepantia autem atq; dissimilitudo inter
 ipsas, ad hunc modum se habet, quòd Dialectica the-
 sin tantum considerat, Rhetorica uerò hypothesin.
 Ceterum quid sit tum thesis, tum hypothesis, tracta-
 tu ab hinc tertio, ubi de materia huius artis simul et
 de causa dicetur, latius illud à nobis explanabitur.
 Rursus Dialectica interrogatione & responsione
 astricta est, Rhetorica propositam rem perpetua
 oratione decurrit. Dialectica item perfectis utitur
 syllogismis, Rhetorica enthymematum breuitate
 cõtenta est. Quid quod et illud inter ipsas differen-
 tiam facit, quòd Rhetor alium habet præter aduer-
 sarium, iudicem, Dialectico uerò ille fert sententiã,
 qui aduersarius sedet? Aduersario enim, hoc est op-
 ponenti (quæ uocant) responsio ueluti sententia sub-
 tilitate i nterrogationis elicitur. Ex quo iam colli-
 gere licet, quod omnis inter Dialecticã & Rhetorica
ricana

1. a mir
 2. o. l. m.
 ex. h. u. o.
 3. a. m. a.
 in. a. f.

2. a. l. m.
 in. a. f.

3. a. m. a.
 in. a. f.

in. a. f.

TRACTATUS PRIMVS.

vicam differentia discrepantiâq; uel in materia, uel in usu, uel in fine constituta est. In materia quidem, quod alteri thesis, alteri hypothesis subiecta est. In usu autem, quod hæc interrogatione, illa perpetua oratione disceptat. In fine uero, quod hæc persuade re iudici, illa q; uult, ab aduersario extorquere cona tur. Hucusq; ex Boëthio hæc ferè ad uerbum, lib. 4. de differentijs Topicis. Sed et Zeno ille, à quo Stoi corũ secta & disciplina profecta est, manu demon strare solebat, interrogatus quid inter duas illas ar tes interesset. Nã cum compresserat digitos, pug numq; fecerat, Dialecticã aiebat eiusmodi esse: Cum aut manum ipsam dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiã esse dicebat. Hæc ita de Zenone ex Ge orgio Valla Placentino in principio suæ Rhetori cæ, quæ & ab ipso alicunde haud dubiè petita sunt. Ceterum illud Zenonis iudiciũ de differentia inter Dialecticam & Rhetoricam, Quintilianus eisdem quidẽ uerbis omninò, sed paucioribus lib. 2. Institu tionis Oratoriæ ita cõprehendit, quod Dialecticã ille compressæ in pugnum manus, Rhetoricam eius dẽ explicitæ similem dicebat. Sed longius fortassis hæc profecuti sumus, quã institutio nostra ferat exia gatũe. Itaq; de tribus illis inter se cognatis artibus Grammatica, Dialectica & Rhetorica, hæc iam di cta sufficiant. Superest, ut ad eã rem, quã querimus,

*Dialectica ma
log: e. r. g.
ex Zenone*

*Cum in Oratio
ip.*

*Improprie rationibus quibus differt pro
q; sunt sumptu a' simili in his ubi
manu q; homin: simili in
Rhet. ut foris a' cõm. palmæ: 2. An. figuræ
u' a' in uoc. G. simili e' tabulæ. D. primis quibus
limba uim. Rhet: inis ab utiq;*

ARTIS RHETORICAE

propius accedamus, hoc est de Rhetorica ipsa quid possit, quaeque eius sit utilitas, deinceps dicamus.

Quid possit haec ars, unde & eius utilitas quoquo modo intelligatur. Cap. IIII.

ITaque quid possit Rhetorica, unde & eius utilitas quodammodo intelligatur, primum hinc ex Cicerone dicamus. Is enim in praefatione operum Rhetoricorum de Inventione, ita de eius vi & potestate inter alia praefatur. Fuit (inquit) tempus quoddam, cum in agris homines bestiarum more vagantur, & sibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, sed pleraque uiribus corporis administrabant, &c. Quo tempore (idem deinde ait) quidam magnus uidelicet uir & sapiens cognouit, quae materia esset, & quanta ad maximas res oportunitas animis inesset hominum, si quis eam possit elicere, & precipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris & in tectis syluestribus abditos ratione quadam compulit in unum locum, et congregauit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos. Unde & mox idem subdit: Ac mihi quidem (inquiens) uidetur hoc nec tacita, nec

inops

habebant animi in
in manibus ut
utris in q.

3 orge elo.
728 nat

ad consuetudinem
in talem.
no Lourens miss
gestione.

inops
inops missa
inops missa
inops missa

TRACTATUS PRIMVS.

Imops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homi-
nes à consuetudine subito conuerteret, & ad diuer-
sas uicæ rationes traduceret. Hucusq; Cicero.

in his et magis nobile
Cuiusmodi hic magnus & sapiens vir fue-
rit exemplo quodammodo decla-
ratur ex Horatio & Virgi-
lic. Caput V.

SANÈ hic magnus & sapiens, cuius nomen Cice-
ro non exprimit, talis uideri potest fuisse uir,
qualis Orpheus ab Horat. in arte poëtica describitur,
aut Amphion: quorum uterq; ratione haud du-
biè usus & oratione tale quid fecisse ab eodem dici-
tur, quale quid Cicero sapientem illum suum et mag-
num uirum fecisse ait. Et licet Horatius ipse Orpheum
& Amphionem inter Poëtas & uates connumeret,
ut etiam erant, tamen cum id facerent, quod ab eo
fecisse narrantur, non iam tum Poëtas aut uates, sed
Oratores potius agebant. Versus quibus in arte de
ipsis hæc dicit Horatius, hic nunc subiiciam.

Syluestres homines sacer, interpretesq; deorum

Cædibus & uictu sædo deterruit Orpheus,

Dictus ob hoc lenire Tigres rapidosq; leones.

Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis,

Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda

Ducere quo uellet. fuit hæc sapientia quondam,

Publica priuatis secernere, sacra prophanis,

Bona singulorum bonis

B

CONC

*Orpheus
prophecia inter p[ro]ph[et]as
deorum.
Horatio*

*in c[on]ta
sapientiam fuit in
officium.*

ARTIS RHETORICAE

magis libidinis
in grece huius
maiora coloris
vire huius legibus

Concubitu prohibere uago, dare iura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno.
Talis quoque uir et à Virgilio in 2. Aeneid. describitur,
imò suis uelut coloribus depingitur, cum ait:
At ueluti magno in populo, cum saepe coorta est
Seditio, seuitque animis ignobile uulgus,
Iamque faces et saxa uolant, furor arma ministrat.
Tum pietate graue, et meritis si forte uirum, quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant,
Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.

De utilitate artis Rhetoricæ ex Quintiliano. Cap. VI.

lib. 2. c. 17.

AT nunc etiam ex Quintiliano grauiſſimo
sanè autore, pauca in hoc collecta, ut huius
artis utilitas plenius intelligatur, hic subijcere non
grauabor, ut uel hoc pacto illis satis fiat, qui artem
hanc ut perniciosam et inutilem calumniari non
uerentur. Quidam, inquit ille, uehementer in ipsam
artem inuehi solent, et (quod sit indignissimum)
in accusationem orationis utuntur orandi uiribus.
Eloquentiam esse aiunt, quæ poenis, eripiat scele-
stos, cuius fraude damnentur interim probi, consilia
ducantur in peius, nec seditiones modò, turbæque
populares, sed bella etiam inexpiabilia excitentur,
cuius denique tum maximè sit usus, cum pro falsis con-
tra ueritatem ualet. Ex his adiiciunt exempla Græ-
corum

Exemplum inuicem
Bruti, Cassii, Gracchi
Ca. huius et sic
committit et eloquentiam
a quo in fine
levata et non fari
non ex parte
gavi magis aut
et quibus dicitur
satis huius non debet

Contra de hoc et huiusmodi et am-
as huius de quo debent, sed quia hi
lorent, posse in huiusmodi conuenientia ad
suam uoluntatem contra huiusmodi
sua sermone ad uirum, ut huiusmodi
A huiusmodi enim philippo super bellum

TRACTATUS PRIMVS.

rorum Romanorumq; et enumerant eos, qui perniciosissima non singulis tantum, sed rebus etiam publicis, eloquentia usi, turbauerunt status civitatum et euerterunt, eoq; et Lacedaemoniorum civitate expulsam, et Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetebatur, uelut recisam orandi potestatem. Haec nus sic illi contra artem. Quibus mox artis calumniatoribus ita ex aduerso, et ueluti *κατ' ἀπ' ἰσότητος*, hoc est, per inuersionem idem Quintilianus occurrit atque respondet eisdem pro ipsa arte, quibus illi contra, utens argumentis. Quo, inquit, modo nec duces erunt utiles, neq; magistratus, nec medicina, nec deniq; ipsa sapientia. Imò quis nescit ignes et aquas, sine quibus nulla sit uita, et (ne terrenis immorer) solem lunam^{que} que praecipua siderum, aliquid quando etiam nocere? Num igitur negabitur de formem Pyrrhi pacem cæcus ille Appius dicendi uiribus diremississe? Aut non diuina M. Tullij Ciceronis eloquentia Catilinae fregit audaciam? Nonne perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? Equidem nec urbium cõditores reor aliter effecturos fuisse, ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce commota, nec legum reperiatores sine summa ui orandi consequutos, ut se ipsi homines ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa uita precepta etiamsi natura sunt honesta, plus

B a tamen

3. in M. T. K. L. L. L. L. L.

Si hinc arguta
a inuersione
aut se per son
contra positum
mistantiam.

Co pro mine claud

in probatum b.
prioribus
ca p. h. g. s.

in probatum
reps
ca p. h. g. s.
la louy
ni So
Lij.
m. g.

ARTIS RHETORICAE

Tamen ad formandas mentes ualent, quoties pulchri-
 tudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare
 etiam si in utranq; partem ualent arma facundiae, nō
 est aequum id haberi malum, quo benè uti licet. Præ-
 terea si est Orator in primis uir bonus, et Rheto-
 rica bene dicendi scientia, utilē certè esse eam con-
 fitendum est. Et hercule Deus ille princeps parens
 rerum, fabricatorq; mundi, nullo magis hominem se-
 parauit à cæteris (quæ quidem mortalia essent) ani-
 malibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora qui-
 dem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, ue-
 locitate, præstantiora in illis mutis uidemus, eadem
 minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam et in-
 gredi citius et pasci, tranare aquas citra docentem
 natura ipsa sciunt. Et pleraq; contra frigus ex suo
 corpore uestiuntur, et arma his ingenita quædam,
 et ex obuiō serè uictus, circa quæ omnia multus ho-
 minibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuā
 dedit, eiusq; nos socios cum dijs immortalibus esse
 uoluit. Sed et ipsa ratio neq; tam nos iuuaret, neq;
 tam in nobis esset manifesta, nisi quæ concepissemus
 mente, ^{et ferre.} promere etiam loquendo possemus: quod ma-
 gis deesse cæteris animantibus, quàm intellectum,
 et cogitationem quandam uidemus. Nam et moliri
 cubilia, et nidos texere, et educare foetus, et exclu-
 dere, quin etiam in hyemem reponere alimenta,
opera

+
 a d. s. n. r. t. o. n. f. a. h. a.
 i. n. t. r. u. n. i. q. h. o. m. i. n. i. s.
 t. o. t. o. e. m. i. n. i. l. b. i.
 12. c. i.
 l. b. i. 2. c. i. 16.
 e. m. i. n. i. s.
 f. a. d. i. g. n. i. t. a. t. e.
 a. n. i. m. i. s. s. o. n. i. s.
 n. o. s. t. r. a. t. e.

Circa nescitiam
 arma et in hunc

Probat a
 signis m. i. n. i. s.
 a. n. i. m. i. s. s. o. n. i. s.
 7. p. i. n. d. e. r. e.
 n. o. n. m. i. n. i. s. r. a. t. i. o. n. e.
 m. i.

TRACTATUS PRIMVS.

opera quædam nobis imimitabilia (qualia sunt cæcæ
rum, & mellis) efficere, nonnullius fortassis rationis
est. Sed quia carent sermone, qui id faciunt, muta at
que irrationabilia uocantur. Deniq; homines, quibus
negata uox est, quantulum adiuuat animus ille cæle *ratio.*
stis. Quare si nihil à dijs oratione melius accepi-
mus, quid tam dignum esse cultu, ac labore ducamus,
aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo
ipsi homines cæteris animalibus præstent? Eò qui-
dem magis, quòd nulla in parte plenius labor gra-
tiam refert. Nam ut omittam, defendere amicos, re-
gere consilijs Senatum, populum, exercitum in quæ
uult ducere, quàm sit utile, conueniatq; bono uiro?
nõne pulchrum uel hoc ipsum est ex communi in-
tellectu, uerbisq; quibus utantur omnes, tantum as-
sequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, sed
(quod Pericli contigit) fulgurare ac tonare uidea-
ris? Hæc ita ex Quintiliano penè ad uerbum libro
secundo Institutionis Oratorie.

Qua ratione Rhetoricæ inuentio habeatur,
vnde & eius utilitas quoque cognos-
catur. Cap. VII.

Quoniam & in eundem ferè sensum Aurelius Au-
gustinus, sed quàm breuissimè, de utilitate
Rhetoricæ, ac insuper quamobrem ratio in nobis
ipsam post Grammaticam atq; Dialecticam inuene-
Rhetoricam

B S rit

+

Emm. 1.

6:12. C. 110.

ARTIS RHETORICAE

vit, in eo libro quem de ordine inscripsit, differit hoc modo. Quoniam, inquit, stulti homines plerumque ad ea, quae suadentur rectè, utiliter, & honestè, non ipsam sincerissimam (quam rarus animus videt) veritatem, sed proprios sensus cōsuetudinemq; sectantur, oportebat eos non doceri solum, quantum conuenit, sed sepè & maximè commoueri: Hanc suam partem, quae id ageret, necessitatis pleniorè quàm puritatis, refertissimo gremio deliciarū, quas populo spargat, ut ad utilitatem suam dignetur adduci. Ipsa illa in nobis ratio uocauit Rhetoricam. Hec ille. Quibus & nos pauca addamus, quò citius ac plenius percipiantur, quae ab illo dicuntur, idq; eo praesertim loco, ubi ait oportebat eos non doceri solum, quantum conuenit, sed & sepè & maximè commoueri: hic ut id quod ait doceri, referendū est ad Grammaticam & Dialecticā, ita quòd protinus subiungit commoueri, ad Rhetoricam cū primis pertinet. Nam ut Grammaticae, & cum primis Dialecticae officium est docere, ita Rhetoricae inter cætera eius opera praecipuum est mouere, id q; potissimum fit in concionibus, & per orationes.

Quid intersit inter Rhetorem, Sophistam & Oratorem, obiterq; de utilitate & ratione declamandi, quàm breuissimè ex Quintiliano. Cap. 3.

I A M

TRACTATUS PRIMVS.

IAM & illa demum, quæ est inter Rhetorem, Sophistam & Oratorem differentia, hoc loco haud temerè addenda & explicanda uenit, idq; ex Victorino, quam ille in prologo commentariorum suorum in Rhetoricam Ciceronis de Inventione ad hunc modum tradit: Rhetor est, inquit, qui docet literas & artes, traditor eloquentiæ. Sophista est, apud quem dicendi exercitium discitur. Orator uero, qui in causis publicis & priuatis plena & perfecta utitur eloquentia. Alius est ergo (idem ait) Rhetor, alius Orator. Sicut & nomina ipsa hoc inter se habent discriminis, quòd alterum græcanicum est, alterum latinum. Sed de græcanico ipso & alijs eiusdem generis sequenti mox tractatu paulò altius repetemus, uidelicet ex quo fonte fluant deriuenturq;. Interim ne id quidè nos hic lateat, quòd Sophistæ nomen apud Græcos latissimè patet, astantibus Suida, & autore magni etymologici. Insuper & illud obiter nunc addamus, dicamusq;, quòd dicendi illud exercitium, quod apud Sophistam de quo nunc agimus, discitur (qualis quidem olim in Græcia claruit Prothagoras, ut est apud Platon. in dial. ab ipso nomine illius inscripto cõtra Sophistas, uerum in alia à priori eius nominis significatione) nihil aliud est, quàm frequens declamandi usus. Vnde & is declamare dicitur, q in fictis causis siue thematis dicendo se

B 4 exercet

Tractatu
in proximo

Declamatio
est exercitium
in fictis causis
dicendo se
exercet

Declamatio non ualde
est uerborum
exercitium
sed est
exercitium
in fictis causis
dicendo se
exercet

Declamatio
est exercitium
in fictis causis
dicendo se
exercet

ARTIS RHETORICAE

c. 11
 exercet, ut postea in ueris causis idoneus planè & expeditus & sit & habeatur. Hinc declamationes dictæ. Cæterum de declamandi ratione & utilitate habes Quintilianum in secundo Oratoriae Institutionis libro, unde pauca tantum nos huc attulisse suffecerit admonitionis gratia. Ex omnibus quidè (inquit) quæ ad dicendi rationem spectant, ipsa declamatio ut nouissimè inuenta est, ita multo est utilissima. Nā & cuncta illa, de quibus ars ipsa tractat, in se ferè continet, et ueritati proximā imaginem reddit. Ideoq; ita est celebrata declamatio, ut plerisq; uideretur ad formandam eloquentiā uel sola sufficere. Et paulò deinde infrà ita de eo concludit. Quare declamatio (inquiens) quoniam est iudiciorum consiliorūq; imago, similis esse debet ueritati. Sed hæc hæctenus ex Quintil. dicta satis sint ad præsens.

Disceptationis siue certaminis inter duos eloquentiæ, hoc est, artis Rhetoricæ, alterū præceptorem atque magistrum, alterum discipulum & auditorem, exemplum luculentissimum profectò, & facetissimum. Cap. IX.

E Quidem finem huic tandem tractatui imponam, si prius de Prothagora eiusq; discipulo litis cuiusdam siue controuersie exemplum ueluti pro coronide, sed nō absq; oblata in loco occasione adie-

Coru m. / per q. uocandis
 absq; hinc tractatis

TRACTATUS PRIMVS.

adiecero ex A. Gellio ut facetissimum, ita non pro-
 fus ab hoc nostro instituto alienum. Lis (inquit ille)
 & controuersia inter Prothagoram Sophistarum
 acerrimum, & Euathlum eius discipulum super pa-
 cta inter ipsos mercede huiusmodi fuit. Euathlus ad-
 dolescens diues, eloquentiæ discendæ causasq; oran-
 di cupiens fuit. Is in disciplinam Prothagoræ sese
 dedit, daturumq; promisit mercedem grandē pecu-
 niam, quantā Prothagoras petiuerat. Dimidiumq;
 eius dedit iam tunc statim, priusquam disceret, pepi-
 gitq; ut reliquum dimidiū daret, quo primo die cau-
 sam apud iudices orasset & uicisset. Postea quum
 diutile auditor affectorq; Prothagoræ fuisset, et in
 studio quidem facundiæ abundē promouisset, causas
 tamen non reciperet, tempusq; iam longum trans-
 curreret, & facere id uideretur, ne reliquum merce-
 dis daret, capit cōsiliū Prothagoras, ut tum existi-
 mabat astutum. Petere instituit ex pacto mercedē.
 Litem cum Euathlo contestatur, et quum ad iudices
 conijciendæ consistendæq; causæ gratia uenisset,
 tum Prothagoras sic exorsus est: Disce, inquit, stul-
 tissime adolescens utroque modo id fore, uti reddas
 quod peto, siue contra te pronunciatum erit, siue
 pro te. Nam si contra te lis data erit, merces mihi
 ex sententia debebitur, quia ego uicero: Sin uerò
 secundum te iudicatum erit, merces mihi ex pacto

46: 5. c. 30.

per Sophistam hoc in
 ore uicissitudo, quia
 rem non professo.
 rem & proloquies

B S debet

ARTIS RHETORICAE

debebitur, quia tu uiceris. Ad ea respondit Euathlus: Potui, inquit, huic tuae tam ancipiti captioni esse obuiam, si uerba non ipse facerem: sed alio patrone uterer. Sed maius mihi in ista uictoria prolatum est, quum te non in causa tantum, sed in argumento quoque isto unico. Disce igitur tu quoque magister sapientissime utroque modo fieri, uti non reddam quod petis, siue contra me pronunciatum fuerit, siue pro me. Nam si iudices pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia debebitur, quia ego uicero. Sin contra me pronunciauerint, nihil tibi ex pacto debebo, quia ego non uicero. Tum iudices dubiosum hoc inexplicabileque esse, quod utrinque dicebatur ratione sententia sua utrancunque in partem dicta esset, ipsa sese rescinderet, rem iniudicatam reliquerunt. Causam in diem longissimam distulerunt. Sic ab adulescentem discipulo, magister disciplina eloquentiae inclytus, uo sibi argumento confutatus est, et captionis uersute excogitatae frustratus fuit. Nunc ad ipsam Rhetoricam, ut instituimus, transeamus.

Finit Tractatus primus.

INCIPIT TRACTATUS SE-
CVNDVS.

IN

IN TRACTATVM

SECVNDVM PRAEFATIO, IN

qua de origine nominis Rhetoricæ tum &
ipsius Rhetoris agitur.

ARTIS superq; tractatu superiori
dixisse uideri possumus de tribus
illis artibus, Grammatica, Dialecti
ca & Rhetorica, uidelicet unde
initium sui faciant capiam' ue sin^o i. c.

gula, simul' que & de earum inter se conuenientia e. 2.

cognitioneq; , & de differentia item inter ipsas, 3. c.

tum & de ui siue potestate pariter, & de utilitate capitibus. q. 5. 6.

artis Rhetoricæ, nec non qua ratione siue quamob= 7. capit.

rem ipsa inuenta sit, & de alijs quibusdam eodem

planè pertinentibus, quo & cætera iam dicta ferè

omnia. Ataque deinceps & quidem hoc ipso tracta=

tu nempe secundo de ipsa Rhetorica, dicturus quid

sit & quot ex partibus constet, fortassis rem non su

peruacuum omninò facere uidebor, si eius nominis

originem prius explicauero: uidelicet quòd longè

aliud sit nosse, quid nomen aliquod significet, &

quid sit, quod per nomē ipsum significatur. Rhetori

cè igitur sicut & Rhetor, inde àeduci uidetur (ut

autori magni etymologici placet) unde & ῥητορ, q.

nomē apud Latinos uerbum interpretatur, & apud

græc

*ῥήσις ἑστὶν ἡ ἀποστολή τοῦ λόγου κατὰ τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἐπισημότητα
καὶ τὴν ἀποστολήν.*

ARTIS RHETORICAE

ῥήσις ἑστὶν

græcos: Proinde inter octo orationis partes secundum obtinet locum. ῥήσις αὐτὴν deducitur ἀπὸ τοῦ ῥήσις siue ῥήσις per contractionē uerbo inusitato, quod dico significat, & in futuro facit ῥήσις, unde ῥήσις, id est, dictio, et in præterito perfecto passiuo ῥήσις, unde ῥήσις, & in eius tertia persona ῥήσις, hinc ῥήσις & ῥήσις, quorum utrumque dictor interpretari potest, & ῥήσις id est nomen possessiuum, cuius deinde foemininum ῥήσις, pro ipsa arte usurpatur, nempe dicendi. Sicut grammaticè pro arte loquendi, & dialecticè pro arte differendi.

*C. 1. 15.
Dicere ῥήσις
ἡ ἀποστολή*

De Rhetorica, quid sit, & quot eius partes, & cur partes eius habeantur. Cap. I.

C. 16.

Rhetorica, quæ uoce græcanica ita dicitur, ut dictum est, ab eodem Quintiliano libro secundo Oratorie Institutionis definitur benè dicendi scientia. Quo tamen loco scientiæ nomen communiter non propriè accipere debemus, ut & ars intelligatur, aut etiam facultas. Nam utroque hoc nomine propriè dicitur, utpote ars siue facultas benè dicendi. Verùm hanc Rhetoricæ definitionem, ut cuiusque etiam dixeris, Sulpitius Victor non recipit, ut parum plenam. Nā & medicus, inquit, potest de his, quæ ad medicinam attinent, bene dicere, & ceteri item artifices de suis artibus habent bene dicendi scienciam.

*solus uerbo
habet
si uerbo
facit hanc
ῥήσις ἑστὶν
ἡ ἀποστολή
non Sulpitij.*

Rhetorica quæ uoce græcanica ita dicitur, ut dictum est, ab eodem Quintiliano libro secundo Oratorie Institutionis definitur benè dicendi scientia. Quo tamen loco scientiæ nomen communiter non propriè accipere debemus, ut & ars intelligatur, aut etiam facultas. Nam utroque hoc nomine propriè dicitur, utpote ars siue facultas benè dicendi. Verùm hanc Rhetoricæ definitionem, ut cuiusque etiam dixeris, Sulpitius Victor non recipit, ut parum plenam. Nā & medicus, inquit, potest de his, quæ ad medicinam attinent, bene dicere, & ceteri item artifices de suis artibus habent bene dicendi scienciam.

TRACTATUS SECVNDVS.

di scientiam. Quapropter ut plena sit haec definitio, addendam uult ille particulam in quaestione ciuili, ut in qua artis materia simul cum officio eiusdem comprehendatur hoc modo, Rhetorica est bene dicendi scientia in quaestione ciuili. Sed si Gorgia Leontino (ut autor est Cicero in Rhetoricis de Inuentione) credimus, de omnibus utique rebus dicere Oratoris est. Et haec quidem de definitione artis. Cuius partes ab omnibus numero quinque traduntur, Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria et Pronunciatio. Quae & ideo partes Rhetoricae habentur, ut Boetio placet, quod ex his ueluti integratur ipsa & constituitur, imò uerò uel ob id, quod si earum aliqua defuerit Oratori, imperfecta ars siue facultas erit.

De officio Rhetoricae seu ipsius Oratoris, & quis finis artis. Cap. II.

Officium Oratoris Cicero ad Herennium libro primo, statim in ipso operis principio, aut si quis alius eius operis autor fuit, ita definit: Oratoris officium est de his rebus posse dicere, quae res ad usum ciuilem moribus & legibus constitutae sunt, cum assensione auditorum, quo ad eius fieri poterit. Idem in Rhetoricis de Inuentione, ubi tamen prius, quo in genere haec ars siue facultas ponenda sit, ostenderit. Quippe qui inibi ciuilibus scientiae partem

Cicero in Rhetoricis de Inuentione. Vnde enim salpi... in Rhetoricis de Inuentione... quodam bono... sed non aliter... pro proinde.

Plerumque Cicero. Erasmi plerumque negat. huius operis pro Cicero.

bona est appropinquata boni in parte.

haec enim de finibus artis consideranda sequuntur quae partim leguntur in... finibus oratoris... a Iulio Consilio.

Enim: lib. 2. c. 96. Ceterum in idem q. sapientia
ha. en.

ARTIS RHETORICAE

tem facit, quae certè civilis scientia ea ipsa est, quae alio nomine prudentia siue civilis sapientia appellatur, ita huius artis tum officiū, tum finem definit. Officium eius facultatis, inquit, esse videtur, dicere appositè ad persuasionem, finis uerò persuadere dictione. Hic Martianus Capella ad finis definitionem addit, id quod propositum est, ut sit plena eius definitio, hoc modo: Finis Rhetoricae est, persuadere id quod propositū est dictione. Addit præterea Boëtius, ut præter calumniā finis Rhetoricae id esse dicatur, quod dicitur, has particulas tum in ipso, tum in altero. In ipso quidē, hoc est, in Oratore, bene dixisse, quod quidem est dixisse ad persuasionē. In altero uerò, hoc est, in auditore, persuasisse. Nam nō semper persuadet Orator, nec tamen interim nomē Oratoris amittit & facultatē, dummodo officio suo ritè fungatur. Ceterum post Ciceronem Quintilia. lib. 2. ubi de fine artis Rhetoricae plurimorum scriptorum opiniones ad longū recensuit, suam demum sententiam adiicit his uerbis: Nā si Rhetorica, inquit, benè dicendi scientia est, finis et summum eius est benè dicere. Benè dicere igitur finis sit interim Quintiliano artis oratoriae. Nos Ciceronem in hoc iam sequamur, ut q̄ ab omnibus sanè eruditis facile princeps huius artis iudicatur, et id quidē idem ipse de se non tam scribendo, quàm dicendo declarauit.

Quid

esse huius finis
in. ad T. 1. 1. 1.
nō s. 1. 1. 1. 1.
Vox illud in dō

omn. q. sapientia
ca. in temp. 1. 1.
in dō.

in dō. 1. 1. 1. 1.
Vox illud in dō
1. 1. 1. 1. 1. 1.
Ars
enim non in alia
sed in euentu
posita est. h. e.
1. 1. 1. 1. 1. 1.
sed non semp
1. 1. 1. 1. 1. 1.
nam
1. 1. 1. 1. 1. 1.
1. 1. 1. 1. 1. 1.

Oratoris officium est, de quāvis re proposita
dicere ad persuasionem. accommodatō q̄ est
ad voluntatem dantis & flectendū: quod pri
mū necessitate est, alterā suauitatis hēnā
in dō vidē, q̄ familiaris in dō oratoris & mō boni

TRACTATUS SECVNDVS.

Quid intersit inter officium & finem.

Cap. 3.

Idem Cicero in Rhetoricis de Inventione inter officium & finem hoc interesse dicit, quod in officio quid fieri, in fine quid officio conveniat, consideratur: ut medici, inquit, officium esse dicimus curare ad sanandum appositè, finem uerò curatione sanare. Item Oratoris quid officium, et quid finem esse dicamus, intelligimus, cū id quod facere debet, officium esse dicimus: illud autem, cuius causa facere debet, finem appellamus. Animaduertendū sanè hic est ex Marco Fabio Victorino eius operis expositorum, quod in definiendo tum officio, tum fine artis Rhetoricæ Cicero alterum cū altero commiscet atque coniungit, et rectè quidem. Nā ut officium omne ad finem spectat, ita finis contra ad officium refertur. Ergo cū officium definit Cicero, quod est appositè dicere, protinus subiungit, ad persuasionem, hoc est, finem officio annectit. Rursus cū finem definit persuadere, itidem mox addit dictione, officium scilicet cū fine commiscens. Neque id quidem ab re. Nā persuadetur tabulis, tormentis, testibus, et alijs multis rebus. Quod cū fit, nō magis Oratoris est, quā alterius cuiuspiam artificis. Solius autem Oratoris est persuadere dictione. Sicuti medici officium est sanare, non quomodolibet, puta aut incantatione,

Officium si se proprium et pertinere ad cuius personam... sed finis... officium autem...

cum ad finem... officium...

en officium...

et ad finem... officium...

Ar. Stoiles? Finis in deliberatione... officium... finem...

non per uiam ad orationem propriam sed ex uia orationis
in cuius necessitate:

ARTIS RHETORICAE

proprie su aut ligaturis, sed curatione, hoc est, arte medendi.
Chirur. gopl Curare enim aliàs mederi quoque significat. Cetera
rùm ubi addidit Victorinus paulò superius et alijs
multis rebus, subaudi (ut ex Quintiliano colligitur
lib 2 - 246 libro suprà citato) pecunia, gratia, dignitate, et po-
stremo affectu etiam ipso, quo uel recordatio meri-
spendi q. h. m. torum cuiusque, uel facies aliqua miserabilis, uel for-
th. v. m. mae pulchritudo sententiam dicit sine uoce.

permonet in d. c. m. q. d. son. 2
De auditoribus, & quæ sit illorum differen-
tia ex Martiano Capella. Cap. 4. *foven- 2-04*

*ai enim Artes
sunt Rhetorica
sive Prologus
a x. q. v. l. o. s.
trina sunt audi-
toribus.*
*Hæc genera
sunt differen-
tia audiendi
ex d. c. m. l. o. s.
de ipsorum af-
fectu dicitur
omne, et d. m.
Martiano an-
tore dicitur
tam ex
iudex prior
q. cognone
ut uentem dicitur
q. no. utay officio: Et uel
q. de liberat, ambigua mentis, qui minus dicitur
q. laudat uerum arbitrio un. v. s. q. s. laudat uerum
manus: et g. m. l. o. s. dispensat.*
NVNC etiam, quia de auditore paulò suprà
mentio facta est, illud hoc loco adiiciamus,
ac dicamus coràm quibus auditoribus Orator dicere
soleat, et quæ inter ipsos differētia sit, idq; ex Mar-
tiano Capella. Auditorum, inquit ille, tria genera
sunt, id est, tres sunt differentia. Ex his unus est, qui
secundum æquitatem aliquid statuit, audita prius
parte utraq; eorum qui coram ipso contendunt liti-
gantq; et is iudex dicitur; cuius officium est soluere
reum, uel damnare, possessionem dare, uel auferre li-
tigantibus. Alter, qui rei propositæ honestate uel
utilitate adhuc incerta dubius, alienæ sententiæ pera-
suasione, imò iudicium expectat, et hic deliberator
appellari potest: cuius officium est alterā delibera-
tionis partem amplecti. Tertius, qui facti honestatē
ut uentem dicitur q. no. utay officio: Et uel
q. de liberat, ambigua mentis, qui minus dicitur
q. laudat uerum arbitrio un. v. s. q. s. laudat uerum
manus: et g. m. l. o. s. dispensat.

TRACTATUS SECVNDVS.

uel turpitudinem libera estimatione ueluti arbiter
pendit, quem proinde estimatorum conuenit no-
minari: cuius officium est estimare, laude' ne dig-
nus sit an uituperatione is, quem laude dicendo pro-
secutus est, aut uituperatione Orator. Sanè scien-
dum, quòd triplex hæc auditorum differentia, tri-
bus causarum generibus, de quibus mox dicemus, ex
æquo respondet.

De tribus causarum generibus.

Caput V.

TRia esse genera causarum, quæ recipere de-
bet Orator, hoc est, circa quæ maximè uersa-
tur, inter omnes huius artis scriptores cõuenit: De-
monstratiuum, Deliberatiuum, iudiciale. Quæ et
ab eisdem ferè omnibus ad hunc modum finiuntur:
Demonstratiuum genus est, quod attribuitur in ali-
cuius certæ personæ laudem uel uituperationē cum
amplificatione. Eius duas faciunt partes, laudem et
uituperationem. Laus est oratio amplificatiua re-
rum bonarum, quas certæ personæ Orator inesse di-
cit. Vituperatio contrà oratio est amplificatiua
rerum malarum, quas certæ personæ Orator inesse
dicit. Deliberatiuum genus est, quod positum in con-
sultatione habet in se suasionem et dissuasionem.
Suasio est oratio deliberatiua, quæ in consultatione
primùm quid faciendum sit, ostendit. Dissuasio con-

C trã

Arbitrari
funde man
p. 100. T. 1. 1. 1.
P. 100. T. 1. 1. 1.
P. 100. T. 1. 1. 1.
P. 100. T. 1. 1. 1.
P. 100. T. 1. 1. 1.

ARTIS RHETORICAE

trà oratio est, qua auditoribus, hoc est, deliberatoribus alteram partem, ac suasionem ostensum est, persuadere conamur. Iudiciale porro genus est, quod positum in controuersia habet accusationem in se & defensionem. Unde & huius itidem partes duas faciunt, accusationem & defensionem. Accusatio est oratio iudicialis, qua aduersarium aut in crimen, aut in debitum rapimus. Defensio contra, oratio iudicialis, qua aut crimen aut debitum à se aduersarius depellit. Sed & sciendum hinc est, quòd huiusmodi cause, in quibus Orator dictus est uersari, aliàs à quibusdã ciuiles quæstiones appellantur, ut suprà quoque annotauimus, de quibus inter hos, quid sentiat Chirius Fortunatianus, & Aurelius item Augustinus, hinc nunc subiiciamus.

De ciuilibus quæstionibus cuiusmodi sint,
& cur ita dicantur. Cap. VI.

Quoniam autem nulla prædictarum causarum ab Oratore suscipitur unquam tractanda, nisi in quæstionem prius deducta fuerit, et id quidẽ inter ciues præsertim, unde etiã ciuiles quæstiones ipse cause appellari cœperunt, de his etiam nunc dicamus, cuiusmodi sint tum ex Chirio Fortunatiano, tum ex Aurelio Augustino, quod apud utrunque horum de his scriptum ab eis relictũ extet. Sunt autem

tem

TRACTATUS SECVNDVS.

tem ciuiles quaestiones (uterq; ait) quarum perspe-
ctio in communem animi conceptionem cadere po-
test. Verum ut planius et facilius intelligatur, cuius
modi sit harum quaestionum conditio, qua certè hic
nunc demonstratam esse uolumus, id ita ex his quae
sequuntur discere licebit. Omnia quaecunq; huius-
modi sunt, ut ea nescire pudoris sit, & quae uel igno-
rantes, quasi tamen sciamus, cum simulatione pra-
nobis ferimus, quotiescunq; in dubitationem uocan-
tur, efficiunt ciuilem quaestionem. Quod dico, huius
modi est: Si de pondere alicuius rei quaeratur, si nō
uidearis scire, quot librarum sit, non est tibi ob id
erubescendum. Similiter si de longitudine eiusdem,
uel alterius cuiuspiam rei interrogatus nō uidearis
scire, quot pedum sit, ne tunc quidem tibi erubescen-
dum est. Sic de ceteris huiusmodi rebus, quas perse-
qui longum est, et ideo quoties in dubitationem ue-
nerint, licet faciant quaestionem, tamen ciuilem qua-
estionē facere nō possunt. At ubi quaeritur, si ne alē
quid iustum aut iniustum, honestum aut inhonestū,
laudandum an reprehendendum, praemio afficien-
dum an supplicio, utile an inutile, & si quae huius-
modi sunt, nemo non etiam extra omnem artem &
scientiam collocatus erubescit, si haec nescire uidea-
tur. Inde est, quod omnes persuasum habeāt, aut cer-
tè alijs persuadere non dubitent, se posse animo

ARTIS RHETORICAE

concipere discrimen iusti et iniusti, honesti & in-
honesti, cæterorumq; quæ supra diximus, & idcirco
quæ dubitationes in huiusmodi rebus oriuntur,
ciuiles quæstiones uocantur, quasi non propriè pau-
corum, sed cõmunes uniuersorum. Quæ cum ita sint,
meritò quæ communi animi conceptione perspici
possunt, quæstiones ciuiles facere possunt: et hæ sunt,
in quibus uersari & præstare cum primis Orator
debebit. Hactenus de ciuilibus quæstionibus, qua-
rum etiam eadem genera sunt numero tria, quæ su-
prà dicta sunt ipsarum esse causarum, quæ & ab alijs
quibusdam alijs quoque nominibus appellantur.
Condicionale, quod et Deliberatiuum: Sermocinati-
uum, quod & Demonstratiuum: Forense, quod &
Iudiciale dicitur.

Quòd unicuique horum trium generum cer-
tum quoq; tempus accommodetur, ut etiam
finis ex Aristotele. Cap. VII.

Illud quoque non uidetur hoc loco prætereun-
dum, quòd unicuique trium dictorum generum
certum aliquod tempus accommodetur iuxta ipsius
temporis triplicem differentiam, quemadmodum et
illud docet ac tradit Aristot. in Rhetoricis ad Theo-
decten. Deliberatiuo quidem generi tempus accom-
modatur futurum. De futuris quippe consulit siue
deliberat tum suadens tum dissuadens. Iudiciale ue-
rò

rò

TRACTATUS SECVNDVS.

rò præteritum. Siquidem de præteritis, siue de factis quod perinde est (ut ipse loquitur Aristoteles, sed lingua sua nempe Græca, πρὸ τῶν πεπραγµένων) semper alter accusat, alter defendit. Demonstratiuo autem tempus præcipuè præsens. Nam omnes secundum ea quæ præsentia sunt, aut laudant aut uituperant. Quin & præteritis plerunq; ad hæc uentur, in memoriam illa quæ facta sunt, reducentes, futura quoq; de eisdem conijcientes. Horum prætereà unicuiq; alius atq; alius finis existit. Nam cum triplex sit differentia eorum, qui dicendi munus ob-eunt, triplex quoque finis erit, ad quem quisque eorum spectat dicturus. Deliberanti quidem finis est utile, & quod huic opponitur, inutile. Nam qui suadet, is ad melius siue quod utilius est, hortatur: contra, qui dissuadet, à contrario dehortatur. Iudicanti uerò finis iustum et iniustum. Demonstranti porrò, hoc est, tum laudanti tum uituperanti, honestum & turpe. Veruntamen ut iudicans obiter honestum atque turpe assumit, ita demonstrator interim iustum & iniustum, ad quæ etiam deliberans nonnunquam spectat, ut quod honestum est, & iustum suadeat: quod turpe & iniustum, dissuadeat. Hucusq; ex Aristotele hæc dicta sunt maxima ex parte. Quam sanè Aristotelis sententiam de his, quantū quidem ad fines ipsorum generum, Quintilianus secutus libro

ARTIS RHETORICAE

Secundo de institutione Oratoria his planè uerbis approbat atq; confirmat, dicens: Nam quid Orator in laudando faciet, nisi honestorum aut turpium peritus: aut in suadendo, nisi utilitate perspecta: aut in iudicijs, si iustitiæ sit ignarus?

De instrumento artis siue facultatis Rhetoricæ, tum de instrumentis ipsius Oratoris. Cap. VIII.

SED nunc eò, unde digressi sumus, reuertamur, & quod sit artis instrumentum, dicamus, tum de instrumentis ipsius Oratoris. Instrumentum artis (ut diuo Seuerino Boëtio placet) oratio est, quæ & ipse ita persuadet. Quoniam omnis, inquit, facultas instrumento utitur ad faciendū quod potest, etiam Rhetoricæ facultatis ali quod erit instrumentum. Hoc autem est oratio, cuius deinde sex partes subiungit, quæ sunt: Exordium siue proœmium, Narratio, Partitio siue diuisio, Confirmatio, Reprehensio, quæ & Confutatio dicitur, postremò Peroratio. Hactenus Boëtius hæc de instrumento artis, de quo & partibus eius postea à nobis suo loco latius dicetur. Interim autem & illud huic loco addamus, quòd Quintilianus duodecimo de Oratoria Institutione libro de instrumentis, non artis (ut quidam, inquit, putauerunt) sed ipsius Oratoris dicit, quæ
quidens

TRACTATUS SECVNDVS.

quidem sunt (ut ex eodem libro passim colligere licet) tum ea in primis cognitio, qua mores formantur, tum scientia iuris ciuilib, & præter hæc cognitio historiarum. Nam cum sit Orator uir bonus dicendi peritus, iam ut fieri non potest, ut citra uirtutem & omnis honesti iustiq; disciplinam sit uir bonus, ita quoq; fieri non potest, ut absq; multarum rerum cognitione sit dicendi peritus. Hæc ergo ut arma ad manum habere, horum scientia succinctus esse debet, accedente uerborum figurarumq; facili copia, & inuentionis ratione, & disponendi usu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia atq; decore. Sed plurimum ex his ualet animi præstantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium autoritas ultra debitam reuerentiã tardet. Nam ut abominanda sunt contraria his uitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantia, ita citra cōstantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil studium, nihil profectus ipse profuerit, uelut si des arma timidis & imbecilibus. Subiungit non multò post et alia quædã instrumenta idem Fabius, sic dicens: Sunt & naturalia (quæ tamen & cura iuantur) instrumenta, uox, latus, decor, quæ quidem tantum ualēt, ut frequenter famam ingenij faciant. Concludit demum de Oratore hucusq; locutus. Talis, inquit, esse debet Orator & hæc scire.

ARTIS RRETORICAE

Quod non ab re oratio instrumentum artis Rhetoricæ dicatur, simul & de usu & apparatu ipsius orationis, & ane hæc quo pacto & oratio persuadeat pariter & mores dicentis, ex Plutarcho. Cap. IX.

SED & altiùs repetamus ex Plutarcho Græco auctore sanè non ineleganti, quod diximus ex sententia Boëtij orationem Rhetoricæ facultatis esse instrumentum, nec non de usu et apparatu orationis ex eodem. Is enim in eo libro, quem ad Traianũ Imperatorem de Politicis inscripsit, uolens illi eloquentiam commendatã esse, post alia alijs de rebus documenta, de hac ita exorditur: Ad hæc, inquit, ius ciuile, & gratia eloquentiæ nõ in postremis ducenda est, uirtute magistra & principe. Rhetoricam enim non suadendi opificem, sed adiutricẽ esse existimare debemus. Vnde illud Meandri corrigendum uenit, qui dicit: Mores dicentis sunt, qui persuadent, nõ oratio. Sed re uera utrunq; (Plutarchus ait) est, quod rem efficit, hoc est, persuadet, mores nimirum & oratio, quod quidem & ita declarat. Nã sicut nauis, inquit, dirigitur non à gubernatore duntaxat, sed clauo quoq; et ut eques, qui in gyrum equũ uersat, id non facit absq; freno: ita ciuitas Oratoris quidem uita regitur et moribus, sed nõ sine oratione, nempe qua ueluti aliquo clauo & freno utatur, ut
per

TRACTATUS SECVNDVS.

per quam una suadeat, afficiat, flectat, ducatq; multitudinem. Vnde & meritò ipsa instrumentum intelligatur. Ea autem qualis esse debeat, hoc est, quo apparatu instructa, aut quomodo ea utatur Orator, deinceps quoq; ex eodem dicamus. Viri, inquit ille, ciuilis, eiusmodi esse debet oratio, ut neq; recens & theatralis, tanquam ostentantis cuiuspiam, & molli- bus simul & floridis uerbis ueluti innectentis ser- ta, uideri possit, neq; exquisitis curiose commentis & duris ambitibus examusim & ad perpendicu- lum exactè composita, uerùm & à Musicis probè institutis fides tractantur leniter & placidè, non uè atq; impulsu concutiuntur: sic & in eorum, qui Reia publicæ consulunt ac præsumt, oratione existere de- bet, non astus, non calliditas, non propriæ laudis ar- rogãtia, quin contrà potius oratio ciuilis plena sit ingenuitatis, præ se ferat ueritatem & simplicita- tem, gratificandi & persuadendi modum metiatur honesto, idq; grauibus aptisq; & idoneis tum uer- bis tum sententijs efficiat. Admittat historias, fabu- las, translationes, quibus maximè auditores mouen- tur, modò id aptè & modestè efficiatur. Adhæc non alienum est ab oratione ciuili, cauillis nonnunquam uti, atq; interdum ridiculis, modò res non ad contu- meliam uergat, neque scurriliter fiat, sed ex usu & modicè reprehendèdi alicuius detrahendiq; studio.

C S Maxia

ARTIS RHETORICAE

Maximè autem eiusmodi cauilli atq; ridicula com-
mendari solent, quæ à laceſſitis prius non ipsis inci-
pientibus reddi uideantur. Ex preparato enim his
uti, & priorem esse qui mordeat, scurræ & risum
captantis esse uidetur, præterquam quod improbita-
tis quoq; adfert opinionem. Atq; remordentibus ue-
niam simul & gratiam ipsa oratio præbet. Verùm
in ridiculis illa uitanda uidentur, ut nihil nimis, neq;
ineptè, ut non offendas auditores, ut te ipsum nõ ad-
modum submittas deprimas' ue, ut te non ignauum
& abiectum reddas. Quapropter, ut idem autor re-
ctè admonet, ad respondendum cauillis et ad remor-
dendum, exercitatione & usu opus est. Rarò enim
asserri solent occasiones, è quibus de repente pleraq;
aboriantur atq; appareant. Sanè qui per occasiones
rem oportune aggrediuntur, hi auditores facile mo-
uent, eosq; sibi conciliant, postremò quò uolunt, im-
pellunt sine negocio. Hæc quidè ex Plutarchi libro
suprà dicto de apparatus et usu orationis hic breui-
ter inserere libuit, quòd uidelicet nonnihil ea ipsa
conferre uideantur ad instituendum futurum Orato-
rem, cuius gratia hæc ars inuenta proditaq; est, &
à plerisq; ediscitur. Quorum omniũ ex eodem Plu-
tarchi libro exempla copiose peti possunt, sanè pul-
cherrima et cõmodissima, quæ nos hic adijcere bre-
uitatis studio planè supersedimus ac abstinuimus.

Quod

TRACTATUS SECVNDVS.

Quod sit Oratoris opus.

Caput X.

Iam quisquis his armis siue instrumentis Orator ad dicendum instructus accesserit, nihil ei obstaculo esse poterit, quò minus opus suum liberè perficere possit, quod utiq; tripartitum esse constat, nempe docere, delectare, mouere, modò ipse sibi deesse nolit. De quo quidem tripartito opere Oratoris idem Quintilianus libro paulò suprà citato, sed nò eodem loco. Et non docere modò, inquit, sed mouere etiam & delectare audientes debet Orator.

Quin et ipse Cicero multis in locis operum suorum de formando instituendo que Oratore tria illa opera ipsius Oratoris commendat et exponit. Sed quæ multò latius altius que ac clariùs etiam repetuntur ab Aurelio Augustino lib. quarto de doctrina Christiana ita, ut eisdem uerbis, quibus ista prosequitur, non Oratorem solum, sed et concionatorem, imò et eundem iam tum Oratorem instruat, quoties ad populum sermonem facit, aut orationem habet. Quæ Augustini uerba hic subscribere me non pigebit, si modò ea lectorem ipsum non pigeat legere hoc loco. Verba aut eius ita habent: Dixit quidam uir eloquens, & uerū dixit, ita dicere debere eloquentē, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Quorū trium docere, inquit, est necessitatis, delectare suauitatis, flectere

victor

ARTIS RHETORICAE

uictoriae. Horum item illud quod primo loco positum est, in rebus ipsis constitutum est, quas dicimus, reliqua duo in modo docendi ea quae dicimus. Vnde si quis etiam delectare uult eum, cui dicit, aut flectere, non id quocumque modo dixerit, faciet: sed interest, quomodo dicat ut faciat. Sicut est autem ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor: ita flectendus, ut moueatur ad agendum. Et sicut delectatur, si suauiter loquaris: ita flectitur, si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis, quod commendas, amplectatur: quod dolendum exaggeras, doleat: cum quid letandum praedicas, gaudeat: misereatur eorum, quos miserandos ob oculos dicendo constituis: fugiat eos quos cauendos terrendo proponis, et quicquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad commouendos animos auditorum, non quid agendum sit, ut sciant, sed ut agant quod agendum esse iam sciunt. Docere ergo, inquit, est necessitatis: delectare, suauitatis: flectere, uictoriae. Ideo autem uictoriae, quia fieri potest ut doceatur auditor & delectetur, & tamen non assentiatur. Oportet igitur eloquentem non solum docere ut instruat, & delectare ut teneat, uerum etiam flectere, hoc est, mouere, ut uincat, id est, persuadeat. Haec ita ex Augustino ad uerbum, praeter pauca admodum.

Finit Tractatus Secundus.

IN

IN TRACTATVM
TERTIVM, IN QVO DE IN=
ventione cum primis agitur,
PRAEFATIO.

OST HAEC repetentes ip=
sas Rhetoricæ partes, paulò al=
tiùs de his tractem' agamusq;,
et quid quæq; earum sit, expo=
namus: ac primùm quidē, quid
sit inuentio et eius officium,
post hoc et de alijs eodē modo ex ordine dicamus,
quæ etiam cur partes ipsius artis dictæ sint, suprâ
ostensum est. Quippe quòd ipsam artem integrent
atq; componant. Vbicunq; ergo facultas Rhetorica
tota integrâq; fuerit, ibi et partes eius simul adesse
se necesse est. Vt cum tria sint posita causarum ge=
nera, Demonstratiuum, Deliberatiuum, et Iudiciale,
in quocunq; illorum trium generum orationem uer=
sari cõtigerit, in illo genere necesse est partes om=
nes ipsius artis adhibeat, si modò officio suo ritè
fungi uelit. Quod et à Georgio Trapezuntio in
opere suo de arte Rhetorica ita demonstratur. Nã
cum omnis, inquit, dicendi copia, hoc est, eloquena=
tia, rebus ac uerbis contineatur, et res quidem dis=
ponere, uerbis uerò eas pronunciare necesse sit,
qua=

ARTIS RHETORICAE

quatuor hinc oriri partes in promptu est: Inuentio-
nem, quæ rerum est, cui iam dispositionem adiunctã
esse oportet. Elocutionem, quæ est uerborum, cui
pronunciatio abesse nequit. Memoriam præterea,
quæ etsi omnibus liberalibus disciplinis requiratur,
tamen quia difficillimum sit in cõspectu multorum
coram promiscua (ut ferè fit) multitudine, cunctis au-
scultãtib; dicere & pronunciare, idq; memoriter,
illis quatuor supradictis partibus quintã hanc (me-
moriam inquam) adiungere sanè oportebat. Itaque
si quando Orator dicturus est, primùm inuenit, hoc
est, excogitat ea, de quibus dicat, mox inuenta, ordi-
ne quæque suo disponit, deinde res probè dispositas
uerbis aptis et idoneis ornat, postea omnia illa me-
moriam mādāt, postremò agit, ac pro dignitate, quæ
memoriæ mandata tenet, pronunciat.

De Inuentione quid sit.

Caput I.

Inuentio est (ut Cicero ad Herennium ipsam de-
finit) rerum uerarum aut uerisimilium excogita-
tio, quæ causam probabilem reddant, hoc est, quæ fa-
ciant, ut fides habeatur ijs, quæ ab Oratore dicun-
tur ad persuasionem. Huiusmodi sanè res sunt argu-
menta partim necessaria, partim probabilia, uidel-
cet quibus ea, quæ ad dicendum proposita sunt, ful-
ciantur confirmenturq;. Itaque primùm oportebit

Orator

TRACTATUS TERTIVS.

Oratorem inuenire & excogitare proposito the-
mate, ad quod genus causæ proposita ad ducendum
res, hoc est, thema ipsum pertineat. Deinde ubi il-
lud iam cognouerit, iterum illi excogitandum erit,
unde dicturus de re proposita exordiū sumat. Post
exordium deinde, quomodo narret singula inuenta
atq; disposita. Rursus post hoc, si multa illi dicenda
forent, quemadmodum ea omnia per partes distri-
buat, ne s. illorū multitudine & perplexitate intel-
lectus auditoris cūfundatur distrahaturq;. Post hæc
quibus quæ narrauerit, argumentis cōfirmet, aut ui-
cissim ab aduersario contra se adducta argumenta
cōfutet. Postremò, quo pacto hæc omnia peroratio-
ne congrua atq; dicenti agat & cūcludat. Quibus
quidem ad istum modū ritè peractis, uidebitur ipse
haud dubiè officio suo probè functus esse. Quippe
qui iam ipsa oratione, quæ artis instrumentū posita
est, per oēs eius partes ita usus sit. ut quantum in ip-
so fuerit, finē artis sit planè affecutus. Cæterum de
oratione eiusq; partibus, quinto ab hinc tractatu la-
tius à nobis agetur. Interim hoc loco inuentiōis de-
finitionem ex Martiano Capella repetamus, ut per
quam ea, quæ supra ex Cicerone adducta fuit, pla-
nius percipiatur. Inuentio est quæstionū argumen-
torum' que sagax, inuestigatrix' que comprehensio.
Quæ utiq; definitio à superiori nō adeò differt, nisi
quòd

ARTIS RHETORICAE

quòd hæc genera causarum apertius explicat uerbo
questionum. Sunt enim (ut dictum est) causæ quæ
ab Oratoribus tractantur, questiones ciuiles. Dein-
de simul & ipsa argumenta, quibus Orator ad con-
firmandum ea quæ dicit ac persuadere uult, utitur.
Quæ tamen omnia superior definitio cõplectitur
quidem, sed paulò obscurius, tum in hoc quod ait, re-
rum uerarum aut uerisimilium; tum in hoc, quod de-
inde subiungit, quæ causam probabilẽ reddant. Cæ-
terum causam Cicero alibi materiam artis dicit, ut
quam ex Aristotelis sententia tripartitò distinguit.
Vnde & de ea obiter ex ipso Cicerone, cuiusmodi
sit, hic dicendum uidetur.

De materia artis Rhetoricæ, tum quid sit cau-
sa, & de questione, quæ etiam cum duplex sit,
utra ad Rhetoricam pertineat. Cap. 2.

NON alienum fuerit hoc loco exponere, quæ
sit materia artis, quid item causa apud Ora-
tores, idq; potissimũ ex Cicerone in Rhetoricis de
Inuentione: & unde potius quàm ex illo, qui prin-
ceps huius artis apud Latinos & est, & habetur iu-
re optimo? Materiam, inquit ille, artis eam dicimus,
in qua omnis ars & facultas, quæ cõficitur ex arte,
uersatur. Ut si medicinæ materiam dicimus morbos
ac uulnera, quòd in his omnis medicina uersetur. Atẽ
quibus in rebus uersatur ars & facultas oratoria,

TRACTATUS TERTIVS.

eas res materiam artis Rhetoricæ nominamus. HAS autem res alij plures, alij pauciores existimauerunt. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè Rhetor omnibus de rebus Oratorem optimè posse dicere existimauit. Hic immensam & infinitam huic artificio materiam subijcere uidetur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atq; ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum uersari Rhetoris officium putauit, Demonstratiuo, Deliberatiuo, & iudiciali, quemadmodum quidem & nostra quoque fert opinio. Oratoris igitur ars & facultas in hac materia tripartita uersari estimanda est, quæ eadem & causa esse dicitur & quæstio. Causam subinde ex Hermagoræ sententia eam esse dicit, quæ habet in se controuersiam in dicendo positam cum certarum personarum interpositione, quam nos quoque Cicero ait, Oratori dicimus esse attributam, ut cui tres partes, quas iam diximus, supponimus: iudicialem, deliberatiuam, & demonstratiuam. Hucusque hæc ex Cicerone de materia Rhetoricæ maxima quidem ex parte. Eandem sanè materiam quæstionem quoq; quis appellauerit, nõ eam tamen, quam idem Hermagoras definit hoc modo: Quæstio est, quæ habet in se controuersiam in dicendo positam sine certarum personarum interpositione, sed eam, quam Græci ἡ πῶδες ἰσὶν appellant.

D

Ea autem

ARTIS RHETORICAE

Ea autem est, quae personis, locis, temporibus, factis, ceteris¹ que circumstantijs implicita sit, ut si quaeratur: *lurc'ne Cicero in exilium dubio Reipub. tempore detrudatur*, quia iniussu populi Romani ciues Romanos necauerit? Priorem illam, quam Hermagoras definit questionem Dialectici $\theta\acute{\epsilon}\sigma\iota\upsilon$ appellant, ob id quod citra personarum ceterarumq; circumstantiarum interpositionem proponitur tractaturq;. Quae sanè questio philosophis propemodum peculiaris est accommodaturq;. Vnde eadem à Sulpitio Victore definitur res rationalem disputationem recipiens, cuius finis est inspectio. Vt e contrario hypothesis res rationalem disputationem recipiens, cuius finis est actio & indicatio. Circumstantiae porrò his serè notis intelliguntur, quis, quid, ubi, quando, quibus adminiculis, & si quae aliae sunt.

De statu quid sit, & cur ita dicatur,
& de eius diuisione.

Cap. III.

DEinde autem & de statu in hac arte (quam constitutionem Cicero appellat) quo pacto inueniatur, & unde nascatur, dicamus oportet. Omnis, inquit, res siue materia, quae in se positam habet in distione aut disceptatione aliquam controuersiam,

TRACTATUS TERTIVS.

am, ea ipsa questionem continet aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Eam igitur questionem ait, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Eandem quoque ita definit: Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo fecisti, non feci, aut iure feci. Hic intentio est, fecisti Depulsio, non feci, aut iure feci. Ex his igitur duabus inter se concurrentibus uocibus, intentione (inquam) & depulsione nascitur questio, quæ dicitur status siue constitutio quòd ibi quasi ad pugnam actionis acies ordinata consistat, steturque hinc inde tum ab actore, tum à reo ad spem scilicet uictoriæ obtinendæ. Verum ut hæc, quæ dicta sunt, clariùs percipiantur, quid sit intentio, quid ite depulsio, dicendum quoque est. Intentio itaque est eius facti obiectio, quod in iudicium uenit. Depulsio contra est obiectio, hoc est, intentioni resistens oratio siue negatio. Videndum præterea, quo pacto quadripartita ista constitutio à Cicerone constituatur. Quod quidē ita facillè intelligemus, si singula ipsius questionis membra examinauerimus. Vnde sciendum, quòd omnis questio apud Oratores (ut paulò superius annotatum est) aut est facti, aut nominis, aut generis siue qualitatis, aut actionis. Si ergo facti questio est siue controuersia, hæc constitutio siue status coniecturalis appellatur. Si nominis, quia

ARTIS RHETORICAE

uis tantum uocabuli diffinienda uerbis est, constitutio haec diffinitiva nominatur. Si generis siue qualitatis, quia de genere, hoc est, qualitate negocij controuersia est, constitutio generalis uocatur. Si uero actionis, ut cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere uidetur, quem oportet, aut non cum eo, qui cum oportet, aut non apud quos, quo tempore, quo crimine, qua poena oportet, translatiua dicitur constitutio. Quia actio ipsa in hoc translationis & commutationis indigere uidetur. Verum hanc quidam non per se constitutionem, siue ut statum recipere uolunt, sed partem qualitatis, hoc est, generalis constitutionis ponere malunt. Quod nos in praesentia altius discutere nolumus. Quin potius quae dicta sunt haecenus ex Ciceronis sententia de quadripartita hac constitutione siue statu, eo quo instituimus modo, prosequi plane libet ex eodem Cicerone, sed quam possumus breuissimè per singulas species, in quas constitutio siue status distribuitur, utcumq; alij de his iudicent, sentiant ue.

De statu siue constitutione coniecturali, qui
& à quibusdam inficialis status appellatur ex Cicerone. Cap. III.

Status ergo siue constitutio coniecturalis est (ut in Rhetoricis ad Herennium Cicero tradit docetq;) cum de facto controuersia est, hoc modo:

TRACTATUS TERTIVS.

do: Ajax in sylua postquam rescivit, quæ fecisset per
insaniam gladio incubuit, sibiq; ipsi mortem con-
sciuit, Vlysses interuenit, occisum conspiciatur, è cor-
pore telum cruentum educit, Teucer deinde super-
uenit, ubi occisum fratrem & inimicum fratris cum
gladio cruentato uidet, eum capitis arcessit. Hic quo-
niam per coniecturam uerum queritur de facto seu
de autore facti, emergit nasciturq; cōtrouersia, quæ
ob id constitutio causæ coniecturalis nominatur.

Hanc deinde constitutionem in omnia tempora di-
stribui posse, idem docet Cicero alibi. Nam potest
queri quid factum sit, hoc modo: Occiderit ne Aia-
cem Vlysses? et quid fiat, hoc modo: Bono'ne animo
sint erga Rempub. Fregelani? & quid futurum sit,
hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumē,
num quid sit incommodi ad Remp. peruenturum.

De statu siue constitutione diffinitiuæ, quæ
& nominis controuersia dici-
tur. Cap. V.

Nominis controuersia siue constitutio diffi-
nitua est, cum de facto quidē conuenit, imò
& de autore facti, sed queritur id, quod factum est,
quo nomine appelletur. Quo in genere, Cicero ait,
ideò necesse est nominis esse controuersiam, non
quòd de ipsa re non conueniat, aut de facto nō con-

D 3 stet,

ARTIS RHETORICAE

stet, sed quòd id, quod factum est, aliud aliq̄ uideatur esse, & idcirco alius alio quoque nomine id appellet, ut si quis sacrum surripuerit ex loco priuato, utrum fur an sacrilegus is sit iudicandus. Nam id cum queritur, necesse erit utrunque diffinire, quid sit fur, quid sacrilegus, & propria cuiusq; descriptione ostendere rem illam, de qua agitur, & controuersia est, alio nomine appellari oportere, atq; aduersarij dicunt. Eodem sanè modo si quis peculatus accusetur, quòd publica uasa argentea de loco priuato sustulisse dicatur, is dicere poterit, cum definitione usus, quid sit furtum, quid peculatus, ostenderit, secum ob id non peculatus, sed furti agere oportere.

De statu & constitutione generali, siue de
controuersia generis qualita-
tis ue. Cap. VI.

Generis, hoc est, qualitatis controuersia est, cū
& quid factum sit, cōuenit, & quo id factum
nomine appelletur, constat, & tamen quantum, &
cuiusmodi, & omnimò quale sit, queritur, hoc mo-
do: iustum ne an iniustum, utile an inutile, & om-
nia, in quibus quale sit quod factum est, queritur si-
ne ulla nominis controuersia. Hæc constitutio in du-
as distribuitur partes, iuridicalem et negocialem.
Iuridicialis est, in qua æqui & recti natura aut præ-
mij,

TRACTATUS TERTIVS.

mijs, & poenæ ratio queritur. Negocialis est, in qua quid iuris sit, ex æquitate, & ex more, & constitutione civili consideratur. Cui diligentia (idem Cicero ait) præesse apud nos Iurisperiti existimantur. Iuridicialis rursus & ipsa in duas distribuitur partes: absolutam & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris & iniuriæ questionem, hoc est, ut clarius hæc percipiantur, quæ ipsa non extrinsecus (ut assumptiua) aliquid sumit, sed per se recti & non recti questionem continet. Quam proinde Martianus Capella ita definit: Absoluta causæ constitutio est, quæ factum ipsum sua natura & iure defendit. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem, sed foris nonnihil defensionis assumit, quam & idem Capella apertius quoque definit, hoc modo: Assumptiua est, quæ cum in factis ipso nihil probabile reperiat, confugit ad ipsam causam, eamque iustam, ut facere deberet, allegat. Vt cum Milo, qui Clodium occiderat, non potuerit dicere, hominem licuisse iugulare, causam occidendi astruxit insidias Clodij.

Assumptiua constitutio in quot partes
diuidatur. Cap. VII.

ASSUMPTIVAE porrò constitutionis partes sunt quatuor: Concessio criminis, Remo-

D 4 tio

ARTIS RRETORICAE

tio criminis, Relatio criminis, & Comparatio cri-
 minis. Concessio criminis est, cum reus non id, quod
 factum est, defendit: sed ut ignoscatur sibi postulat.
 Hæc rursus in duas diuiditur partes, Purgationem
 & Deprecationem. Purgatio est, cum factum con-
 ceditur, culpa remouetur, id est, animus & uoluntas
 excusatur. Hæc partes habet tres: Imprudentiam,
 Casum & Necessitatem. Inter quas quidem partes
 hoc interesse Martianus Capella docet, quod impru-
 dentia fallit, Casus prohibet, Necessitas cogit. De-
 precatio deinde definitur ac esse dicitur, cum & pec-
 casse reus & consultò peccasse confitetur, et tamen
 ut ignoscatur sibi, postulat. Quod genus, aut per-
 rarò potest accidere. Remotio criminis est, cum id
 crimen, quod infertur abs se & à sua culpa, & ui et
 potestate in alium reus remouere conatur, id quod
 duobus modis fieri poterit, si aut causa, aut factum
 in alium transfertur. Causa quidem transfertur, cum
 aliena dicitur ui et potestate factum. Factum autem
 cum alius aut debuisse aut potuisse facere dicitur.
 Relatio criminis est, cum ideò iure factum dicitur,
 quòd aliquis antè iniuria lacefferit. Comparatio cri-
 minis est, cum aliquod factum, quod per se ipsum nõ
 sit probandum ex eo, cuius causa factum est, defen-
 ditur. Vt cum obijcitur, fecisti, feci, sed profui.

DE

TRACTATUS TERTIVS.

De statu siue constitutione translatiua.

Caput VIII.

Nunc quartam ipsius causæ constitutionem, quam superius uerbis Ciceronis usi translatiuam diximus appellari, illis tribus hætenus expositis, siue statibus siue constitutionibus adijciamus, quòd profectò etiam eò libentiùs facimus, quòd ea ab Hermagora ut Græco, ita nõ uulgari huius artis scriptore primùm inuenta sit, ut etiam ipse Cicero testatur in Rhetoricis de Inuentione, nec ab eodem Cicerone cum in libris Rhetoricorum de Inuentione, tum in ijs libris, quos ad Herennium de præceptis artis Rhetoricæ scripsit, imò nec à Quintiliano improbata sit, ut à quo libro septimo Oratoriæ Institutionis actionis quæstio dicitur. Quam tamẽ idcirco (ut Victorinus tradit) multi ex huius artis scriptoribus, inter constitutiones referre noluerunt, quòd omnis constitutio actionem constituat, translatio autẽ id uideatur agere, ne actio sit. Sed in hoc illi falluntur. Nam ut idem Victorinus docet, hoc ipsum, scilicet quod actionem commutat, id est, per quod actio commutatur, actio est. Itaq; translatiua constitutio est (ut & ea à Cicerone describitur) cū aut quem, aut qui cum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omninò de commutatione actionis, aut de

D S infra

ARTIS RHETORICAE

infirmatione eius agitur. Hoc est, ut idem Victorinus exponit, cum aut actio tota commutatur, aut aliqua ex parte debilitatur. Sic ergo utimur hac constitutione, ut Francisci Maturantij uerbis utar, quoties ex eo causa pendet, ut ab alio nos accusari debere dicamus, aut non nos, sed alios, aut non apud hos iudices, sed apud illos, non hac lege, sed illa, non de hoc crimine, sed de illo: non hac poena damnari, sed illa: aut non hoc tempore, sed illo. Ut si cum aliquo conuenisti, te illi daturum intra quinquennium aureos centum, & ille ante tempus postulauerit, tum non negabis te centum debere, sed ante tempus illos peti dices, ideoq; tempus differendum & expectandum, donec quinquennium praetereat. De accusatione quoque hoc amplius, ut si ignominiosus sit aut infamis, fatebimur quidem obiectum crimen, sed mutandum esse accusatorem. Sicut & de iudice, ut si quod hodie plerunque fit, sacerdos quispiam apud Praetorem accusatus fuerit, is tum ad Episcopum siue ad eius officialem, ut ad suum iudicem, causam deferri postulabit, atque ita actio non tollitur omnino, sed commutatur. Sciendum autem, quod haec translatiua constitutio à iurisconsultis exceptio appellatur, ut & id à Philippo Melanchthone diligenter annotatum obseruo, imò & ipse Cicero in Rhetoricis de Inuentione eam sic appellari tradit, nec non

& rda

TRACTATUS TERTIVS.

Et rariùs incidere consueuisse ait: Vnde ius ciuile, inquit, ita constitutum habemus, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit.

De argumentis, quo videlicet modo Orator his opus habeat, & de illorum inuentione. Cap. IX.

Inuentis atque expositis constitutionibus siue statibus, consequens est, ut ad argumenta transcamus, & ostendamus, quo pacto & ipsa ab Oratore inueniantur, ut quibus ipse commodè oportuneq; utamur in unoquoque genere cause, præsertim quoties, quod ad dicendum propositum fuerit, probatione aliqua indigere uidebitur. Inueniuntur autem haud difficilè argumenta, si quibus ex locis (ut in quibus ueluti latent) ducantur eruanturque comperitum fuerit. Cæterùm loci huiusmodi duplices sunt: Quidam enim ex his Dialectici appellantur, ut qui à Dialecticis cum primis traduntur: quidam uerò Rhetorici, ut quorum usus etiam frequentior sit apud Oratores. Porrò qui à Dialecticis traduntur, ab illis si quando opus fuerit, petantur. Nos hîc de his tantùm agamus, qui Rhetorici appellantur ob eam, quam iam diximus, causam. Verùm quoniam argumentorum notitia parùm proderit Oratori, nisi idem sciat, quo pacto ea accommodare debeat

ARTIS RHETORICAE

debeat ad probandum quicquam, cum sit alioqui argumentum ratio rei dubiae faciens fidem. Sed hanc fidem argumentum facere non potest, nisi ipsum in argumentationem sumptum fuerit: Quippe quae sit argumenti per orationem explicatio: de argumentatione igitur prius à nobis, qua poterimus breuitate, dicendum quoque fuerit hoc loco.

De argumentatione quid sit.

Caput X.

Argumentatio à Cicerone ad Herenniū definitur oratio, per quam res aliqua aut probabiliter ostenditur, aut necessariè demonstratur. Unde apparet, quòd omnis argumentatio, qua ad probandum aliquid utimur, aut necessaria, aut probabilis dici debet. Necessaria ea est, per quā ea demonstrantur, quae aliter ac dicuntur, nec fieri nec probari possunt, ut si mulier peperit, cum uiro concubuit. Probabilis autem, per quam ea ostenduntur, quae serè fieri solent, aut quae in hominum opinione posita sunt. Ex his, quae plerunq; fieri solent, huiusmodi exemplū est: Si mater est, diligit filium suum. Ex his, quae in hominum opinione posita sunt, tale Cicero in Rhetoricis de Inventionem exemplum subiungit: Impijs apud inferos poenas esse preparatas. Unde est & illud apud Iuuenalem Satyra secunda: Esse aliquos manes & subterranea regna,

Et

TRACTATUS TERTIVS.

Et contum. & stygio ranas in gurgite nigras,
Atq; una transire uadum tot millia cymba,
Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære leuantur,
Sed tu uera puta.

De partibus argumentationis.

Caput XI.

Huius sanè argumētationis idem Cicero par-
tes quinque facit, eius præsertim, quæ absolu-
ta & perfecta habeatur, quæ sunt: Propositio, ra-
tio, rationis confirmatio, exornatio, complexio,
quas & deinceps ex ordine, quo ab eo numerantur,
definit hoc modo: Propositio est, per quam summa-
tim ostendimus quid sit, quod probare uolumus. Ra-
tio est causa, qua demonstratur id uerum esse, quod
intendimus. Rationis confirmatio est ea, quæ pluri-
bus argumentis corroborat breuiter expositam ra-
tionem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ,
hoc est, ornandæ tum & locupletandæ causa. Hæc
exemplis, similibus, rebus iudicatis, et cæteris huius
modi constat, qua proinde dialectici non utuntur.
Quippe quæ exercitatio sit magis speciosa & ele-
gans, quàm necessaria. Complexio est, quæ conclu-
dit breuiter colligēs partes argumentationis. Quæ
quidem si breuis fuerit, supersedendū iam erit, tum
exornatione, tum complexione. Exornatione qui-
dem, ut si parum locuples ad amplificandum & ex-
ornandæ

ARTIS RHETORICÆ

ornandum res esse uideatur. Complexione uerò, si res breuis est, ita ut facile memoria comprehendi possit. Vtrisque autem, si res tenuis atque humilis fuerit. Ergo amplissima absolutissimaq; argumentatio quinque partita est, breuissima tripartita, mediocris quadripartita, sublata uidelicet aut exornatione, aut complexione.

De locis argumentorum maxima quidem ex parte, ex Quintiliano libro quinto, titulo de argumentis. Cap. XII.

Argumentum quidem quid sit, & quid possit, supra definitum est. Verum ut argumentorum, imò ipsorum potius locorum distinctio siue diuisio in promptu habeatur. Quintilianus hic nobis cum primis audiendus uenit, qui omnia ait in hæc duo diuidenda esse, res & personas, ita ut quædam rebus, quædam personis attribuantur. Rebus attribuantur uelut illarum accidentia, quas & circumstantias uocant: Causa, Tempus, Locus, Occasio, Instrumentum, Modus, & cætera huiusmodi. Nam de omnibus, quæ fiunt, queritur aut quare, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Sed hic illud notandum uenit, quòd occasio, quæ inter rerum siue accidentia siue circumstantias numeratur, mox eodem loco paulò infra ab ipso Quintiliano tempus speciale appellatur, & temporis quod generaliter

TRACTATUS TERTIVS.

liter dicitur, pars quædam intelligitur. Vnde et ita à Cicerone in Rhetoricis de Inventionem diffinitur: *Occasio est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi uel non faciendi oportunitatem.* Et diuiditur à Quintiliano inter discrimina constituta et fortuita. Constituta, ut æstate, hyeme, noctu, interdiu. Fortuita, ut in pestilentia, in bello, in conuiuio. Ex quo sanè colligere licet, quòd iuxta Ciceronem eodem in loco genere quidem utriusque idem esse intelligitur, nempe & tempus & occasio. Verùm in tempore spacium quodammodo declaratur, id est, in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione, ad spacium temporis, faciendi quædam oportunitas intelligitur adiuncta. Hactenus de ijs, quæ rebus attribuuntur. Nunc ad personas transendum. Personis attribuuntur genus, natio, patria, sexus, ætas, & quæ deinceps ex ordine sequuntur. Genus: Nam similes parentibus ac maioribus suis filij plerumque esse creduntur. Natio: Nam & gentibus proprii mores sunt, nec idem in barbaro, Græco et Romano probabile est. Hinc apud Verg. in 2. Aeneid. Aeneas admonet Didonem Græcos omnes cognoscendos ab uno eius nationis homine, cum ait: *Accipe nunc Danaum insidias & crimine ab uno Disce omnes.*

Patria, quia similiter etiam ciuitatũ leges, instituta,
opinio

ARTIS RHETORICAE

opiniones, habent differentiam. Sexus, ut latrocinium
 facilius in uiro, ueneficiū in foemina credas. Aetas,
 quia aliud in homine alijs anni temporibus magis
 conuenit. Ad quod ab Horatio certè in arte poetica,
 & post hunc à Prudētio poeta Christiano, lib. *καθ' ἑμὴν*
 in ipso statim eius libri principio siue
 praefatione, tum grauitè, tum eleganter ueluti in
 pictura quadam expressum uides. Educatio & disci-
 plina, quoniam refert à quibus, & quo quisq; modo
 sit institutus. Habitus corporis. Nam ut frequenter
 ducitur in argumentū libidinis species, ita petulan-
 tia robur. Fortuna. Siquidem nec tam credibile idē
 est in diuite ac paupere, propinquis, amicis, clienti-
 bus, abundante, et his omnibus destitutio. Conditio.
 Nā plurimum distat, clarus an obscurus quis sit? ma-
 gistratus an priuatus? pater an filius? ciuis an pere-
 grinus? liber an seruus? maritus an coelebs? parens
 liberorū an orbis? Animi natura. Etenim auaritia,
 ira, iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, &
 alij his similes affectus frequenter fidem adferunt
 aut detrahunt. Studia quoq;. Nam rusticus, forensis,
 negociator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; ali-
 ud efficiunt, hoc est, aliud atq; aliud studium quisq;
 eorum exercet. Studium autem est (ut & illud nunc
 ex Cicerone de Inuentione adijciamus hoc loco) a-
 nimi assidua & uehemens ad aliquā rem applicata

ma-

TRACTATUS TERTIVS.

magna cum uoluntate occupatio, ut Philosophiæ, Geometriæ, Poëticæ, literarum, imò & agriculturæ. Consilia, quæ & præsentis & præteriti, & futuri temporis sunt. Spectantur præterea & antedicta & facta. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. Hæc ferè circa personas habentur et his similia. Itaque ex his omnibus ueluti certis locis argumenta ducuntur, ut ex causis, ex tempore, ex occasione, & cætera: ita à genere, à natione, à patria, à sexu, &c.

De alijs quibusdam locis, quos inartificiales vocant. Cap. XIII.

ET hi quidè iam dicti loci, artificiales & sunt & habentur præter quos alijs quidam inartificiales loci appellantur, ut qui non ab Oratore inueniantur, sed ad eum cum ipsa causa deferantur orbiter, & uelut à casu, qui & in tribus (ut uult Martianus Capella) positi sunt rebus, in scriptura, in autoritate, in necessitate. In scriptura, ut tabellarum. In autoritate, ut testium. In necessitate, ut tormentorum. A scripto igitur siue à scriptura argumentum petitur, cum ad rei dubiæ probationem, uel chirographum, uel testamentum, uel instrumentum transactionis, cæteraq; huiusmodi recitantur, quæ tabulæ generaliter appellantur. Ab autoritate, ut Africanum
B dixisse

ARTIS RHETORICAE

dixisse iure casum Tiberiū Gracchum: aut cum testimonium, quo ueritas nudetur, affertur. A necessitate, cum fides ex tormentis, aut somno, aut furore, aut uinolentia sumitur. Ex tormētis, hoc est, ex questionibus, ad quas positi uera fateri coguntur, nisi tanta sint patientia, ut facile tormenta cōtemnant, quò minus uera fateantur. Vnde et ab Aristotele in Rhetoricis ad Alexandrum Magnum questio pro loco definitur, per quam inuita conscij hominis elicitur confessio. Hinc illud passim celebratum adagium: In uino ueritas. Sed hinc uide Eras. Chiliadis primæ centuria septima, ipsum adagium nihilò minus eleganter quàm diffuse explicantem, idq; & aptè & commodè ad propositum. Addunt quidam his rumores & famam, quæ pars altera consensum ciuitatis & uelut publicum testimonium uocat, altera sermonem sine ullo certo autore dispersum in ora hominum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas. Vnde uerissimè Ouidius dixit:

Sed nos in uitium credula turba sumus.
Et de fama cuiusmodi sit, Vergilius:
Fama malum, quo non aliud uelocius ullum,
Mobilitate uiget, uiresq; acquirit eundo.

Quod Poëtarum quoque fabulæ nonnullæ
vim habeant argumentorum.

Cap. XIII.

Atqui

TRACTATUS TERTIVS.

AT QVI præter iam dictas argumentorum differentias, quorum hæc quidem artificialia, illa uerò inartificialia dicta sunt, nonnullæ quoque poëtarum fabulæ eam uim habere diuoscuntur, & ad persuadendum, & ad fidem faciendam (id, quod & aliàs à nobis ostensum est) ut non immeritò argumentorum nomine censeantur. Cuiusmodi quidem eæ fabulæ sunt, quæ Aesopi nomine circumferuntur, de quibus & Aphthonius Sophista in progymnasmatibus. Quippe qui fabulas à poëtis quidem profectas esse dicit, sed & Oratoribus communes factas admonendi gratia. Et cum inter has aliæ Sybariticæ dictæ sint, aliæ Silices, aliæ Cypriæ, accepto ab inuentoribus nomine, quia tamen Aesopus, idem inquit, omnium optimè fabulas conscripsit, euicit ipse atque obtinuit, ut à suo potius nomine Aesopica dicerentur. Quas deinde ita distinguit, ut dicat alias rationales dici, alias morales, alias mistas, & reliqua, quæ apud ipsum Aphthonium legantur. At nunc quemadmodum argumentorum uim habeant huiusmodi fabulæ, Quintilianum audiamus, qui libro quinto Oratoricæ institutionis, ubi de argumentis ipsis præcipuè agit, de fabulis ad hunc modum scribit. Eadem, inquiens, ratio est eorum (subaudi argumentorum) quæ ex poëticiis fabulis ducuntur, nisi quòd his minùs affirmationis

E 2 adhi

ARTIS RHETORICAE

adhibetur. At de eisdem deinde ita dicere pergit. Illae quoque fabulae, quae etiam si ab Aesopo originem non acceperunt. (Nam uidetur earum primus autor Hesiodus, nomine tamen Aesopi celebrantur) ducere animos solent praecipue rusticorum & imperitorum, qui & simplicius quae ficta sunt audiunt, & capti uoluptate, facile ijs quibus delectantur, consentiunt. Siquidem & Menenius, inquit, Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxisse nota illa de membris humanis aduersus uentrem discordantibus fabula. Haecenus Quintilianus de poetarum fabulis. An non etiam talis ea fabula est, quam de Cassita auicula Aulus Gellius libro secundo Noctium Atticarum ex Aesopo repetit, qua ueluti ratione quadam admonemur, imò & persuademur, ut si quando nobis quippiam serio curandum fuerit, id ipsi potius subeamus, non alijs uel amicis, aut etiam propinquis committamus, si nolumus alioqui uotis nostris per inanem aliorum fiduciam toties frustrari. Et haecenus quidem de Inventione prima Rhetorices parte, nunc ad reliquas transeamus.

Finit Tractatus Tertius.

IN

IN TRACTATVM QVARTVM, PRAEFATIO.

Osteaquam de Inventione prima ac ueluti principe artis Rhetorice parte, abundè satis, quantum quidem nostræ institutionis ratio postulare uidebatur, transegi mus, obiter de alijs quibusdam, quæ inuentioni ipsi planè subiacent, imò quæ inuestigare atq; excogitare, ante omnia officium eius est. Quippe quæ ci tra illam non ita faciliè haberi possint, utpote ad om ne genus causæ accommodatam, proindeq; non in iuria inter artis partes difficillima à quibusdam iu dicatur, tempus iam exigat & ratio ordinis, ut ad reliquas artis partes ueniamus, quæ quidem sunt: Di spositio, elocutio, memoria & pronuntiatio.

De dispositione, & de duplici eius ratione. Cap. I.

Dispositio igitur est, quemadmodum scilicet à Cicerone in Rhetoricis de Inventione de finitur, per quam illa quæ inuenta sunt, in ordinem quendam rediguntur, hoc est, ut ab eodem in Rhe torcis ad Herennium de finitur, ordo & distributio rerum inuentarum, quæ demonstrat, quid quibusque

E 3 locis

ARTIS RHETORICAE

locis sit collocandum. itaque per hanc artis partem intelligimus, quæ dicenda sunt, quo loco, quo modo, & quando dicenda sint. Huius quidem partis idem Cicero duos tradit modos, unum qui ab institutione artis proficiscitur: & hic ordo naturalis est, ut qui ex natura causæ, id est, rei, de qua agitur, procedit. Alterum, qui ad casum temporis accommodatur, hoc est, qui Oratoris ingenio & artificio comparatur. Vnde & artificiosus ordo appellatur. Quippe qui personis, locis, temporibus accommodatus, naturalem rei ordinem artificiose ingenioseq; commutat. Quæ ut perfectius pleniusq; intelligantur, paulò latius declaremus. Naturalis igitur ordo est, cum post orationis principium, narratio, & reliquæ deinde ipsius orationis partes, quæ sunt diuisio, confirmatio, confutatio, & peroratio ordine sequuntur. Artificiosus uerò est, cum Oratoris iudicio ad tempus dispositio accommodatur, hoc est, cum à naturali ordine ad tēpus recedimus, ut si prætermisso principio siue exordio, à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut ab aliquarum literarum recitatione, si fortè literæ apud nos extent, quæ causam nostram iuuare possint, aut post exordium confirmatione utamur, deinde narratione, aut si quæ huiusmodi naturalis ordinis permutationem faciamus. Quorum sanè nihil alioqui, nisi

TRACTATUS QVARTVS.

nisi causa postulauerit, fieri oportebit. Nam si auditorum aures uehementer obtusæ uidebuntur, atque animi illorum & ipsius præsertim iudicis defatigati ab aduersarijs uerborum multitudine, tum commodè & necessariò poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut à narratione, ut dictum est, uidelicet si causa nostra magnam habuerit difficultatem, ut ob id nemo æquo animo principium posset audire, aut ab aliqua firmissima (ut id quoque dictum est) argumentatione, maximò qua ostendamus nos habere aliquid, quo causam nostram corroboremus, id' que tum potissimùm, si narratio parùm probabilis fuerit. In confirmatione præterea, & confutatione ipsarum argumentationum, dispositiones huiusmodi habere conuenit, ut firmissimæ argumentationes in primis ac postremis causæ partibus collocentur, mediocres autem (ut quæ uerisimiles tantùm sunt) interponantur, hoc est, in medio ponantur, quæ et huiusmodi sunt, ut neque utiles sint ad dicendum, neque necessariae ad probandum, si singulæ dicantur, cum cæteris tamen coniunctæ, firmæ fiunt & probabiles. His igitur commutationibus & translationibus partium ipsius orationis sæpè uti necesse est, quum res ipsa, hoc est, personæ, temporis & loci conditio naturalem ordinem artificiosè commutare cogit. Vnde et

ARTIS RHETORICAE

Illud nunc ex Horat. in arte de duplici dispositione
sive ordine addamus, ut qui uirtutem & gratiam et
uenustatem ordinis commutandi uariandiq; pro lo
co .s. & tempore, his uerbis, grauitate (ut solet omnia)
& eleganter adnotauit atq; expressit:

Ordinis hæc uirtus erit & Venus, aut ego fallor,
Ut iam nunc dicat, iam nunc debentia dici,
Pluraq; differat, & præsens in tempus omittat.
De dispositione itaque & duplici eius ratione hæc
iam dicta ad præsens sufficiant.

De elocutione, & quid intersit inter elo
cutionem & eloquentiam.

Caput II.

Elocutio est idoneorum uerborum & sententiarum
ad inuentionem accommodatio. Ad hunc quidem modum ab ipso Cicerone in Rhetoricis ad Herennium Elocutio definitur. Quod ergo ait ad inuentionem, intellige ad res inuentas. Nam prius res habere oportet, deinde uerba accommodare. Sanè hæc pars (ut Georgio Trapezuntio placet) tam propria est Oratori, ut multi fuerint, qui memoriam quidem et pronunciationem natura solum, inuentionem & dispositionem alijs quoq; artibus non Rhetorica tantum constare putarint. Elocutionem autem nemo ausus sit Oratori eripere. Siquidem hæc efficitur, ut cum quis ornate, distincte, aperteq;
dixerit

TRACTATUS QVARTVS.

dixerit, eloquens meritò esse uideatur. Quas ob res
 (ut eidem placet Trapezuntio) ipsa eloquutio cete-
 ris Rhetoricæ partibus anteferenda uidetur. Quã
 etiam Quintilianus libro octauo ob eandem fortas-
 sis causam inter artis Rhetoricæ partes difficilli-
 mam esse ait, atq; ita inter omnes Oratores conue-
 nire. Vnde et ibidem Marcum Antonium adducit,
 eius scilicet, quod ex omnium sententia dixit, uelut
 probatissimum testem, qui dicere solitus erat, ut
 est apud Ciceronẽ in primo de Oratore libro, à se
 quidem disertos uisos esse multos, eloquentem au-
 tem neminem, quòd idem Antonius disertos puta-
 bat dicere, quæ oportebat, ornatè autem dicere pro-
 prium esse eloquentissimi. Et non multò post idem
 Quintilianus ipsum Ciceronẽ adducit de inuentio-
 ne, dispositione & elocutione hanc ferentem sen-
 tentiam, quòd inuentio quidem & dispositio pru-
 dentis sunt hominis, eloquentia Oratoris. Nã si quid
 inueneris, idemq; ritè disposueris, tametsi optimum
 sit inuentum, deiectum tamen & depressum uidebẽ-
 tur, nisi elocutione perpolitum sit. Hæc ita Cicero.
 Quare si loqui propriũ hominis est, nemini dubiũ
 esse debet, omnium rerum, quas natura humano ge-
 neri tribuit, præstantissimam esse elocutionem. Nã
 ratio quidem ipsa, quæ in ipsius mentis abditis re-
 cordata est, nisi oratione fuerit elicita, tantum hæ-

E S bet

ARTIS RHETORICAE

bet splendoris, quantum ignis abstrusus in silice. Sed nunc etiam antequam ad elocutionis partes pergamus non importunè fortassis dicendum uideatur, idque ex Martiano Capella, quid intersit inter elocutionem & eloquentiam, & si nonnunquam hæc inter se uocabula apud artium scriptores confundantur. Elocutio, inquit ille, ab eloquentiæ nomine separatur, quòd eloquentia totius operis oratorij uis atque uirtus est. Elocutio pars tantum habetur officij oratoris, ut per quam omnia, quæ mente conceperis (ut uult Quintilianus) promere, atque ad audientes proferre poteris. Unde sine elocutione, inquit, priora uacua sunt, & similia gladio condito, & intra uaginam suam herenti. Quin hinc illud quoque obseruandum, quòd (ut idem tradit Quintilianus lib. 8.) quam Græci, inquit, $\phi\gamma\alpha\sigma\pi$ uocant, latinè dicimus elocutionem.

Quot ex partibus elocutio constet.

Caput III.

CAETERUM qui de Elocutione scripsere, hoc est, de hac artis parte præcepta tradidere, ij eam quam breuissimè in duabus partibus consistere dixerunt, in uerbis et sententijs, id quod ex eius definitione supraposita facile intelligi datur. Nam ut uerba ipsa, si latina sunt & perspicua, magnum ipsi Orationi ornatum lucemque addunt, sic & figure.

TRACTATUS QVARTVS.

si aptè & in loco accommodentur, maiorem in modum orationem exornant. Vnde etiam ipsæ lumina orationis iure dicuntur. Verùm hoc loco Lectorem ex Quintiliano admonitum uolo, uerba nunc generaliter accipi. Nam duplex eorum, ut ille ait, intellectus est, alter qui omnia, per quæ sermo nectitur, significat, ut apud Horatium in arte: Verba¹ que prouisam rem non inuita sequantur. Alter, in quo est una pars orationis, ut lego, ut scribo. Verba igitur (ut nunc accipimus) aut simplicia sunt, aut composita. Simplicia quæ sunt, hæc sunt aut propria, aut translata, aut usitata, aut ficta. Propria uerba dicuntur, cum id significant, in quod primò denominata sunt. Translata sunt, cum alium natura, hoc est, prima positione intellectum, alium loco, hoc est, per occasionem præbent. Usitatis tutiùs utimur. Noua non sine quodam periculo fingimus. Nã si recepta sunt, modicam laudem asserunt Oratori, repudiata etiã in iocos exeunt. Audendum tamen. Nam, ut Cicero ait, quæ primò dura sunt, usu mollescunt. Hucusq; de simplicibus uerbis ex Quintiliano. Sequuntur composita, de quibus idem ait, hoc modo: Cõposita uerba sunt, quæ aut præpositionibus subiunguntur, ut innocens, aut è duobus quasi corporibus coalescunt, ut maleficus. Componuntur aut uerba, aut ex duobus latinis integris, ut supersui: aut

ex in-

ARTIS RHETORICAE

ex integro & corrupto, ut maleuolus: aut ex corrupto & integro, ut noctiuagus: aut è duobus corruptis, ut pedissequus: aut ex latino et peregrino, ut biclinium: aut contrà ex peregrino & latino, ut epitogium & Anticato: aut ex duobus peregrinis, ut epirhedium. Ceterum hæc, quæ de uerbis hæctenus diximus, ex Grammatica in primis petenda sunt. Nam ut rectè nos admonet Melanchthon) sicut inuentio, inquiens, multum habet cum Dialectica commune, ut à qua plurima mutuatur, ita elocutio plurima sumit ex Grammatica. Similiter et figuræ quædam, ut uerborum in primis, inde peti possunt. At de figuris quidem tum uerborum, tum sententiarum, ac cæteris, quæ ad ornatum orationis faciunt, quòd de his multi extant libri, tam à recentioribus, quàm à ueteribus conscripti, nos de his ad præsens supersedere planè duximus, & ad reliquas artis duas partes, quæ adhuc restare uidentur, transire potius.

De Memoria. Cap. IIII.

Memoriam quidam, Quintilianus ait, naturæ tantummodo munus existimauerunt, estq; in ea non dubiè plurimū, sed ipsa, ut idem uult, excolendo, sicut alia omnia, augetur. Hæc utiq; eius modi est, ut præter eam totus labor, qui impenditur huic studio, inanis ferè sit, nisi cæteræ partes
hoc

TRACTATUS QVARTVS.

hoc ueluti spiritu contineantur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustra' que docemur (ut idem autor ait) si quicquid audimus, præterfluat.

Quin uerò & ob id ipsum haud immeritò thesaurus eloquentiæ dicitur. In quam etiam sententiam de memoria Cicero in prologo operis de Oratore ita pronunciat: Quid de thesauro, inquit, rerum omnium memoria dicam, quæ nisi custos inuentis excogitatisq; uerbis & rebus adhibeatur, intelligimus omnia, etiamsi præclarissima fuerint, in Oratore peritura. Quam proinde idem Cicero in Rhetoricis ad Herennium ita definit: Memoria est firma animi, rerum & uerborum dispositionisq; perceptio. Hæc licet natura maximè constet, multum tamen in ea ualere artem & præceptionem certum est. Sunt igitur (quantum quidem ex his uerbis percipere possumus) memoriæ duæ, una naturalis, altera artificiosa. Quæ etiam ita inter se mixtæ sunt atque coniunctæ, quemadmodum de ipsis Chirius Fortunatianus sentire non malè uidetur, ut sicut naturalis arte seruanda est, ita artificialis iuuanda sit natura.

De duplici memoria, quid utraque sit
ex Cicerone. Cap. V.

Iam quid utraq; sit, seorsum dicamus ex Cicero-
ne in Rhetoricis ad Herennium. Itaq; naturalis
memoria

ARTIS RRETORICAE

memoria est, quæ nostris animis insita est, & in no-
 bis sine multa cogitatione nata. Artificiosa uerò ea
 est, quam confirmat inductio quædam, et ratio præ-
 ceptionis. Quippe quæ ediuerso multa indiget co-
 gitatione, imò nihil æquè, ut uult Quintilianus, uel
 augetur cura, uel negligentia intercidit. Quapro-
 pter rectè dictum est à Cicerone, quã inductio quæ-
 dam & ratio præceptionis confirmat. Inductio, in-
 quit ille, hoc est, (ut quidam hunc Ciceronis locum
 exponit) persuasio, qua persuademur hoc uel illud
 fieri optimum esse. Ratio item præceptionis, ut qua
 plurimum memoria excitatur & confirmatur. Hu-
 ius porrò artificij hoc munus præcipuum est, ut ex
 Martiano Capella ad uerba Ciceronis hoc addam,
 ut non tantum firma, uerum etiã celeri comprehen-
 sione res uerbaq; percipiantur. Constat autem arti-
 ficiosa hæc memoria ex locis & imaginibus. Locos
 hic eos appellamus, qui breuiter, perfectè insigni-
 terq; aut natura, aut manu absoluti sunt, ut eos scili-
 cet facile naturali memoria comprehendere aut am-
 plecti queamus. Natura, ut mons, antrum, scopulus,
 aut conuallis aliqua. Manu, ut ædes, theatrum, tem-
 plum. Imagines sunt formæ quædam & notæ & si-
 mulachra eius rei, quam meminisse uolumus. Quod
 genus sunt (exempli gratia) equi, leones, aquilæ, aut
 aliarum quarumlibet rerum formæ siue imagines, ut

si de

TRACTATUS QVARTVS.

si de equitatu, aut de equestri certamine dicturi de hoc firmam celeremq; habere uoluerimus memoriã, equi imaginem in certo aliquo loco collocare oportebit, non ipsum equum. Ad eundem modum & aliarum rerum imagines. Vnde rectè quidem & Aurelius Augustinus in libro confessionum suarum decimo: Res quippe ipsæ ad memoriam non intromittuntur, sed earum solæ imagines mira celeritate capiuntur, & miris tanquam cellis imponuntur, & mirabiliter recordando proferuntur. Sed de memoria artificiali pauca hæc ex Cicerone ad Herennium, & ex alijs obiter summatim collecta sufficiant, reliqua ab eisdem petantur, & cum primis ex Cicerone, ut qui de hac ipsa memoria artificiali libro tertio copiosius tractat.

Qua ratione memoria artificialis inuenta sit, & à quo primùm inuenta, & de eius obiter præceptis quibusdam, partim ex Quintiliano, partim ex Martiano Capella. Cap. VI.

ARtificialis memoriæ præcepta inuenisse præhibetur Simonides poëta, idemque philosophus hoc modo. Cum enim conuiuij locus, cui ille intersuerat, subito corruisset, nec possent propinqui ex suis obtritos obrutosque internoscere, imò
uerò

ARTIS RHETORICAE

uerò illorum corpora ita oppressa atq; confusa iacerent, ut non ora modò nulla nota, sed nec membra omnia requirentes ad sepulturã discernere possent: tum Simonides dicitur memor ordinis, quo quisque discubuerat, corpora quæq; suis reddidisse. Quo tũ idem admonitus, intellexit ordinem esse, qui memorie præcepta suggereret atq; conferret. Is uerò in locis illustribus, eisdemq; non longis interuallis distantibus, meditandus excogitandusq; est. In quibus rerum & sententiarum imagines collocandæ sunt, ueluti nuptiarum flammeo uelatã, aut homicidæ gladium uel arma deponas, quas rerũ species locis tanquam depositas memoria reddat. Nam sicut id quod scribitur, cæra continetur & literis, sic quod memorie commendandum est, in locis tanquã in cæra paginaq; signetur. Imaginibus enim quasi literis rerũ recordatio continetur. Quæ tamen res (ut supra dictum est) magnã exercitationem laboremq; conquirit. In qua illud obseruari solere compertum est, ut scribamus ipsi, quæ facillè uolumus retinere, hoc est, meminisse, deinde ut si longiora fuerint, quæ sunt ediscenda, ea per partes diuidãtur. Diuisa enim per partes faciliùs memorie inhaerescũt. Tum apponere notas rebus singulis, quas uolumus maximè meminisse, oportebit. Præterea, quæ ediscenda sunt atq; memorie mandanda, nõ magna uoce legenda sunt, sed

TRACTATUS QVARTVS.

sed murmure potius meditanda. Tum & noctu magis, quàm interdiu maturius excitari memoriam, manifestum est, cum ad hoc silentium non parum iuuat, nec foras à sensibus uocatur intentio. Hæc ita ex Martiano Capella maiori ex parte.

De pronunciatione, eiusq; partibus.

Caput VII.

Sequitur hinc ultima Rhetoricæ pars pronun-
ciatio, quæ à plerisque huius artis scriptori-
bus (Quintilianus ait) actio dicitur, sed ut pronun-
ciatio nomen à uoce, ita actio à gestu accipere ui-
detur. Hanc Cicero ad Herennium ita definit: Pro-
nunciatio est uocis uultus¹ que & gestus moderatio
cum uenustate. Vnde & partes eius, ut uult Martia-
nus Capella, tres colliguntur, uox, uultus, gestus. Alij
autem, ut Cicero & Quintilianus, duas tantum eius
partes faciunt, uocem atque motum, ut qui motum
subdiuidere uideantur in uultum & gestum. At pri-
usquam de partibus his, ut cœpimus, prosequamur,
paulò altiùs quædam de pronunciatione ex Quin-
tiliano ipso repetamus, oportet, ut per quæ uirtus
eius plenius cognoscatur. Habet autem res ipsa, ut
ille ait, miram quandam in orationibus uim & po-
testatem. Nam non tam refert, qualia sint, quæ in-
tra nosmetipsos composuimus, quàm quomodo effe-
rantur.

F rantur.

ARTIS RHETORICAE

rant. Nam ita quisque ut audit, mouetur. Affectus siquidem omnes languescant, necesse est, nisi uoce, uultu, totiusque propè corporis habitu inardescant. Vnde non immeritò Aeschines, cum exularet in insula Rhodo, de Demosthene dixisse fertur, admirantibus eius orationem Rhodijs, quid si ipsum audissetis? De quo etiam diuus Hieronymus in prologo in uetus testamentum meminit, eisdem ferè uerbis, quibus id, quod de utroque ex Quintiliano hic referimus. Atque hac de causa interrogatus Demosthenes, quid esset in toto dicendi genere summum, pronuntiationi palmam dedit. Et Marcus item Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Cum igitur actio omnis siue pronuntiatio in duas diuidatur partes, in uocem & gestum, quarum altera oculos, altera aures mouet, ut per quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus, prius de uoce hinc iam dicendum est, mox de gestu.

De uoce, & quot ipsa rebus spectetur.

Caput VIII.

IN uoce prima illa est obseruatio, qualè habeas, secunda, quo modo ea utaris. Natura uocis duabus spectatur rebus, quantitate & qualitate. Quantitate, an sit grandis aut exigua: Qualitate, an sit plena, an exilis, an leuis, an aspera, an contracta, an
fusa,

TRACTATUS QVARTVS.

fusa, an dura, an flexibilis, an clara, an obtusa. Et si-
cut bona, hoc est, dotes eius cura augentur, ita negli-
gentia minuuntur. Studendum ergo, ut sint fauces
integre, hoc est, molles & leues, quarum uicio econ-
tra & frangitur, & obscuratur, & exasperatur, &
scinditur uox. Vt si sunt tumentes, strangulant uo-
cem: si obtusæ, obscurant: si rasæ, exasperant: si con-
uulsæ, fractis sunt organis similes. Humor quoq; uo-
cē ut nimius impedit, ita consumptus destituit. Hinc
apud Ouidiū libro sexto operis Metamorphoseon,
Latona Apollinis & Dianæ mater iam longo fessa
labore, uoce præfati propè destituta, rusticos è lacu
quodam legentes uimina cum iuncis, gratamq; palu-
dibus uluam, supplex orabat, ut haustum aquæ sibi
darent, non in alium usum, quàm ut eo refocillare-
tur tantum. Vnde & ita demum non sine magno
(haud dubiè) dolore ait:

Supplex peto, non ego nostros
Abluere hic artus, lassataq; membra parabam:
Sed releuare sitim: caret os humore loquentis,
Et fauces arent, uixq; est uia uocis in illis.

Haëtenus hæc ex Ouidio. Subdit deinde Quin-
tilianus. Ante omnia autem uox consuetudine &
exercitatione firmetur. Hæc de priori pronuncia-
tionis parte, nempe uoce, passim collecta sufficiant.
Ad gestum nunc transeamus.

ARTIS RHETORICAE

De gestu, quo pacto in prononciatione sit
obseruandus, & quanta sit eius vis.

Caput IX.

Gestus (ut idem docet Quintilianus) talis esse
debet, ut uoci ipsi consentiat, sic tamen, ut
magis ad sensus, quàm ad uerba accommodatus sit.
Is quantum habeat in Oratore momenti, satis uel ex
eo patet, quòd pleraque etiam citra uerba signifi-
cat. Quippe non manus solùm, sed nutus etiam de-
clarant nostram uoluntatē, ut quæ in mutis pro ser-
mone habentur, & salutatio frequenter sine uoce
intelligitur, & ex uultu progressuq; sæpè habitus
animorum perspicitur. Cuius rei exemplū non adeò
alienum à proposito de Peribonio quodam, homi-
ne planè uitioso quidem, sed simplici et minimè su-
cato à Iuuenale Satyra secunda annotatum est, imò
uerò qui ob id ipsum ab eodem poëta, modo quodā
præ sui similibus laudatur cōmendaturq;, quòd cum
ceteri uicia sua egregiè nouissent, dissimulare qua-
dam hypocrisi, nempe barbæ hispiditate, fronte et
supercilio, denique magna tacendi libidine: ille qua-
lis erat, talem uultu incessuq; se omnibus exhibuis-
set, nihil prorsus dissimulans, unde de hypocritis il-
lis, & mox de Peribonio ipso, ad hunc modum poë-
ta inter alia pronunciat:

Rarus

TRACTATUS QVARTVS.

Rarus sermo illis, & magna libido tacendi,

Atque supercilio breuior coma.

Sed & paulò antè de eisdem:

Hispida barba quidem & duræ per brachia setæ.

Promittunt atrocem animum.

Deinde non multò post subiungit atque concludit:

Verius ergo,

Et magis ingenuè Peribonius: hunc ego fati

Imputo, qui uultu morbum incessuq; fateri.

Nec mirum, ut ad propositū reuertamur, si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis hominum ualent: cum pictura tacens opus sic penetret affectus, ut ipsam uim dicendi nonnunquã superare uideatur. Hinc non ab re Aeneas à Vergilio in primo Aeneid. lachrymans inducitur ex pieturæ aspectu, in qua uidet Iliacas ex ordine pugnas. Vnde tum ille ad Achatem perpetuum fidumq; itineris sui comitem, de his obiter inter alia commemorans, sic ait:

Atque animum pictura pascit inani,

Multa gemens, largoq; humectat flumine uultum.

Contrà uerò, si gestus ac uultus ab Oratore dissentiant, ut si tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua reuertes, non autoritas modò uerbis, sed etiam fides desit. Decor quoq; à gestu atq; à motu uenit. Præcipuum uerò in actione, sicut in corpore

F 3 ipso

ARTIS RHETORICÆ

ipso, caput est cum ad ipsum decorem, tum etiam ad significationem decoris, ut sit primò rectum, et secundum naturam. Nam deiecto humilitas, supino arrogantia, in latus inclinato languor, præduro ac rigenti barbaries quædam mentis ostenditur. Aspectus enim semper eodem uertatur, quo gestus, exceptis quæ aut damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idem illud uultu uideamur auersari, manu repellere. Dominatur maximè uultus in oratione. Nam hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant, etiam antequàm dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plura intelligimus. Hic est sæpè pro omnibus uerbis. Sed in ipso uultu plurimùm ualent oculi, per quos maximè animus emanat, ut citra motum quoque & hilaritate enitescant, & tristitia quoddam nubulum ducant. Quin etiam lachrymas his natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut letitia manant. Sed et de cæteris ipsius capitis, imò totius corporis membris, quo pacto in dicendo Orator utatur, dicendum quoque foret ex eodem Quintiliano, nisi id admodum longum esset, & à nostro instituto quodammodo abhorreret, tantùm de manibus illud subdamus, quòd in his non parua uis actionis consistat.

Manus,

TRACTATUS QVARTVS.

Manus, inquit ille, sine quibus trunca esset actio ac debilis, uix dici potest, quot habeant motus, cum penè ipsam uerborum copiam prosequantur. Nam cæteræ partes loquentem adiuuant, hæc propè ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? uocamus? dimittimus? miramur? supplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, poenitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Nonne in demonstrandis locis atque personis aduerbiorum atque pronominum obtinent uicem? ut in tanta per omnes gentes nationes que linguæ diuersitate, hic mihi omnium hominum communis sermo esse uideatur. Tantum igitur ad præsens de gestu ac motu in actione siue pronuntiatione dictum sit. Reliqua apud magnos huius artis scriptores quærantur. At illud quoque nunc addamus, quot & quibus rebus hæc omnia assequi poterimus, id que ex Cicerone ad Herennium.

Quot & quibus rebus hæc omnia
assequi possimus.

Caput X.

HAEC omnia (Cicero ad Herennium ait) tribus potissimum rebus assequi poterimus, arte, imitatione, & exercitatione. Ars est præceptio,

F 4 que

ARTIS RHETORICAE

que dat certam uiam rationemq; dicendi. Imitatio est, qua impellimur diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo esse ualeamus. Exercitatio est assiduus usus consuetudoq; dicendi. Sed & hic animaduertere debemus, hæc non minus alijs plerisq; artibus congruere posse, si speciatim iuxta officium & proprietatem uniuscuiusque definiantur, uel generatim per agendi uerbum. Nam sic Grammatica, sic Dialectica, & aliæ complures artes, quæ quidem in actione potissimum consistunt, acquiruntur, comparanturque, ut promptior quis ac expeditior ad usum illarum, si quando res postulauerit, tandem reddatur.

Finit Tractatus quartus.

IN TRACTATVM QVINTVM, DE ORATIONE, PRAEFATIO.

TEMPVS et ordo hic nos admonent, ut promissa soluamus, hoc est, ut de oratione ipsa tandem agamus. Quid sit autem oratio, quæ quidem ex sententia diui Seuerini Boëtij posita est artis Rhetoricæ ueluti instrumentum quoddam, citius fortassis ex eius

TRACTATUS QUINTVS.

ex eius partibus deprehendas, quàm ex definitione. Ideò partes ipsius quàm primùm aggrediamur, quarum de numero non inter omnes huius artis scriptores conuenit satis. Nam alij quinq; alij sex orationis partes esse dicunt. Qui sex esse dicunt, ij partitionem siue diuisionem reliquis quinque adnumerant, quæ sunt: Exordium, narratio, confirmatio, confutatio, & peroratio, ut ex quibus ipsa oratio integratur & constituitur. Porrò diuisio siue partitio cur à nonnullis inter partes adnumeretur, eius nos superiùs rationem reddidimus. De partibus igitur orationis deinceps per ordinem dicamus. Sed neq; illud præter institutum esse uideatur, si dicamus hoc loco, quare artis Rhetoricæ instrumētum, oratio potius, quàm sermo dicatur, idq; ex Cicrone.

DE EXORDIO.

Caput I.

EXordium est (quemadmodum à Cicrone ipso ad Herennium definitur) principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis constituitur, uel apparatus ad audiendum. Definitur item à Martiano Capella hoc modo: Exordium est oratio noscendæ causæ preparans auditorem. Ceterum preparatur auditor ad audiendum, si beneuolus.

E S lus.

ARTIS RHETORICAE

lus, attentus & docilis reddatur. Ad quod tamen præstandum, prius nosse ac scire oportebit, cuiusmodi ea causa sit, quæ ab Oratore sumetur ad dicendum. Nam id nisi exploratum habuerit Orator, difficile ei fuerit intelligere, quo nam pacto exordium sit, hoc est, an statim ab ipso principio, an ab insinuatione, quæ tanquam duo membra exordij ab omnibus ferè huius artis scriptoribus ponuntur, ut de quibus paulò post scorsum dicemus. Interim de causarum qualitatibus, quæ ab alijs & cum primis à M. Cicerone genera dicuntur, ex eodem agamus.

De generibus siue qualitatibus causarum.

Caput II.

CAusarum genera siue qualitates quatuor ab eodem Cicerone ad Herennium traduntur ac statuuntur, honestum, turpe, dubium siue anceps, & humile, quibus ab eodem in Rhetoricis de Inventionem additur genus causæ obscurum. Sed hoc loco scire licet genus hîc non accipi ut superius, ubi tria posita sunt genera causarum, quæ certè non aliud sunt, quàm tres ueluti species causarum, quas etiam non impropriè specificas differentias ipsarum causarum appellaueris, sed pro qualitate, ut intelligamus hîc quatuor esse causarum qualitates, & hæc
quidem

TRACTATUS QUINTVS.

quidem causarum genera, siue quatuor siue quinque
constituantur, aut etiam plura, in unoquoque illorum
trium contineri. Atque ita cum causa in aliquo illorum
trium generum tractabitur, tum in primis uidendum
est, qualis nam ea causa sit, num honesta, num turpis,
num dubia siue anceps, num humilis, num obscura,
num etiam admirabilis. Nam et hæc à quibusdam
inter causarum genera ponitur. Dicimus ergo ex ip-
sius Ciceronis sententia, quod genus cause honestum
est, quod ab omnibus suscipiendum et defendendum
uidetur. Cuiusmodi etiam generi statim uel sine ora-
tione aliqua auditoris animus applaudit fauetque.
Turpe deinde genus cause est, quod contra ab om-
nibus oppugnandum uidetur, hoc est, ut ad Heren-
nium idem Cicero definit, cum aut res honesta op-
pugnatur, aut turpis defenditur, ut si quis causam
heretici defendere uellet, quod profecto apud Chri-
stianos turpe admodum esset: aut si quis hominis in-
tegrum et inculpata uitæ, et optimè de Republica
meriti, causam oppugnare conaretur: quod ipsum
quoque non minus turpe uideretur. Dubium siue an-
ceps genus cause est, cum habet in se res ad dicen-
dum proposita, ut honestatis ita turpitudinis par-
tem. Humile, cum res planè contempta ad dicendum
suscipitur. Obscurum est, quod nisi tardiùs ægriusque
auditor percipere non potest.

Admi-

ARTIS RHETORICAE

Admirabile est, à quo animus auditoris planè alienatus est, uel, ut Quintilianus de illo libro quarto ait, quod præter opinionem hominum est constitutum. Quoniam igitur tam diuersa inter se sunt genera, siue qualitates causarum, de quibus nunc agimus, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere ex illis tribus supradictis necesse erit, id quod ex ipsius exordij diuisione mox luce clarius euadet.

De duobus Exordij generibus, siue partibus, siue membris.

Caput III.

HIS ita expositis, dicendum restat, quòd exordij genera, siue partes, siue membra duo sunt, Principium & Insinuatio. Principium est oratio, qua statim auditoris animum nobis idoneum & promptum ad audiendum reddimus. Insinuatio uerò oratio est, quæ per dissimulationem, & ueluti per circuitionem, hoc est, per ambages quasdam auditoris animum subiens, ipsum ad audiendum præparat. Itaque si genus causæ honestum erit, licebit principio uti uel non uti: cum aliàs auditoris animus tali causæ, ut dictum est, faueat, ac eam lubens audire uelit. Si turpe erit, iam insinuatione utendum est. Si dubium siue anceps, à beneuolentia principium

TRACTATUS QVINTVS.

pium statuemus, cauendo interim ne quid turpitudi-
nis pars illa nobis obesse possit. Si humile, attentum
auditorem faciemus, sicut in obscuro docilem, in ad-
mirabili beneuolum, attentum & docilem.

Quo pacto auditores beneuoli, attenti,
& dociles reddantur.

Cap. IIII.

SED & quo pacto omnia ista prestemus, hoc
est, auditores beneuolos, attentos, & dociles
reddamus, uidendum deinceps. Beneuolos igitur au-
ditores (ut Cicero in Rhetoricis ad Herennium id
docet) quatuor modis facere possumus, uidelicet aut
à nostra, aut ab aduersariorum, aut ab auditorum
persona, aut ab ipsis rebus. A nostra persona bene-
uolentiam, inquit, contrahemus, si nostrum officium
sine arrogancia laudabimus, aut si quales in Rem-
publicam, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos
ipsos, qui audiunt, fuerimus, cū modestia referemus.
Ab aduersariorum persona beneuolentiam capta-
bimus, si eos in odium, in inuidiam, in contemptio-
nem non citra illorum culpam adducemus. Ab audi-
torum persona beneuolentia colligetur, si res eorū
sine notabili aliqua assentationis suspicione lauda-
bimus. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando
extola-

ARTIS RRETORICAE

extollemus, & aduersariorum per contemptionem deprimemus. Attentos porrò auditores habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos: aut de his rebus, quæ ad Rempublicam pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Dei Optim. Maximi religionem, aut ad pietatem, nos esse dicturos, & si rogabimus, ut attentè audiant, & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus, hoc est, si de duabus pluribusue rebus nos dicturos pollicebimur. Dociles tandem auditores reddemus, si summam rei breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis is est, qui attentè uult audire, utile ait. Cæterum hæ tres utilitates tametsi in tota oratione ipsi Oratori comparandæ sunt, per exordium tamen id cum primis tentandum.

De Exordiorum uitijis.

Caput V.

IAM etiam de ipsis uitijis, quæ in exordijs contingere solent, breuiter dicamus. Vitia exordiorum hæc sunt, apparatus, uulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, & in summa contra præcepta. Apparatum exordium est, quod nimis concinnè & splendidè compositum est. Id eiusmodi est, ut secum adferat suspicionem longè an-

gè an-

TRACTATUS QUINTVS.

gè antè habitæ præmeditationis. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari. Commune, quod pleræque aduersariorum causæ, ac nostræ conuenire posse uidetur. Commutabile est, quod ab aduersario leuiter, commutatis uerbis, ad suam causam traduci potest. Longum est, quod pluribus uerbis compositum est, quàm causa postulat, hoc est (ut in Rhetoricis de Inuentione Cicero docet) quod pluribus uerbis aut ultra quàm satis est, producitur, & ut Victorinus exponit, nimijs tum uerbis tum sententijs inuolutum est. Separatum est, quod non omni ex parte toti causæ coheret, siue quòd non ex ipsa causa ductum est. Translatum est, quod non id conficit, quod opus est conficere, ut si aut in sinuatione utaris, cum principio opus sit, aut contra: aut si cum beneuolentiam nobis maximè opus sit captare, nos auditorem attentum facere conemur. Contra præcepta exordium est, quod neque beneuolum, neque attentum, neque docilem reddit auditorem. Hæc hæctenus ferè ex Trapezuntio. Sit igitur (ut Cicero ad Herennium nos admonet) sermo ad dicendum compositus, leuis, sit uerborum usitata consuetudo.

De narratione, eiusq; generibus tribus.

Caput VI.

Sequitur

ARTIS RHETORICAE

Sequitur Narratio, quæ à Cicerone in Rhetoricis de Inventione definitur, rerum gestarum, aut perinde ac gestarum expositio. A Martiano uerò Capella hoc modo: Narratio est rerum gestarum aut uerisimilium expositio: uel sic, ut à Trapezuntio: Narratio est oratio, quæ rem gestam, aut perinde ut gestam diligenter exponit. Huius idem Cicero ad Herennium tria genera facit, unum quo exponimus rem gestam, & unumquodq; eorum, quæ narrantur, ad nostram utilitatem uincendi causa trahimus, quod genus narrationis quidam ciuile appellant. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut apparitionis, uel laudationis causa. Fidei scilicet, ut fidem ei rei, de qua loquimur, uel utcumq; comparemus. Criminationis, ut si digrediaris à re proposita, et ante actam aduersarij uitam exponas, ut citius credatur talis esse, qualis accusatus est. Transitionis, ut cõmodè de una re ad aliam digressio fiat. Quemadmodum Ouidius libro primo Metamorphoseon, ubi ait: Inachus unus abest: ut sic præcedenti fabulæ sequentem aptè commodeq; coniungeret. Apparationis, ut quæ per amplificationem apprimè, & exornationem fieri solet, qua usus est Vergilius in primo Aeneid. in descriptione apparatus Didonis erga Troianos. Nam breuibus alio-

quæ

TRACTATUS QUINTVS.

qui uerbis ea res ab eodem describi poterat, sed apparatus usus est amplificationis pariter & exornationis causa. Laudationis, ut cum ad laudandum quempiam digredimur aliquantisper: quod narrationis genus digressorium ob id uocant. Tertium genus est, quod à causa ipsa remotum est, in quo tamen exerceri conuenit, quò commodius illas superiores narrationes tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera. Vnum, quod in negocijs positum est, & tres habet partes: Fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque ueras neque uerisimiles continet res, ut sunt hæ fabulæ, quæ in tragœdijs narrantur. Cuiusmodi etiam fabulæ sunt eæ, quas Ouidius in opere Metamorphoscon describit, & quæ ab Aesopo Græco autore proditæ sunt. Historia est narratio, quæ rem gestam, sed ab ætatis nostræ memoria remotam continet, ut Liuij apud Latinos & item Salustij, apud Græcos Thucididis, & Polibij. Argumentum est oratio, quæ rem fictam, sed uerisimilem exponit, id est, talem, quæ fieri potest. Velut eæ res, quæ in comœdijs narrantur. Alterum genus narrationis est, quod in personis positum est, id habere debet sermonis festiuitatem, animorum dissimilitudinem, grauitatem, leuitatem, & cætera huiusmodi. Festiuitatem quidem sermonis, qualis, exēpli causa, Gnatonis sermo in Eunuchis ad Thra-

G sonem

ARTIS RHETORICAE

sonem apud Terentium. Festiuus enim sermo dicitur, qui lepidus est & iucundus. Animorum dissimilitudinem, ut Mitionis & Demeæ apud eundem Terentium in Adelphis, ut quorum alter durus, alter mitis inducitur. Grauitatem qualis apud eundem in Andria ipsius Simonis sermo, quo Sositam alloquitur & Chremetem. Leuitatem, ut Demeneti apud Plautum in Asinaria, qui unà cum filio inter scorta uersabatur.

De tribus narrationis uirtutibus,
sive laudibus.

Caput VII.

NArrationis prætereà tres uirtutes ac laudes habentur, ut sit lucida, ut sit breuis, ut sit uerisimilis, quibus quidē uirtutibus si careat narratio, uitiosa omninò censetur. Lucida est narratio, si non sit confusa, si uera, si rem usitatis uerbis, & non longo uerborum circuitu demonstrat, hoc est, ut Cicero tradit ad Herennium, si ut quicquid primum gestum est, ita primum exponimus, & rerum & temporum ordinem seruamus. Breuis est, si inde narrare incipimus, unde necesse est: & si non ab ultimo initio, hoc est (ut ille dixit) non ab ouo repetimus, quæ dicturi sumus: & si summam, et non particulatim narramus: & si non ad extremum usque, sed eousque tantum, quousque opus est, prosequimur:

&

TRACTATUS QUINTVS.

Et si nullis utimur transitionibus, et si non à scopo (quod dici solet) deerramus, et si rerum exitus ita ponimus, ut quæ antè quoq; facta sunt, sciri possint, tametsi ipsi reticeamus, et ne bis aut sæpius idem dicamus. Quod genus narrationis est, ut idem Cicero tradit, si dicas: Athenis Megaram uesperè aduenit Simo. Vbi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini. Insidias postquam fecit, uim in loco attulit. Verisimilis est narratio, si ut mos hominum, ut opinio, ut natura postulat, dicimus, si temporum spacia, personarum dignitates, id est, ut quæq; persona digna est, si consiliorum rationes, si locorum oportunitates constant, ita ut ne refelli quidem ab aduersario possit, aut temporis parū fuisse, aut causam rationem uel nullam fuisse, aut locum idoneum non fuisse, aut homines facere aut pati nō potuisse. Quæ omnia, etiam si res uera est, quæ narratur, conseruanda nihilominus sunt. Nam sæpè ueritas, nisi hæ circumstantiæ seruentur, fidem facere non potest. Sin ficta uel uerisimilis tantum res fuerit, eò magis conseruanda sunt.

De diuisione, quam tertiam quidam orationis partem faciunt.

Cap. VIII.

Diuisio est (ut ea quoq; à Cicerone ad Herennium definitur) per quam aperimus, quid

ARTIS RHETORICAE

cum aduersarijs nobis conueniat, & quid in contro-
uersia sit, & quibus de rebus dicturi simus. Hanc
quidem orationis partem ipse Cicero in Rhetori-
cis de Inuentione, & ceteri ferè omnes partiti-
onem appellant, quam & huiusmodi esse dicunt, ut
per eam tota oratio illustris & perspicua redda-
tur. Quod & Quintilianus libro quarto, operis sui
de Oratoria institutione, his uerbis confirmat. Par-
titione, inquit, quæ aut nostrarum, aut aduersarij
propositionum enumeratio quædam est, quidam u-
tendum semper putant, quòd & ea ipsa fiat causa
lucidior, & iudex attentior atque docilior, si scie-
rit, & de quo dicimus, & de quo dicturi postea su-
mus. Et paulò post subdit: Hæc, inquit, naturam
ducem sequitur, adeò ut memoriæ id maximum sit
auxilium, dicendi uia non discedere. Hæc ostendit
atque proponit, quid sit, de quo conueniat, quid, de
quo ambigatur, in eo quod conuenit, quid aduersa-
rius fateatur, quid nos. In eo, de quo ambigitur, quæ
dicturi sumus, quæ nostræ propositiones, quæ par-
tis diuersæ. Atque ideo hanc nonnulli inter partes
orationis recensentes propositionem uocant.

De partibus diuisionis.

Caput IX.

EX ijs quæ dicta sunt hætenus de diuisione, haud
diffi-

TRACTATUS QUINTVS.

difficile est colligere, duas eius esse partes, quarum Trapezuntius alteram seiunctionem, alteram distributionem appellat. Quas & deinde definit hoc modo: Seiunctio est, per quam sic exponimus, quid nobis cum aduersarijs conueniat, ut quid in controuersia sit, seiungatur. Eandem Cicero in Rhetoricis de Inuentione ita definit uerbis propè eisdem, quibus Trapezuntius. Vna, inquit, partitionis pars est, quæ quid cum aduersarijs nobis conueniat, & quid in controuersia relinquatur, ostendit, ex qua certum quiddam destinatur auditori, in quo animum suum debeat habere occupatum, hoc modo: Interfectam esse matrem ab Oreste conuenit mihi cum aduersario. Iure ne fecerit, & ei licuerit facere, id in controuersia est. Distributio, quæ altera diuisionis pars posita est, ea est, qua rerum earum, de quibus dicturi sumus, distributa ponitur expositio, ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor. Hanc deinde in duas partes secāt, in expositionem & commemorationem. Expositio est, cum res, de quibus dicturi sumus, breuiter exponimus, quod fit uno uel altero uerbo. Vt si dicam: In hac causa iudices de parricidio mihi agendum est, simulq; dicam eum, quem tuor reum, non talem esse, ut credibile sit eum commisisse homicidium, deinde nec causam illi fuisse occidendi, nec ipsum eo tempore adfuisse,

G 3 quo

ARTIS RHETORICAE

quo occisus est alter. Enumeratio est, qua numero exponimus, quot de rebus dicturi sumus, id est, cum res singulas ex ordine enumeramus, id quod Cicero fecit in Oratione pro Pompeio magno, in qua tripartita enumeratione usus ita proponit. Primum mihi dicendum uidetur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo. Ac deinde quoque per enumerationem exponit, quot res imperator habere debeat. Ego enim, inquiens, sic existimo in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, uirtutem animi, autoritatem & fortunam. In separatione illud insuper obseruandum, ut ea solum, quae nobis ad causam nostram utilia sunt, dicamus. Nam quae obesse possunt, aut nihil iuuant, non hic solum, sed per totam orationem praetermittenda sunt. Sed nunc ad confirmationem ueniamus.

De confirmatione, quid sit, tum & de speciebus argumentationis, ut in quas ipsa diuiditur. Cap. X.

Deinceps autem quid sit confirmatio dicamus. Haec à Cicerone ad Herennium ita definitur. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Trapezuntius eam sic definit, sed in eundem sensum: Confirmatio est oratio, per

TRACTATUS QUINTVS.

per quam nostras argumentationes cum asseueratione exponimus. Cum asseueratione uterque ait, hoc est, cum instantia quadam & uocis uultusq; actione. Quæ, ut Quintilianus libro undecimo Oratorie institutionis tradit, tantam uim habet inter ipsa argumenta, ut interim plus ipsis probationibus ualeat, unde idem alibi ait: Altera ex asseueratione probatio est, imò & quorundam probatio in sola fita est asseueratione & perseuerantia. Ut si quis ita dicat: Ego hoc feci. Tu hoc mihi dixisti, & ô facinus indignum, & talia. Sed & confirmatione ipsam alibi Cicero ad hunc modum definit: Confirmatio est, per quam argumentando nostre cause fidem, autoritatem, et firmamentum adiungit oratio. Hic in hoc quod dicit argumentando, separat confirmationem à narratione. Nam & ipsa narratio facit fidem, sed non argumentando. Itaque proprium confirmationis est (ut uult Victorinus hunc locum exponens) argumentando facere fidem. Quid autem sit fides, quid autoritas, et quid firmamentum, idem Victorinus deinde subiungit atque exponit. Fides est, inquit, argumentum, quo obiectum crimen probamus. Autoritas uerius & honestius est argumentum, & cui quasi necesse quis ab accusatore habeat credi. Firmamentum est argumentatio tum firmissima, tum creberrima, & quæ (ut ad Heren-

ARTIS RHETORICAE

nium Cicero tradit) contra rationem defensoris ab accusatore affertur hoc modo: Cùm usus fuerit Orestes hac ratione, quòd iure occiderit matrem, quia illa, iniquens patrem meum occiderat, tum accusator firmamento utitur, hoc modo: Sed non abs te occidi, neque indemnatae poenas pendere oportuit. Itaque cùm confirmatio ipsa, sicut et confutatio nõ peragatur, nisi argumentatione, adeò ut in his duabus partibus, confirmatione, inquam, et confutatione, idem Cicero ad Herennium dicat totam spem vincendi, et rationem persuadendi positam esse, de argumentatione simul, et de argumentis nonnulla, quæ supra de his dicta sunt, breuiter hic repetenda ueniunt, et quædam ex his paulò altius latiusque tractanda. Quid sit autem tam argumentatio quàm argumentum, iam aliàs à nobis expositum est. Sed nunc quemadmodum Cicero in Rhetoricis de inuentione argumentationem distribuat in inductionem et ratiocinationem, ac utranque partem postea definiat, quanta poterimus breuitate, subiungamus.

De Inductione.

Cap. XI.

Inductio (ut idem Cicero loco proximè allegato definit, et post hunc Chirius Fortunatianus)

TRACTATUS QUINTVS.

mus) oratio est, quæ rebus non dubijs captat assen-
 tionem eius, qui cùm constituta est: cuius etiã ea uis
 est, ut assentione illa fiat, ut ei cum quo instituta hu-
 iusmodi fuit argumentatio, dubia quædam res pro-
 pter similitudinem earum rerum, quibus ille assen-
 sit, probetur. Huius quidem exemplũ mox subijcie-
 mus, ubi prius exposuerimus, quot in hoc genere ar-
 gumentationis nobis spectanda obseruandaq; sint.
 Hæc autem tria sunt, ut & Victorinus hunc locum
 enarrãs, ea ex Ciceronis sententia enumerat ac col-
 ligit, primũ ut illud, quod inducimus per similitu-
 dinem, eiusmodi sit, ut necesse sit concedi, hoc est,
 ut tales similitudines proponamus, ut eis sit necesse
 assentiri. Nã illud dubium esse non debet, per quod
 alteri fidem facere uolumus. Deinde uidendum est,
 ut illud cuius confirmandi causa fit inductio, simile
 his rebus sit, quas res quasi non dubias antè induxe-
 rimus. Siquidem nihil egerit propositio, si illud dis-
 simile est, cuius causa illas similitudines proposui-
 mus. Tertiò, ut nemo intelligat, quorsum spectent
 primæ illæ inductiões, hoc est, similitudinum pro-
 positiones, & ad quem sint exitum peruenturæ, ne
 cùm quispiam intellexerit se ex confessione propo-
 sitionis, etiam illi rei fidem facere, quam antea ne-
 gauit: aut non respondeat, aut malè respondeat. Si
 autem nesciat, quò tendat similitudinis propositio,

G S iam

ARTIS RHETORICAE

iam securus eam confitebitur. Qua confessione facta etiam, illud quod antè negabat, uelit, nolit, concedat necesse est. Atq; ita demum concludenda est argumētatio. Nam si ab aduersario negetur, tum aut ostendenda atque probanda est similitudo illarum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alia utendum est inductione. Si uerò taceatur, tunc aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Nunc ad exemplum ueniamus, q̄ ex Quintiliano potius quàm ex Cicrone in hunc locum traducere uoluimus, quod breuius sit, et intelligentiæ magis obuium, estq; huiusmodi. Quod est pomum generosissimum? Non'ne quod optimũ concederetur? Quis equus generosissimus? Non'ne & hic qui optimus concederetur? Deinde cuius res gratia rogatus is, cū quo disputatio agitur. Quid? homo non'ne is generosissimus, qui optimus? fatebitur planè. Nam & hoc propositũ, probandum erat. Haud dissimili profectò argumentandi forma Iuuenalis utitur Satyra octaua, per quã inibi ostendere uult, cui homini nobilitas uerè cōtingat, hoc modo:

Dic mihi Teucrorum proles, animalia muta
 Quis generosa putet, nisi fortia? nempe uolucrem,
 Si laudamus equum, facili cui plurima palma
 Feruet, & exultat rauco uictoria circo,

Nobis

TRACTATUS QUINTVS.

Nobilis hic, quocunq; uenit de gramine, cuius
Clara fuga ante alios, & primus in æquore puluis.
Vnde demũ concludit de homine ob parentum suo-
rum benefacta nobilitatem iactante:

Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Acacida similis, Vulcaniaq; arma capeffas,
Quam te Thersite similem producat Achilles.

Sanè sciendum hinc, quòd inductio, quæ à Cicerone
definitur, ea à Dialecticis apud Latinos exemplum
appellatur, apud Græcos παράδειγμα. Quo nomi-
ne Quintilianus ait et generaliter usi sunt scripto-
res artiũ in omnium similiũ appositione, et specia-
liter in ijs, quæ rerum gestarũ autoritate nituntur.
Hinc illud est in sacro Euangelio apud Ioannem, u-
bi Christum inducit de se loquentem ad discipulos
suos: Exemplum enim dedi uobis, ut quemadmodum
ego feci, & uos faciatis. Sanè inter autores Latinos,
qui huiuscemodi exẽpla memoriæ prodiderint, præ-
cipuus habetur Valer. Max. idq; planè ex professo.

De ratioeinatione, siue (ut à Græcis appella-
tur) syllogismo, & quibus ex partibus
constet. Caput XII.

Ratiocinatio est (ut ab eodem Cicerone de-
finitur) oratio, quæ ex ipsa re probabile ali-
quid elicit, quod expositum & per se cognitum sua
se uo

ARTIS RHETORICAE

se ui et ratione confirmet. in qua quidem definitio-
 ne Victorinus ait quaedam esse communia ratioci-
 nationi cum inductione, quaedam ipsi ratiocinatio-
 ni propria. Nam quod ait oratio ex ipsa re aliquid
 probabile eliciens, tam inductionis est, quam ratio-
 cinationis. Ex ipsa re, inquam, hoc est, ex re ad pro-
 bandum proposita uel (ut quibusdam placet) ex ea
 propositione, quae uulgò maior à Dialecticis appel-
 latur. Ut si actio instituta sit aduersus aliquem de
 homicidio perpetrato, & alius quispiam huius ho-
 micidij accusetur, tum si in hac actioe aduersus re-
 um ita proponatur, Quisquis alicuius occisi inimi-
 cus fuit, uerisimile est hunc illum occidisse. Hic iam
 nisi is, aduersus quem actio homicidij instituta est,
 fateatur se inimicū eius (quem occidisse accusatur)
 fuisse, non erit aliquid probabile, hoc est, argumen-
 tum, quod per se cognitum, & cæt. Ergo si inimicus
 fuit, occidisse conuincitur. Cæterum, quod propriū
 ratiocinationis est, hoc est, per quod ratiocinatio
 ab inductione differat, id est, quod protinūs in ip-
 sa diffinitione subiungitur, nempe quod expositum
 & per se cognitum sua se ui & ratione confirmet.
 Siquidem inductio non in se ipsa cōtinet, quod per
 se cognoscitur, & sua se ui & ratione confirmat,
 sed ut fidem ipsa faciat rei probandæ, similitudi-
 nes antè adductæ extrinsecus præcedunt. Rectè
 igitur,

TRACTATUS QUINTVS.

igitur, Victorinus inquit, ratiocinatio definita est oratio, quæ ex confesso argumentum continens, non similitudine aliunde adducta, sed per se cognoscitur, & sua vi & ratione confirmat.

De partibus ratiocinationis.

Caput XIII.

Huius quidem argumentationis (idem inquit Cicero) alij partes quinque esse dixerunt, alij non plures quam tres. Qui in quinque partes eam distribui oportere putant, aiunt primùm conuenire exponere summam ipsius argumentationis, hoc est, quam uulgò appellat maiorem propositionem, hoc modo: Melius accurantur ea, quæ consilio & ratione reguntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant, quam deinceps uarijs & copiosissimis uerbis approbari putant, hoc modo: Domus ea, quæ ratione & consilio regitur, omnibus est constructior rebus, & apparatusior quam ea, quæ temerè & nullo consilio administratur. Exercitus quoque is omnibus partibus commodius regitur, cui prepositus est sapiens & callidus imperator, quam is, qui stultitia & temeritate alicuius regitur. Eadem nauigij ratio est. Nam nauis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Hic cum iam propositio sit hoc pacto

ARTIS RHETORICAE

paſto approbata, & duæ partes ratiocinationis transferint, tertia in parte aiunt, quod oſtendere uelis, id ex ui propoſitiõis oportere aſſumere, hoc paſto. Nihil autem accuratius ac melius adminiſtratur, quàm mundus. Huius deinde aſſumptionis quarto in loco in aliam porrò adducunt approbationem, hoc modo: Nam & ſignorum ortus & obitus definitum quendam ordinem ſeruant, & annuæ commutationes, iuxta quatuor uidelicet anni partes, non modò quadã neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, uerùm ad utilitates rerum quoque omnium ſunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæq; uiciſſitudines nulla in re unquam mutatæ nocuerunt quicquã. Quæ omnia ſigno atque argumento ſunt non mediocri quodam conſilio mundi naturam adminiſtrari. Poſtremo deinde loco inducunt complexionem eam, quæ id infert ſolùm, quod ex omnibus partibus cogitur, & colligitur, hoc eſt, concluditur, hoc modo: Conſilio igitur & ratione mundus adminiſtratur. Atq; hoc paſto quinquepartitam illi ſtatuunt huiusmodi argumentationẽ. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, hi & ſi non aliter putant argumentationem tractari oportere, partitionem tamen aliorum reprehendunt. Quippe qui dicant à propoſitione & aſſumptione, quæ duæ principales ſunt ratiocinationis partes, approbationes illarum nõ ut partes, ſed ut

TRACTATUS QUINTVS.

sed ut appendices, non esse separandas, ut sine quibus neque propositio absoluta, neque assumptio perfecta uideatur. Deinde illis duabus partibus, propositioni inquam & assumptioni complexionem, siue collectionem, siue conclusionem, ut tertiam partem adiungunt. Haec enim haec quidem ex Cicerone in Rhetoricis de Inventionem desumpta ferè sunt de ratiocinatione eiusque partibus. Ceterum praeter inductionem & ratiocinationem aliae quaedam sunt argumentationis species, ut Enthymema, Epicherema, & exemplum, sed inter has ut Enthymema, & Epicherema sub ratiocinatione, ita Exemplum sub inductione comprehendi possunt. Porro inductio, quae proprie à Dialecticis appellatur, magis ipsis Philosophis, quam Oratoribus usui est.

DE ARGUMENTIS, ET EORVM sive generibus siue differentijs.

Cap. XIII.

Argumentorum genera duo sunt, ut quam breuissimè ea complectar, de quibus Martianus Capella, & Chirius Fortunatianus, alterum artificiale, alterum inartificiale. Sed artificiale argumentorum genus partes habet principales quatuor. Ante rem, In re, Circa rem, & Post rem. Ante
rem

ARTIS RHETORICAE

rem diuiditur in locos septem, qui sunt à persona, à re, à causa, à tempore, à loco, à modo, à materia. A persona quidem, ut cùm uidendum est, qualis fuerit eius, qui accusatus est, antea acta uita. A re, ut si eius rei perpetranda, qua quis accusatus est, ulla de eo fuerit suspitio. A causa, ut est amor, ira, odium, auaritia & petulantia. A tempore, ut quod aestate quàm hyeme quippiam, noctu quàm interdiu, in bello quàm in pace citiùs factũ credatur, aut secùs. A loco, ut quod sit montanus uel planus, frequens uel desertus, propinquus uel remotus, consilijs oportunus uel aduersus. A modo, ut cùm queritur, an hoc uel illo modo commodiùs fieri potuerit. A materia, ut qua res faciliùs confici possit, ut fuste, gladio, laqueo, ueneno. In re autem loci sunt octo, à toto, à parte, à genere, à specie, à differentia, à proprio, à diffinitione, à nominis interpretatione: quem quidem locum Aristoteles ab Etymologia uocat. Sed hi à Dialecticis potiùs petantur. Sunt alij prætereà huius generis loci: sed quos breuitatis studio in præsentia omitto, quos qui cupiat omninò cognoscere, is Martianum Capellam adeat, & Chirium Fortunatianũ, & cæteros huius artis scriptores. Circa rem loci sunt decẽ, à similibus, à paribus, à cõtrarijs, ab eo quod est ad aliquid, ab inter se collidentibus per habitationem et amissionẽ, à maiore ad minus, à minore ad maius, à

pre

TRACTATUS QUINTVS.

precedenti, ab eo quod est simul, siue à coniunctis, à consequentibus. Et hîc quoque Dialectici potius consulendi sunt. Post rem loci sunt duo, ab euentu & à iudicato. Ab euentu, hoc est, ab effectu. Nā sic quidam hunc locum interpretantur. A iudicato locus rursus in quinque subdiuiditur locos, cū aut omnium hominum iudicio nitimur, aut plurium, aut optimorum, aut eminentium ex his, aut eorum, qui in unaquaque re, siue arte, siue scientia uersati sunt. Inartificiale deinde argumentorum genus diuiditur in præiudicia, in rumores, in tormenta, in tabulas, in iusiurandum, in testes, de quibus libro siue tractatu tertio dictum est à nobis. Quæ tamen omnia si quis exactiùs nosse cupiat, is ad magnos illos huius artis scriptores sese conferat, quos consulat potiùs, & ex his Ciceronem in primis, & post hunc Quintilianum, ut apud quos latissimi campi illi patebunt, expositiq; erunt, ut in quos si quis ingressus fuerit, & in ipsis spaciari libeat, omnia illa copiosissimè colligere poterit.

De Confutatione.

Caput XV.

Confutationem Cicero ad Herennium definit hoc modo: Confutatio est contrariorum locorum dissolutio: locorum ait, hoc est, tum argumen-

H tatio

ARTIS RHETORICAE

tationum tum argumentorū. Eandem idem in Rhetoricis de Inventione sub nomine reprehensionis hoc modo definit: Reprehensio est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio aut diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur, hoc est (ut Victorinus hunc locum exponens ait) aut tollitur omninò quod aduersarius proposuit, aut infirmatur, aut leuius redditur. Sanè hanc partem idem Cicero mox inibi subiungens dicit eodem uti inuentionis fonte, quo confirmatio utitur, propterea quòd quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Cui quidem Ciceronis sententiæ Quintilianus planè accedit astipulaturq; his uerbis de refutatione (quam ipse uocat) libro quinto loquens: Neque uerò ex alijs locis ratio argumentorum in hac parte peti potest, quàm in confirmatione. Nec locorum, aut sententiarum, aut uerborum, aut figurarum alia conditio est. Affectus plerunque hæc pars mitiores habet. Vnde et idem mox subdit Ciceronis uerbis: Non sine causa tamen semper est creditum difficilius esse defendere, quàm accusare. Primum, quòd res illa, hoc est, accusatio simplicior est. Proponitur enim uno modo, uariè dissoluitur: cum accusatori quidem satis sit plerunq; uerum esse id, quod obiecerit, patronus autem, qui rei causam defendendam suscepit, neget, transferat, accuset, deprecetur,

TRACTATUS QUINTVS.

cetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat.
 Quare patroni clamosa serè & indirecta est actio.
 Hinc mille flexus & artes desiderantur. Tum accu-
 sator præmeditata pleraq; è domo effert, patronus
 etiã inopinatus frequenter occurrit. Accusator præ-
 terea à criminum inuidia, & si falsa sunt, materiam
 dicendi trahit, de parricidio, de sacrilegio, de læsa
 maiestate, quæ patrono tantũ neganda sunt. Ideoq;
 accusationibus etiam mediocres in dicendo suffece-
 runt. Bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus
 fuit. Nam (ut semel, inquit, finiam quod sentio) tan-
 to est accusare, quàm defendere, quãto facere quàm
 sanare uulnera facilius. Hæc ille. Cæterũ quibus mo-
 dis aut infirmari, aut omninò dilui possit aduersa-
 riorum confirmatio, deinceps dicamus. Omnis, in-
 quit ille, argumentatio reprehenditur, si aut ex his,
 quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum plu-
 rãue: aut his concessis, complexio, hoc est, conclusio
 ex his confici negatur: aut si genus ipsum argumen-
 tationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmã ar-
 gumentationem, alia æquè firma, aut firmior poni-
 tur. Quæ eadem serè omnia alijs tantũ uerbis Mar-
 tianus Capella ita tradit: Reprehenditur, inquit, ac-
 tio aduersarij aut redarguendo, cum aut totã argu-
 mentationem, aut partes eius contra facere mon-
 stramus, aut repugnando, cum docemus falsa esse

ARTIS RHETORICAE

pro ueris assumpta, uel ex his nihil officii: aut compensando, si contra argumentum, quod aduersarius nobis proposuit, aliud opponamus. Cæterum de hac orationis parte, quæ reliqua fortassis dicenda forèt, commodius fuerit grauiores huius artis scriptores consulere, ac ab illis petere, quàm hîc longiùs immorari. Vnde ad perorationem hinc transeamus.

De peroratione, ac partibus eius.

Cap. XVI.

Sequitur ultima orationis pars, quam alij epilogum, alij perorationem, alij conclusionem, ut Quintilianus ait, & cumulum uocant. Hanc Cicero ad Herennium ita definit sub nomine conclusionis: Conclusio est artificiosus orationis terminus: & in Rhetoricis de Inuentione: Conclusio est exitus & terminatio orationis. Hanc Quintilianus lib. sexto Institutionis Oratoriæ positã esse dicit aut in rebus aut in affectibus. In rebus quidem, quatenus per rerum enarrationem, memoria auditorum & in primis ipsius iudicis reficitur, & tota causa uelut ante oculos ponitur. Vnde & repetitio à quibusdam, & aggregatio, & renumeratio, & à Græcis ἀνακεφαλαίωσις dicitur, quæ etiamsi (ut idem autor dicere pergit) per singula minus mouerit, turba tamen ualet. In hac autẽ, quæ repetemus, inquit, quàm breuissimè

TRACTATUS QUINTVS.

uissimè dicenda sunt, & (quod Græco uerbo patet) decurrendum per capita est. Ne si moremur, nō iam renumeratio, sed altera quasi fiat oratio. In affectibus autem, ut per quos moueatur auditor, ut lubens sequatur ad quod ipsum hortatur, & faciat id quod persuadere conamur. Id quod tum maximè fit, cū per amplificationem utimur tum conuestione, tum indignatione. Cæterum affectus concitare, eisdemq; uti tam accusatori, quàm patrono ferè cōmune est, sed huic rariùs, illi sæpiùs uti licet. Nam accusatori concitare iudicem, patrono flectere conuenit: Sed & accusator interim lachrymas habet ex miseratione eius rei quam ulciscitur: patronus de indignitate calumniæ uehementiùs interim cōqueritur. Est igitur utriq; commune conciliare sibi iudicem, auertere ipsum ab aduersario, concitare affectus et componere. Hucusque ex Quintiliano hæc ferè de peroratione, nunc quemadmodum diuidatur uidendum. Eam Cicero in Rhetoricis de Inuentione tres partes habere dicit: Enumerationem, Indignationem, Conuestionem, quas deinde partes eodem, quo posite sunt, ordine definit. Enumeratio (inquit) est, per quã res disperse & diffuse dictæ, unum in locū coguntur, et reminiscendi causa unū ueluti sub aspectum subiiciuntur. In qua parte hoc commune ab ipso Cicerone præceptum datur, ut ex singulis argu-

H § mento

ARTIS RHETORICAE

mentationibus (quoniam simul omnes iterum dici non possunt) id eligatur quod erit grauiſſimum, & unumquodque quàm breuiſſimè tranſeatur, ut memoria nō oratio renouata uideatur. Indignatio eſt, per quam cōſicitur, ut in aliquem hominem ingens odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc quidem genere illud primū intelligi uolumus (idem autor ait) poſſe omnibus ex locis his, quos in confirmandi præceptione poſuimus, tractari indignationem. Omnibus, inquit ille, ex locis, intellige tu tam ijs, qui perſonæ, quàm ijs qui rei ſiue negotio et cauſæ attribuuntur, utpote ex quibus quamuis ampliſſimationes naſci poſſunt. Habent alioqui ſingula hæ perorationis partes, & proprios & communes locos, quos ex ipſo Cicerone eodem in loco copioſiſſimè quis colligere poterit, eoſdemq; clariffimè intelligere. Conqueſtio eſt oratio auditorū miſericordiam captans. In hac parte Cicero præcipit ac docet ante omnia animū auditoris oportere efficere miſerem & miſericordē, quo facilius conqueſtione ipſa cōmoueri auditor poſſit. Id ex his, inquit, locis fieri poterit, per quos ſuis fortunæ in omnes, et infirmitas hominum oſtenditur. At hæc hæctenus de peroratione, partim ex Fabio Quintiliano, partim ex Cicerone expoſita, ad præſens ſufficiant. Veruntamen illud ex Victorino hic nunc addamus, quòd ſicut indigna-

dignas

TRACTATUS QUINTVS.

dignatio propria ueluti est accusatoris, ut iram in reum suscitet, ita conquestio propria est defensoris, ut in reum suscitet & prouocet miserationem. Quin & hoc ex Martiano Capella insuper addamus, quod peroratione non tantum in fine orationis, ubi tamen proprium locum tenet, sed ubi materia permiserit, in exordijs & narratione per digressionem uti possumus.

Finit Tractatus quintus.

IN TRACTATVM

SEXTVM, DE HIS, QVAE AD ORNATVM & splendorem orationis faciunt,

PRAEFATIO.

QUANquam tractatu quarto uideri possumus, de Elocutione tertia huius artis parte, atque eius quoque partibus satis sufficienterque ea exposuisse, quae ad eam ipsam partem faciunt, idque pro modulo institutionis nostrae, quemadmodum ab initio plane instituiimus, uidelicet ut de elocutione quam breuissimè, quae dicenda uidebantur, transigerem absolueremque, quod uiderem praeter priscos illos Rhetos

H 4 res

ARTIS RHETORICAE

res, atque ueteres huius artis scriptores, ex recentioribus quosdam tanta diligentia, & tam accuratè de hac artis parte eiusq; præceptis scripsisse, ut penè pro superfluo haberi possit, quicquid postea ab alijs adiiciatur, aut post illos de ea scribatur. Inter quos tam priscos illos, quàm recentiores nemo meo quidè iudicio, accuratiùs, exactiùs, distinctiùs Philippo Melanchthone, præsertim de ornamentis orationis hoc præstitisse uidetur. Proinde ipsum hac in parte maximè post Ciceronem et Quintilianum proponere mihi ac sequi in animo habeo. Tamen est ratio aliqua, quæ me planè mouet ac efficit, cur præter institutum in hanc partem latius expatiari uelim, ac eam quodam modo de integro repetere, ut quæ de hac parte tractanda supersunt, commodiùs prosequi queam.

Quibus in rebus elocutio uersetur.

Caput I.

ITaque cum elocutio superiùs à nobis definita sit iuxta Ciceronis sententiam, idoneorum uerborum & sententiarum ad inuentionem accommodatio, simulq; eodem in loco dictū sit ipsam in duabus consistere partibus, in uerbis & sententijs, non alienum uidebitur ab hoc nostro instituto, id quemadmodum sese habeat, latius ostendere & declarare.

re.

TRACTATUS SEXTVS.

re. Quod quidem non alia ratione rectius tentandum uidetur, quam si dixerimus iuxta eiusdem Ciceronis ad Herennium traditionem, quibus in generibus, hoc est, figuris, siue characteribus (ut Græci loquuntur) omnis oratoria elocutio consistat, ac deinde quas res habere debeat. Dicimus ergo, sed ipsius Ciceronis uerbis tria esse genera siue figuras, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur, unam grauem, quæ & sublimis, & grandis dicitur, alteram mediocrem, tertiam attenuatam siue tenuem. Grauem idem deinde definit eam, quæ constat ex uerborum grauium ampla & ornata constructione. Grauium, inquit, hoc est, magnorum, ut eorum, quæ res magnas significant. Cuiusmodi etiam uerba sententiæ requirunt, quæ quidē & ipse in hoc genere graues esse debent. Huic ex aduerso opponitur attenuata siue tenuis figura, ut quæ tam uerbis, quam sententijs usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem demissa est. Mediocris porrò ea est, quæ ut graui quidem illa & sublimi ac grandi figura humilior existit, ita attenuata siue tenui grandior est, & sublimior.

De discrimine harum figurarum inter se
per exempla. Cap. II.

Sanè de his tribus elocutionis figuris siue characteribus quidam tale ferunt iudicium, simul

H S &

ARTIS RHETORICAE

et discrimen faciunt inter ipsas, ut dicant graui illa
et grandi figura Vergilium usum esse in Aeneide,
Mediocris in Georgicis, Tenui atque attenuata in Bu-
colicis. Vnde etiam Meliboeus alter ex collocuto-
ribus in ipso statim primae Aeglogae principio à
Vergilio inducitur ad Tityrum, ita loquens:

Tityre tu patulae recubans sub tegmine fagi,
Syluestrem tenui musam meditaris auena.

Nec minus et ipsum Ciceronem alicubi in suis
operibus eadem usum esse orationis figura. Quippe
qui in familiaribus epistolis attenuata propemodum
et humili figura usus esse putetur, mediocris in ple-
risque orationibus, quae etiam ipsi historici serè usi sunt,
quanquam de Salustio non idem omnibus est iudicium.

Graui autem et sublimi in his libris, in quibus
de rebus philosophicis, et in his cum primis, in qui-
bus de rebus diuinis suo more agit. Quae etiam di-
cendi figura seu phrasi non pauci ex theologis praesertim
priscis illis, tam Graeci quam Latini usi sunt,
et inter philosophos praeter ceteris Plato. Quippe
quod haec figura crebrioribus tum metaphoris, tum
amplificationibus consistit, quae certè plurimum ad
ornatum et splendorem orationis faciunt.

De vitijs harum trium figurarum ex eodem Ci-
cerone ad Heren. & quot res perfecta
elocutio habere debeat. Cap. 3.

Sed

TRACTATUS SEXTVS.

Sed & de vitijs illarum trium figurarum ex eodem autore, quæ dicenda videntur, prosequamur. Sicut enim corporis (inquit ille) bonam habitudinem tumor sæpè imitatur, unde licet deturpetur corpus hoc ipso nonnihil & dehonestetur, attamen ab imperitis iudicatur nihilominus bona esse habitudo, ita grauis & sublimis oratio sæpè ab imperitis uidetur ea quæ turget, et inflata est. Id quod hoc euenit uitio, cum aut nouis, aut nimium priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis aliquid dicitur.

Mediocris deinde figuræ uitium esse idem ait, quod dissolutum appellatur & fluctuans, ut quæ perfecta & probè structæ orationis nullam retinet rationem. Quippe quæ dum humilem fugit, nimium ascendit, dum tumidam uitat et inflatam, descendit. Quod orationis genus (ait) sine neruis est, et articulis, translatione sumpta à corpore, quod neruis et articulis caret: ut fluctuans tale corpus & dissolutum iure appelletur. Attenuatæ postremò figuræ uitium illi (inquit) committere solent, qui in illa facetissima uerborum attenuatione commodè uersari non possunt, unde et hi tandem ad aridum & exangue quoddam genus orationis ueniunt, quod non alienum fuerit (ut idem Cicero ait) exile nominari. Expositis hucusq; tribus illis dicendi generibus siue figuris, ac totidem, quæ illis opponuntur, vitijs, dicendum

dein

ARTIS RHETORICAE

deinceps, quas res perfecta elocutio habere debeat, idq; ex ipso quoque Cicerone ad Herennium. Tres res (inquit ille) perfecta elocutio habere debet, Elegantiam, Compositionem, & Dignitatem.

De elegantia, & duabus eius partibus,
Latinitate & explanatione.

Cap. IIII.

Elegantia est, quæ facit, ut unumquodque uerbum purè & apertè dici uideatur. Hæc diuiditur in latinitatem et explanationem. Latinitas est, quæ sermonem seruat purū ab omni uitio remotum. Hanc alij (inter quos cum primis Diomedes Grammaticus) ita definiunt, sed in eundem planè sensum. Latinitas est incorrupta loquendi observatio secundum Romanā linguam. Quam idem deinde Diomedes dicit autoritate Varronis constare ex quatuor, Natura, Analogia, Consuetudine, Autoritate. Hic Quintilianus paulò aliter libro primo institutionis Oratoriæ, ut qui quatuor quoq; partibus (ut Diomedes) latinum sermonē constare dicit, sed non eisdem omninò, utpote his, Ratione, Vetustate, Autoritate, et Consuetudine, subiiciens mox quodam modo ipsi rationi Analogiam et Etymologiam, quarū hanc nempe Etymologiam eam esse dicit, quæ uerborum originem inquirat, quam & Cicero (inquit) notatio=

TRACTATUS SEXTVS.

tationem uocat, ex recentioribus quibusdam uerilo-
quiū iuxta nominis Græci interpretationem. Nam,
hoc est, Analogiam, uocari ait proportionem, uoca-
bulo uidelicet ipso ex Græco proximè in Latinum
translato. Cuius hanc uim esse dicit, ut id quod dubi-
um est, ad aliquid simile, de quo non queritur, refe-
rat, ut incerta certis probet. Quod duplici efficitur
uia, ut idem de ea ipsa prosequitur, cōparatione &
diminutione. Comparatione quidem similiū in ex-
tremis maximè syllabis, ut qua aut genus in nomini-
bus deprehenditur, aut declinatio. Diminutione ue-
rò, qua genus tantummodo detegitur, ut funem mas-
culini generis esse dicamus, quoniam funiculus dici-
tur genere masculino. Sed hæc ab illo latiùs petan-
tur. Qui tamen interim nos meminisse uult analo-
giæ rationem nō per omnia duci posse, ita ut ipsam
analogiam nulla fecerit alia res, quàm consuetudo.
Vnde tandem concludit. Quare mihi (inquiens) nō
inuenustè dici uidetur, aliud esse latinè, aliud germa-
nicè loqui. Qua de causa, & illud hīc nos addamus,
ut planiùs percipiantur uerba Quintiliani, ac dica-
mus, q̄ latinè loqui nihil aliud est, quàm in loquen-
do uti uerbis Romanis, proprijs et incorruptis, eti-
am non adhibita Grammaticæ ratiōe. Quando sci-
licet hæc postea in urbē inuecta fuit, confluentibus
undiq; aduenis & peregrinis hominibus. cū an-
teà

ARTIS RHETORICAE

teā sine ullis regulis populus Romanus latinē loque-
 retur. Sed ubi iam aliarum linguarum permistione
 lingua Romana paulatim corrumpi & perturbari
 cœpit, quidam qui tum ingenio erant acutiore hoc
 cernentes de latinitate Grammaticam scribere in-
 stituerunt, et in ea certas regulas & præcepta, quibus
 latinitas utcunq; integra conseruaretur, tradide-
 runt. Et hæc enus quidem de ratione loquendi, nunc
 reliqua tria prosequamur iuxta eiusdem Quintila-
 ni traditionem, quæ sunt uetustas, autoritas & con-
 suetudo. Vetera (inquit ille) maiestas quædã & reli-
 gio cõmendat. Autoritas ab Oratoribus & histori-
 cis peti solet. Nam Poëtas metri necessitas excusat.
 Consuetudo uerò certissima loquendi magistra est,
 sed quæ exigat (ut et alia iam dicta) acre iudicium.
 Verum ut sermo latinus purus et incorruptus cõser-
 uetur, duo ante omnia uitia fugienda sunt: Solœcism-
 us & Barbarismus, sed de quibus alibi potius, quã
 hîc dicendũ uidetur. Atqui de latinitate hæc dicta
 sufficiãt. Sequitur explanatio, quã Cicero ad Heren-
 nium ita definit: Explanatio est, quæ reddit apertã
 & dilucidam orationẽ, hoc est, quæ facit, ut aperta
 & dilucida sit oratio. Ea cõparatur uerbis tum usi-
 tatis tũ proprijs. Usitata uerba eã sunt, quæ uersan-
 tur in sermone & cõsuetudine quotidiana, propria
 quæ eius rei, de qua loquimur, uerba sunt, aut esse
 possunt.

De

TRACTATUS SEXTVS.

De compositione, ex eodem Cicerone ad Herennium, & quibus præceptis ea custoditur, conseruaturq̃s.

Caput V.

Compositio est uerborum constructio æquabiliter perpolitā. Aequabiliter (inquit ille) perpolitā, id est, quæ ita sit facta uerborum constructio & compositio, ut rotundè & uolubiliter sine obstaculo fluat dicentis oratio, id quod his præceptis summoperè curatur, quæ idē autor protinùs subiungit de compositione tractans. Ea ergo conseruabitur, inquit, si fugiamus crebras uocalium concursiones, ut quæ uastam et hiantem reddunt orationē. Cuiusmodi hæc est oratio, quam ille exempli loco subdit: *Vaccæ Aencæ amœnissimè impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem. Cui uitio (ait) hic uersus erit exēplo:*

O Tite, tute Tati, tibi tanta tyranne tulisti.

Et si eiusdem uerbi nimiam assiduitatem fugiamus. Cuius præcepti idem tale reddit exemplum, ut cuius rationis ratio nō extet, ei rationi ratio nō est fidem habere. Et si non utemur cōtinentur similiter cadentibus uerbis, hoc modo flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes: & si quæ alia huiusmodi uitia sunt, uitabimus. In quibus illud animaduertendum uenit, quod ex ipsis uitijs, quæ habentur, quædam

dam

ARTIS RHETORICAE

dam si non præter modum, sed arte & ratione, hoc est, in loco fiant, tum non uitia dicenda sunt, sed inter uirtutes potius habenda. Sicut ediuerso & uirtutes ipsæ (autore Quintiliano) tædium nonnunquam pariunt, & ob id tunc inter uitia numerantur, nisi uarietatis gratia adiunctæ.

De compositione iterum, sed paulò altius ex ipso Quintiliano libro nono.

Caput VI.

CAeterum ut hæc, quæ paulò superius de compositione dicta sunt, maxima quidem ex parte ab ipso Cicerone ad Herenniũ prodita, plenius percipiantur, ea nobis ex Quintiliano paulò altius repetenda sunt, nec id præter instituti nostri modũ uideatur. Siquidem ut illius uerbis utar, quantum interest, sensus idem quibus uerbis efferatur, tantum interest, uerba eadem quæ cõpositione uel in exitu iungantur, uel in fine claudantur, in exitu (inquit) intellige ubi desinant. Scire itaq; oportet, ut idem nos autor deinde admonet, quòd in omni cõpositione tria sunt necessaria, ordo, iunctura, numerus. Unde felicissimũ eum sermonem esse dicit, cui et rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus oportune cadens cõtigit. Verùm de his nos tantummodo ueluti in transcurso dicamus ex eodem autore. Ordinis obseruatio in uerbis est singulis et contextis,
sine

TRACTATUS SEXTVS.

siue coniunctis, hoc est, sententijs. In his cauendum est, ne decreseat oratio, ne fortiori subiungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulās. Augeri enim debent sententiæ & insurgere, ut optime id Cicero ubique obseruauit, ut in illo exemplo ex secunda ipsius Philippica desumpto. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, &c. Aliud enim hinc alio magis superuenit. Quod si cœpisset à toto corpore, nō rectè ad latera faucesq; descenderet. Est præterea naturalis ordo alius ab alio, ut uiros ac foeminas, diem ac noctem, ortum & occasum dicas potius, quàm retrorsum. Ordinem deinde sequitur iunctura. Ea in uerbis, in incisio, in membris, in periodis consistit. Hinc illud notandum, quòd inter ea, in quibus iuncturam consistere dicit, primo loco uerba ponit, post hæc incisa, deinde membra, postremò periodos, & rectè quidem. Nam sicut (ut etiam Diomedes Grammaticus docet) ex uerborum combinatione fit comma, hoc est, incisum, ita ex commatibus Colon, id est membrum, & ex Colis periodus. Quorum omnium exempla si quærat quispiam, ea profectò ex principio eius orationis pulcherrimæ, ac nobilissimæ (ut Quintiliani uerbo utar) quam pro Milone habuit Cicero, quæ incipit: Etsi uereor iudices, &c. colligere poterit commodissimè, quicumque uel mediocri-

ARTIS RHETORICÆ

ter in hac arte tum et in Grāmaticæ præceptis uersatus fuerit. In uerbis igitur iuncturam consistere dicit, sed nonnunquam non sine reprehensione, quoties scilicet commissis inter se uerbis duobus, ex ultima prioris & prima sequentis syllaba deforme nomen aliquod efficitur: tum etiam, cum uocalium inter se creber est concursus, qui cum accidit, hiat & intersistit, & quasi laborat oratio, quæ eadem à nonnullis oratio hiulca dicitur. Videndum quoq; ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint primæ sequentis. In quo tamen & sui aliquando immemor Cicero, ipse in epistola quadã ad Brutum dixit: Res mihi inuisæ uisæ sunt Brute. Et in carmine:

O fortunatam natam me consule Romam.

Et in somnio Scipionis: Luce lucebat aliena. Restat post ordinem & iuncturam numerus, non is, qui ex unitatibus, ut apud mathematicos, conflari & constare dicitur, sed qui propriè rhytmus apud Græcos appellatur. Vnde & de hoc idem Quintil. lib. paulò suprà allegato. Numeros hic, inquit, rhytmos accipi uolo, ut quos deinde temporũ spacio constare dicit, atq; ita distinguit, ut dicat ipsum numerũ siue rhytmum aut parem esse, ut dactylum. Vnam enim syllabam (nempe longam) hic pes parem duabus breuibus habet. Aut sescuplum, hoc est, ut alij dicunt, sesquialterum, ut pœona, cuius uis est ex longa

&

TRACTATUS SEXTVS.

Et tribus breuibus. Vnde hic maior numerus contine-
net minorem et eius dimidium, ut 3. ad 2. Aut dupli-
cem siue duplum, ut Iambum. Nam hic pes constat
ex breui et longa, ut de quo Horatius in arte:
Syllaba longa breui subiecta uocatur Iambus.
Hic ergo longa superat breuem dimidio, ut si com-
pares duo ad unum. Ceterum de numeris siue rhyt-
mis, quod quidem ad hanc institutionem attinet, abun-
de satis imò copiosissime præcepta tradunt, non O-
ratores modò, sed et Grammatici, inter quos præ-
cipuè Diomedes, quos consulere potius licebit.

De dignitate, quid sit, & quo-
modo diuidatur.

Cap. VII.

Dignitas est, ut ad Herennium Cicero tradit,
quæ ornatam reddit orationem uarietate
distinguens. Hanc diuidit idem in uerborum et sen-
tentiæ exornationem, et utranque paulò post
seorsum ita definit: Verborum exornatio est, quæ
ipsius sermonis insignita continetur perpolitio.
Sententiæ uerò, quæ non in uerbis, sed in rebus
quandã habet dignitatem. Sed hic admonendus stu-
diosus lector uenit, quòd quæ Cicero, et alij Cicero-
nem in primis secuti exornationes uocant (id quod
et à Rhabdæle Regio obiter annotatum inuenio)

I 2 eas

ARTIS RRETORICAE

eas nonnulli ex uulgo siue Oratorum siue Grammaticorum colores appellare solent, sed improprie planè & per abusum, cum color apud Oratores proprie dicatur probabilis facti alicuius causa. Vnde & dicere solemus, quoties factum aliquod narratur siue proponitur, quod nec uerum, nec uerisimile est, factum istud non habere colorem. Hinc apud Iuuenalem Satyra sexta, Quintilianus inducitur ac rogatur, à muliere in adulterio deprehensa, ut facti colorem dicat:

Dic aliquem sodes, dic Quintiliane colorem.

Itaque non colores appellentur, sed ut Cicero eas uocat, & alij ex classicis scriptoribus exornationes, quòd his uelut ornamentis quibusdam oratio pulchrior reddatur & uenustior, si aptè & in loco accommodentur. De quibus sequenti tractatu agetur.

Finit Tractatus sextus.

INCIPIT TRACTATUS SEPTIMUS, qui & ultimus.

IN

IN TRACTATVM

SEPTIMVM, SIVE VLTIMVM

de exornationibus, Præfatio.

Abolutis hætenus à nobis sex prioribus siue libris siue tractatibus, in quibus, quanta licuit breuitate, capita duntaxat huius artis siue elementa, quæ uocantur, exposuimus, restat septimus qui et ultimus, in quo de exornationibus scripturi, illud ante alia præfari duximus, quòd de exornationibus planè supersederemus, nec quicquam scribere tentaremus, tametsi in his totum propemodum artificium consistit atq; relucet, imò quæ sunt ueluti summa & apex facultatis Oratoriæ, nisi uereremur ne superessent aliqui futuri, qui tractatus istos nostros, idcirco quòd in his exornationes ipsæ deessent desiderarenturq; tanquam mancos & mutilos atq; defectos, minus lubentes amplecterentur, ut fortasse non erunt, qui eos amplectantur, aut etiam legere dignentur, ut mihi quoq; illud iam dicere liceat, & illi apud Persium Satyra prima. Quis leget hæc præsertim cum tot extent de hac arte & à ueteribus & à recentioribus elegantissimè scripta uolumina, ut nisi quis acta agere uideri uelit, non facile tentauerit post illos quicquam scribere de præcep-

ARTIS RHETORICAE

tis Rhetoricis. Sed legent fortasse uel duo uel tres. At cur non etiã multò plures? Cùm nullus hodie liber tam incultus non modò, sed & inutilis prorsus edatur, qui suos non inueniat emptores, habeatq; lectores. Id quod me iam nõ parùm cõsolatur, ac quodammodo inhortatur, ut hos de arte Rhetorica scriptos à nobis tractatus, & iam unius accessu locupletandos, quamlibet incultos, ac nõ perinde etiam inuiles (si tamen meo non fallor iudicio) diuulgem ac edam in publicum. Hac igitur ratione seu causa potius inductus septimum hunc atque ultimum tractatum de exornationibus superioribus illis sex adijcere non grauabor. In quo etiam post Ciceronem ad Herennium, & Fabium Quintilianum duo ueluti huius artis lumina apud Latinos, Philippum Melanchthonem non illibenter sequar atque imitabor, maximè quòd is (ut aliàs dixi) ipsas exornationes quodam haud indecenti ordine prosecutus sit, qui tamẽ apud Ciceronem ita confunditur (quod cõuenia tanti uiri dictũ sit) ut nisi quis ualdè oculatus fuerit, uix apud illum alias ab alijs discernere atq; dinoscere, aut etiam seiungere possit. Taceo ac prætereo hic nunc eos, qui de schematibus siue figuris & tropis, tam Grammaticis quàm Rhetoricis, priuatos quidem, cæterum non inelegantes libros à se scriptos reliquerunt. Inter quos non paruam laudem

dem

TRACTATUS SEPTIMVS.

dem apud eruditos obtinuit Petrus Mosellanus, qui nondum egressus iuuentutem, cum de illis scriberet, non multò post immatura morte nobis sublatus est, non sine multorum grauissimo ac propè intolerabili dolore. Quæ quidem mors immatura illi haud dubiè obuenit, partim ob ingenij magnitudinem, quòd nimirum præcox ei erat, Cuiusmodi ingeniorum genus, ut Quintiliani uerbis utar, non temerè unquam ad frugem peruenit: partim ob ingentes eosdemque continuos labores, in explicandis enarrandisque autoribus tam Græcis, quàm Latinis. Id quod alia quedam lucubrationum eius monumenta, quæ passim in manibus studiosorum, tum iuuenum tum adolescentum habentur, faciliè indicant testanturque. Hucusque præfati satis superque ad ipsas hinc iam transcamus exornationes, de quibus dicturi prius quidem uerborum, deinde sententiarum exornationes aggrediemur, quem ordinem uideo ab ipso Ciccone obseruari. Attamen non aduersabitur huic proposito meo eam insuper admittere atque recipere distinctionem, qua Melancthon illas in priori suæ Rhetoricæ editione, quæ certè mihi non displicet, diuidit atque dispescit in tres ordines. In quorù primo eas collocat exornationes, quæ ad dictiones peculiariter pertinent. Quippe quæ tantum auribus, ut ipsius uerbis utar, non etiam

ARTIS RHETORICAE

sententijs seruiant. In secundo deinde eas, quæ sententijs magis subseruiunt, quàm uerbis. In tertio eas, quibus non modò figuratur oratio, sed simul amplificatur, tum uerbis tum sententijs. His ita præmissis, tandem ad rem ipsam ueniamus:

De exornationibus primi ordinis, hoc est, ijs, quæ ad dictiones, siue uerba peculiari-ter pertinent, ex quibus prima occurrit repetitio.

Cap. I.

Repetitio est, cum uerbum idem in principio orationis iteratur, ut Scipio Numantiam sustulit. Scipio Carthaginem deleuit. Scipio pacem peperit. Scipio ciuitatem seruauit. Hæc à Grecis ἀναφορὰ dicitur.

Conuersio est, cum in fine orationis idem repetitur uerbum, ut Italiam Hannibal armis uicit, ingenio uicit, dolis uicit. Hæc ex Grecis alij ἀναστροφή, alij ἐπὶ ἀναστροφή, quidam ἀναστροφὴν uocant.

Complexio est, per quam idem uerbum tum in fine orationis repetitur, ut: Qui sunt, qui foedera sæpè ruperunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginenses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginenses. Item Vergilius:

Multa

TRACTATUS SEPTIMVS.

Multa super priamo rogitas, super Hectore multa.
Hanc Græci συμπλοκήν appellant, quidam ἐπα-
υλάκιον.

Duplicatio siue copulatio, ut à Melanchthone
ea describitur, est, cum idem uerbum cum Emphasi,
hoc est significantia quidam repetitur, ut: Sed tan-
dem ad illum usque diem Memmius erat Memmius.
Talis ea ferè figura est, qua Ouidius in epistola Her-
miones ad Oresten utitur:

Ipsa ego non longos etiam tunc scissa capillos,
Clamabam sine me, me sine mater abis.

Hæc à nonnullis ἀναδίπλωσις, ab alijs ἐπαναδί-
πλωσις appellatur.

Treductio est, quæ facit, ut cum idem uerbū cre-
brius ponitur, non modò non offendat, sed oratio-
nem etiam cōcinniores reddat: Vt qui nihil habet
in uita iucundius uita, is cum uirtute uitā non potest
colere. Hanc Græci πλοκήν uocant, quidam ex ip-
sis ἐπανοδόν. Sunt & qui ταυτολογία uocent.

Articulus est, ut Cicero eam definit, cum singula
uerba interuallis distinguuntur cæsa oratione, ut
acrimonia, uoce, uultu, aduersarios terruisti. Vt au-
tem Melanchthon, cū multa uerba sine coniunctio-
ne coherent, ut ueni, uidi, uici. Græci hanc ἀσύνδε-
τον aut διάλυτον uocant, quem Latini aliquando
dissolutum appellant. Huius contrarium schema est,

I S quod

ARTIS RHETORICAE

quod à Græcis ipsis πολιτεύειν εἶπεν dicitur, estq; cum oratio multis coniunctionibus coheret atque connectitur: ut apud Vergiliam:

Athamasq; Thoasq; Pelidesq; Neoptolemus.

Similiter cadens exornatio dicitur (ut Cicero inquit) cum in eadem constructione uerborum duo aut plura sunt uerba, quæ similiter eisdem casibus offeruntur, ut hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Quam Græci ob id ὁμοίον ἑωτόπον uocant.

Similiter desinens est, cum tametsi casus non insunt in uerbis, similes tamen exitus sunt. Ut turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Item inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item audacter territas, humiliter placas. Hanc Græci uocant ὁμοίον τέλειον.

Membrum orationis Cicero uocari ait, cum res breuiter absoluitur sine totius orationis demonstratione, quæ denuò alio membro excipitur, ut inimico proderas, et amicum lædebas. Hic membrum eius orationis unū est, inimico proderas quod mox excipitur alio membro, nempe illo & amicum lædebas. Atq; hæc exornatio solis duobus membris constat, sed commodissima (ut idem ait Cicero) & obsolutissima est, quæ tribus constat membris, hoc modo: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi

TRACTATUS SEPTIMVS.

bi ipsi nō consulebas. Hanc Græci κῶλον appellāt.

Compar exornatio est, quæ habet in se membra orationis, quæ constant ex pari serè numero syllabarum, ut in prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias cōparabat: Itē audacia Alexandro gloriā comparauit: Sapientia Platoni laudē uendicauit

Agnominatio est, cū similitudine literarū deflectimus uocem in cōtrarium, ut apud Terentium: Inceptio est amentū, non amantium: Item oneri potius quàm honori. Hinc Ouid. dixit hac usus figura: Non honor est, sed onus. Suetonius item de Tiberio et Nerone, alterū Tiberium, alterum Neronem appellatos fuisse dixit. Hanc Cicero multis & uarijs rationibus cōfici dicit literæ unius tum attenuatione, tum complectione, tum productione, tum & breuitate, & alijs prætereà modis fieri ait, sed hīc ad Ciceronem lectorē remitto breuitatis causa. Vt ergo summam dicā, latissimè hæc exornatio patet, quam Græci παραγωγὴ κατ' ἴαν appellānt.

Nominatio, quæ dicitur à Cicerone in Rhetoricis ad Herennium, à Græcis ὀνοματοποιία uocatur, quo & confictio nominis interpretari potest, inter maximas habita uirtutes apud illos, nobis (ut Quintilianus author est) uix permittitur. Ea autem est, ut à Cicerone definitur, per quam cui rei nomen non sit, aut satis idoneum non sit, eam

nosmet

ARTIS RHETORICAE

nosmet idoneo uerbo nominamus aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, cum illis utimur, quæ *πεποικμένα* Græcis dicuntur, à Latinis factitia dici possunt. Significationis, cum uocabulo utimur translato, quo melius rem aliquam exprimamus. Inde enim sunt rudere, mugire, murmurare, sibilare. Et à Vergil. *taratantara* dictum est.

Pronominatio est, quæ cognomine quodam extraneo dicit aut demonstrat, quòd suo nomine appellari non potest, aut nō debet, ut si quis Gracchos significare uolens. *Africani nepotes* dicat. Sic et Poëtam pro Homero usurpamus, et philosophum pro Aristotele, et Apostolum pro Paulo. Hæc Græcis *ἄντρονομία* appellatur, tam Poëtis quàm Orationibus familiaris.

Denominatio est, quæ à propinquis et finitimis rebus trahit originem, qua res possit intelligi, non suo uocabulo appellata, ut pro Libero patre uinum, pro Cerere frugem. Hæc à Græcis *μετρονομία* appellatur.

Abusio est, quæ uerbo simili et propinquo pro certo et proprio utitur, ut si quis dicat, uires hominis breues sunt, aut parua statura, quandoquidem ut hic pro parua, abusiue longa dicitur, ita illic pro breues, parua dicuntur. Vnde Græcis hæc *κατάχρησις* dicitur.

Defectio,

TRACTATUS SEPTIMVS.

Defectio, quam Græci ἐκλειψίη uocant: ea est, quoties uerbum aliquod in oratione deest, quod tamen necessariò requiritur ad plenam ipsius orationis intelligentiam, ut apud Terent. Ego ne illam, quæ me, quæ non? Itē apud Verg. Hæc secum, deest, hic loquitur uerbum. Et apud Iuuenalem: Græculus esuriens in coelum iusseris, ibit.

Deest hîc si coniunctio, ut uult Priscianus.

Reticentia, quæ defectiōni est cognata, ea est, quoties interrumpitur oratio, ueluti ex affectu loquentis, ut apud Vergilium:

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

Hanc Græci ἀποσιώπησις, Cicero præcisionē uocat, sed et reticentiam nonnunq̄, ut uult Quintilia.

Permutatio est oratio, aliud uerbis, aliud sententia demonstrans, fitq̄; tribus modis, per similitudinem, per argumentum, per contrarium. Per similitudinem, ut Lupus est in fabula. Per argumentum, ut si quis Numitorem obsoletum dicat. Per contrariū, ut si quis hominem prodigum et luxuriosum, parcum et diligentem appellet, & ἀκρυοσίαι ex Græcis quidam eam uocant.

De exornationibus sententiarum, hoc est, ijs, quæ sententijs magis seruiunt, quàm uerbis. Cap. II.

Sequuntur

ARTIS RHETORICAE

Sequuntur exornationes sententiarum, quas Graeci schemate δ'ἰαβοίας uocant. Ex his prima seorsum offert nobis interrogatio.

Interrogatio est (ut Cicero eam definit) per quam cum enumerata sunt ea, quae obsunt causae aduersariorum confirmamus superiorem rationem. Et haec si simplex est, non recipitur in schemata Rhetorica. Cuiusmodi est interrogatio illa apud Vergilium libro Aeneid. primo: de qua ad eundem propemodum et Quintilianus libro nono: Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris? sed illa (ut idem deinde prosequitur quod dicere coepit) quae non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi, ut: Quid tuus ille Tubero districtis in acie pharsalica gladius agebat? Et quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? Et patere tua consilia non sentis? Hanc Graeci πύσμα aut ἐρώτησις appellant.

Subiectio est, cum quid à nobis ipsis aduersum nos, aut ab aduersarijs nostris dici possit, quaerimus, et mox id quod dici oporteat, subiicimus, ut cum ne tu hominem appelles, qui si fuisset homo, non sic uitam hominis insectaretur? Eandem Melanchthon paucis ita definit: Subiectio est, cum ipsi respondemus nostrae interrogationi, ut sum pius, heu doleo: Nam mihi sepe nocet. Ad id responsum est, quod dixit: Sum pius heu doleo, si quis rogaret, cur doles? Graeci hanc ἀντιπρὸς φωνήν

TRACTATUS SEPTIMVS.

Φορὰν appellant Sed & hic remitto ad Ciceronē,
unde exēpla petas, ut fortassis magis lucida, ita mul-
to longiora quàm nostra, qui breuitati studemus.

Eclamatio est, quæ conficit significationem aut
doloris aut indignationis, per hominis, aut urbis,
aut loci, aut temporis, aut rei cuiuspiam cōpellatio-
nem Hominis, ut te nunc colloquor Africane, cuius
mortui quoq; nomē splendori et decori ciuitati est,
& ita de alijs. Item ô tempora, ô mores. Hanc exor-
nationem quidam ἀπεγοφὰν alij ἀρεϊαμ, nonnul-
li ἀναφώνησιν dici posse existimant. Huic consinis
esse uidetur ea figura, quæ à quibusdam insultatio
dicitur, & hoc modo desiniri potest.

Insultatio est, quæ alicui cōtumeliose quicquam,
nec sine irrisione opprobamus. Vñus est hac et Ver-
gilius in quarto Aeneidos:

I,sequere Italiam uentis,pete regna per undas.

Et Ouid. in epist. quæ est Phedræ ad Hippoli.

Inunc, & merita lectum reuerere parentis.

Item Iuuenalis Satyra duodecima:

Inunc, & uentis animam committe, dolato

Confusus ligno, digitis à morte remotus

Quatuor aut septem, si sit latissima teda.

Sanè hanc figuram siue exornationem non ineo-
ptè Græcorum quispian appellauerit ἐπίχασμα
siue ἐπίχασσις.

Dubia

ARTIS RHETORICAE

Dubitatio, quæ à Græcis ἀπορία dicitur, ea est, cum dubitare & nescire nos quicquam significamus, ut: Equidem quo me uertam nescio. Hanc Cicero fieri dicit, cum querere uideatur Orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat: Ut tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium, quæram quomodo nam te digno moribus tuis appellem nomine.

Communicatio est (ut à Quintiliano definitur) cum ipsos aduersarios cõsulimus, aut cum iudicibus quasi deliberamus, quod est frequentissimum: Ut, quid suadetis? Et uos interrogo, quid tandem fieri oportuit? Hanc Græci uocant ἀνακοίνωσις.

Permissio, quæ (ut idem uult Quintilianus) ex eodem uelut fonte fluit, ex quo communicatio, unde & illi confinis est, ea ipsa est, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus æstimanda, alia nonnunquam aduersarijs quoque. Ut uobis iudices cogitandum relinquo, quid hinc Respub. detrimenti acceperit. Hanc Cicero paulò aliter definit, sed in eundem ferè sensum, cum in dicendo ostendimus nos rem aliquam totam tradere & concedere alicuius uoluntati.

Quidam eam ex Græcis appellari aiunt ἐπιτροπή.

Licentia est, ut à Cicerone diffinitur, cum apud eos, quos aut uereri aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minimè offendet.

TRACTATUS SEPTIMVS.

ſendat. Vel ſic: Licentia eſt, cū in oratione uelut
abutentes libertate, nobis autoritatem & fidē con-
ciliare ſtudemus: ut eſt illud Ciceronis in oratione
pro Ligario. Suſcepto bello Cæſar, & geſto etiam
ex parte magna, nulla ui coactus, conſilio ac uolun-
tate mea, ad ea arma proſectus ſum, quæ erant con-
tra te ſumpta, παρρησία Græci hanc uocant.

Auerſio eſt, cū ad aliquem conuertimus ſermo-
nem, hoc eſt, ut Quintilianus de ea loquitur libro
nono, cū nō ſenſus mutatur, uerū forma eloquen-
di, ut:

Decios, Marios, magnosq; Camillos.

Scipiadas duos bello, & te maxime Cæſar.

Hic Poëta ſine figura dixiſſet, & Cæſarem.

Occupatio eſt, cū ſimulamus nos aliquid præ-
terire, aut non ſcire, aut nolle dicere, id quod tum
maximè dicimus, ut non dicam te à ſocijs pecuniam
accepſſe. Item non ſum in eo occupatus, quòd ciui-
tates, regna, domos omnium depopulatus es. Furta,
rapinas omnes tuas omitto. Hæc à Græcis παρρη-
σία dicitur. Sunt, qui eam præteritionem ap-
pellent.

De exornationibus tertij generis iu-
xta diſtinctionem Melanch-
thonis. Caput III.

K Reſtant

ARTIS RHETORICAE

Restant exornationes tertij generis, quibus non modò oratio figuratur, sed simul etiam amplificatur, tum uerbis tum sententijs. Hinc illud cum primis obseruandum, quod ampliatur oratio aut per ἄνωξασιν, cum scilicet uerbo sublimiore & ampliore utimur, quàm res exigit. Vt cum improbum hominem latronem dicimus. Aut per ταπεινωσιν seu μειωσιν, id est, per extenuationem siue diminutionem, ut cum dicimus lesisse, qui uulnerauit. Ex his exornationibus primus locus tribuitur interpretationi.

Interpretatio est, quæ non iterans idem reintegrat uerbum, sed commutat quod positum est alio uerbo quod idem ualeat, hoc est, cum multa uerba eiusdem ferè significationis eidem attribuuntur, ut Rempublicam radicibus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Hanc quidam ἐγμνωσίαν, alij ἐξίγασιν, Quintilianus uerborum congeriem uocat.

Diffinitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter et absolute, Vt: Maiestas Reipub. est in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Hæc à Græcis ὁρισμὸς dicitur.

Demonstratio est, cum ita res uerbis exprimitur, ut geri negocium, et res ante oculos esse uideatur: ut pila emittunt, sese umbonibus contegunt, gladijs cominus certant. Græci hanc ἐπίδειξις uocant.

Signi-

TRACTATUS SEPTIMVS.

Significatio est res, quæ plus in suspitione relinquit, quàm positum est in oratione. Hoc est, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, quod significatur tantum, non etiam dicitur. Vt apud Virgilium: Non licuit thalami expertem sine crimine uitam Degere more feræ. Hæc à Græcis ἐμφασίς dicitur.

Conformatio est, cum aliqua, quæ nō adest, persona confingitur, quasi adsit, aut cum res muta aut informis fit eloquēs & formata, ut Scipio si reuiuiscat, dicet, ego urbi pacem peperit, uos bella concitastis. Et apud Ouidium:

Iam nostros curui norunt delphines amores.

Effictio est, cum exprimitur & effingitur uerbis corporis cuiuspiam forma, quo ad satis ad intelligendum, ut crecta fronte, rubicundis oculis, aduncis naribus, &c. Hæc Græcis χαρακτήρισμός dicitur. Utitur autem subinde hac exornatione Suetonius in descriptione uitæ cuiusq; Cæsaris à Iulio Cæsare orsus ad Domitianum usq; Cæsarem.

Gradatio est, in qua non antè ad cōsequens uerbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, ut: Nam quæ reliqua spes libertatis, si illis & quod libet licet, & quod licet possunt, & quod possunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt, nobis molestū non est. Hæc à Græcis κλίμαξ dicitur.

K 2 Transis

ARTIS RHETORICAE

Transitio est, quæ cum breuiter ostendit, quid dictum sit, proponit item breuiter, quid consequatur: ut *Modo in patriam, cuiusmodi fuerit, habetis, nunc in parentes, qualis extiterit, considerate.* Item hactenus de belli periculis, nunc de incommodis dicemus. A Græcis hæc μετασασίς uocatur, tum ἔμμετασασίς.

Correctio est, quæ tollit id quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum uidetur, reponit, hoc modo: *Quòd si iste suos hospites rogasset, imò innuisset modò, hoc facile perfici posset.* Item si quis dicat, *perfricuit ille frontem, et alter protinus subiungat, imò ne habet quidem frontem.* Hæc à Græcis ἐπ' ἀνὸρθωσίς dicitur.

Interpositio figura est notissima, & uulgò ferè cognita, fitq; dum in oratione aliquid declarandi gratia interponitur, ut apud Vergilium in primo Aeneidos: *Aeneas (neque enim patrius consistere mentem.*

Passus amor) rapidum ad naues præmittit Achatè. Hanc Græci, ut Quintilianus lib. nono ait, παραθέσις uocant. Ex Latinis alij interpositionem, alij interclusionem, quam & ipse tunc fieri dicit, cum continuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit.

Contentio est, cum ex contrarijs uerbis sententia con-

TRACTATUS SEPTIMVS.

tia conficitur, hoc modo: Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert: item inimicis te placabilem, amicis inexorabilem praebes. Item in ocio tumultuaris, in tumultu solus es ociosus. Hanc Graeci ἀντίθετον aut etiam ἀντίθεσις uocant.

Circuitio est oratio rem simplicem assumpta circumscribens elocutione, hoc modo: Scipionis prudentia Carthaginis opes fregit. Sic Iuuenalis: Nec mite Thaletis ingenium. Hanc Graeci περιφρασίς appellant. Ex Latinis (ut ait Quintilianus) quidam circuitum uocant.

Expolitio est (ut Cicero eam definit) cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere uidemur. Idque fit modis duobus, si aut eandem planè dicimus rem, aut si eandem rem dicimus, sed non eodem modo. Nam id obtundere est auditorem, non rem expolire. Ergo commutare debemus. Commutabimus autem tripliciter, uerbis, pronunciando, tractando. Verbis quidem, cum res semel dicta iterum saepius alijs uerbis, quae idem ualeant, profertur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriae uitandum arbitretur. Idem, sed alijs uerbis. Qui bonis est rationibus praeditus, profectò nullum discrimen uitae sibi pro fortunis Reipublicae fugiendum putabit. Pronunciando, si tum

ARTIS RHETORICAE

in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atq; alio genere uocis gestusq; eadem uerbis commutando uehementius pronunciauerimus. Hoc (idem Cicero ait) neque commodè scribi potest, neque parum est apertum. Quare non eget exemplo. Tractando, si sententiam traijciamus, aut ad sermocinationem, aut ad excusationem. Sed huius ultimæ partis exempla ex Cicerone petantur potius, quàm hîc adscribantur, prolixitatis uitandæ gratia.

Sententia est oratio, quæ aut quid sit, uel quid esse oporteat in uita, breuiter ostendit, hoc modo: Domat omnia uirtus. Item difficile est cum uirtutes reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Hanc Græci *ὑποκρίνω* uocant.

Commoratio, quam Græci *ἐπιμύνη* uocant, est, cum in loco firmissimo, quo tota causâ continetur, manetur diutius & eodem sepius reditur. Hac uti maximè conuenit, atque id Oratoris boni maximè proprium est. Huic sanè exornationi (Cicero ait) satis idoneum exemplum subijci non potest, propterea quòd hic locus non est à tota causâ separatus, uelut membrum aliquod, sed tanquàm sanguis profusus est per totum corpus orationis.

Hæc sunt, quæ de exornationibus siue schematibus

TRACTATUS SEPTIMVS.

tibus Rhetoricis in presentiarum habui, & ijs quibus
dem, quæ mihi magis familiares uidebantur, proina
de^r que huic nostræ institutioni adijcerentur. Reli
quas studiosus lector apud Ciceronem, & Quinti
lianum, alios^r que huius artis scriptores, imò & a
pud Diomedem Grammaticum, requirat, si
mul^o que boni consulat interim has no
stras qualescunque lucu
brationes.

Finit Tractatus septimus
& vltimus.

TRACHTATVS SEPT

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

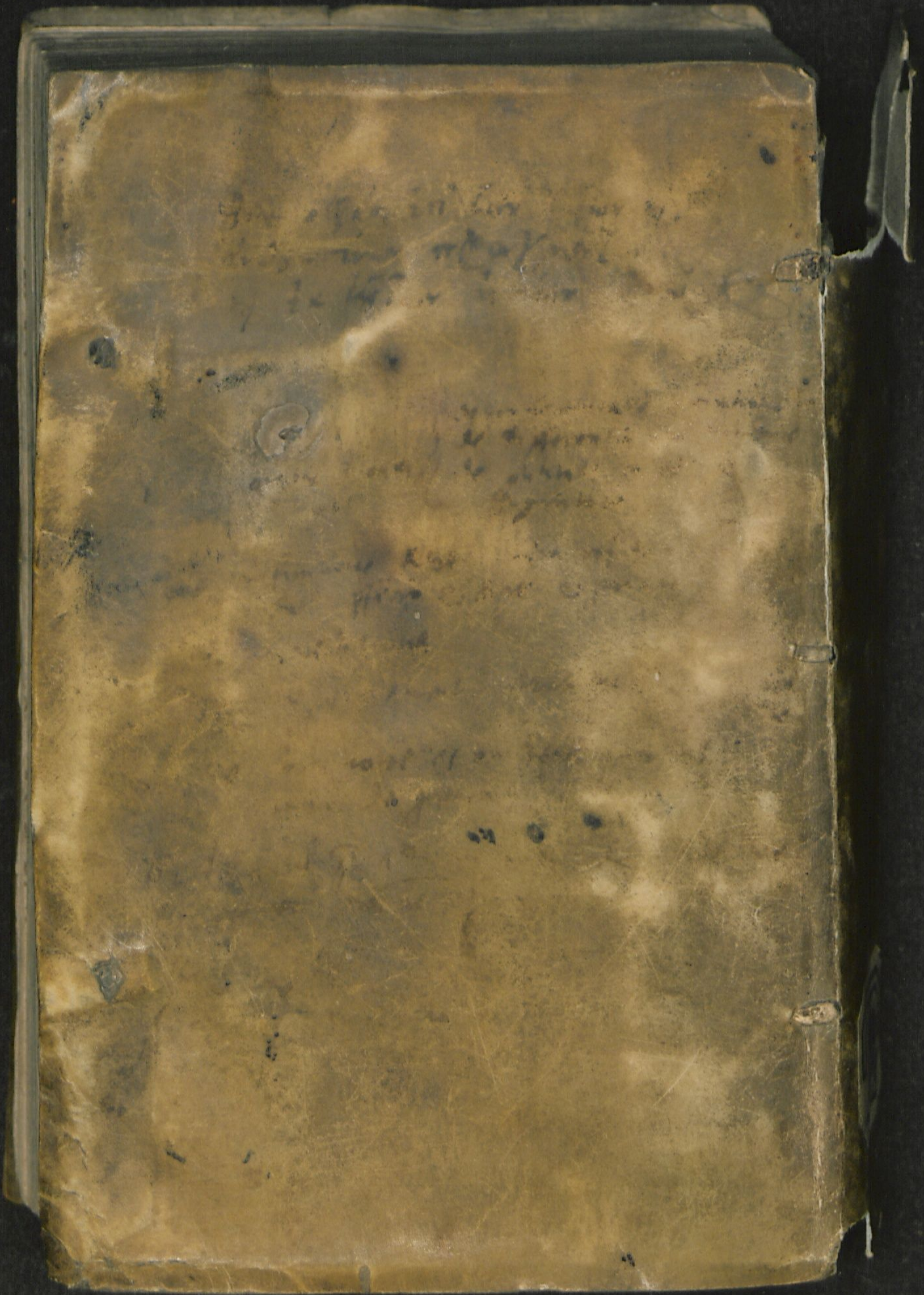
Da 902. 8.

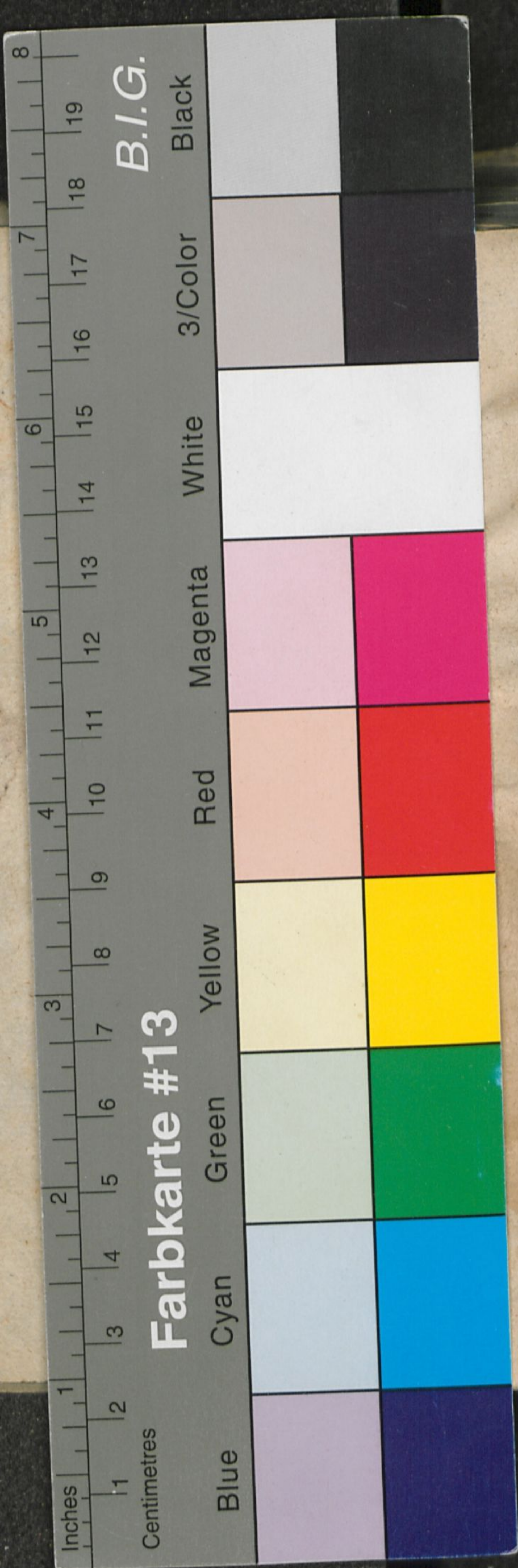
ULB Halle
003 589 048

3

Me

Arts Oratoria.
RHETORI-
CA IOANNIS CAE-
SARII, IN SEPTEM LIBROS SIVE
tractatus digesta, uniuersam ferè eius artis uim
compendio complectens, tertio iam per
authorem diligenter recognita,
et castigata, locu-
pletataq;.

COLONIAE,
Ad intersignium Monocerotis.
Anno 1565.

